

ODSEVANJA

Koroška,
jesen-
zima
2023

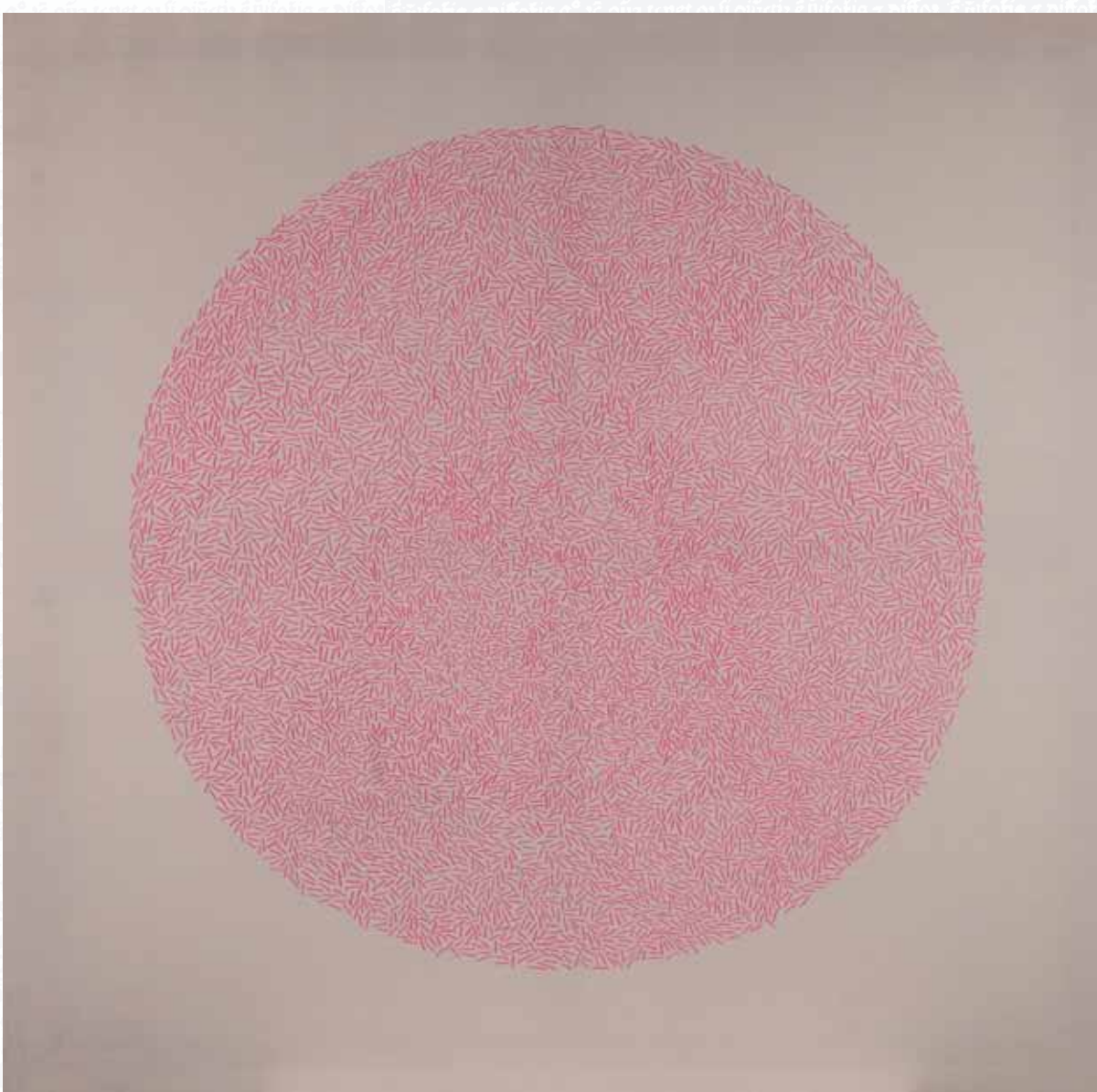
127
128

revija za leposlovje in kulturo

ODZEVANJU

7 EUR

133

NA PLATNICAH

Naslovnica:
Maja Pučl,
Srce,
volna na platnu,
2018,
205 x 200 cm

Maja Pučl, *Dežne risbe*, dež na ročno izdelanem papirju, 2023, 30 x 70 cm

Kazalo

Janez Križan	AFORIZMI	4	AFORIZMI
Simona Jerčič	(OD)LOČITEV	5	PROZA
	PREPROSTE BESEDE	7	
Andrej Makuc	TAKO GRE TO	9	
Helena Merkač	VIJOLIČNA KAČJA PASTIRICA Martine Podričnik	14	ESEJISTIKA
Karla			
Zajc Berzelak	GUSTI STRIDSBERG: TÄNK INTE MED HJÄRTAT	16	
Uredništvo			
<i>Odsevanj</i>	PREŽIH ZA V SVET	35	
Katarina			LIKOVNA
Hergold Germ	ABSTRAKTNE PODOBE NARAVE MAJE PUČL	36	PRILOGA
Ajda Prislan	95 LET KINA IN 40 LET KULTURNEGA DOMA	46	KULTURA
Uredništvo			
<i>Odsevanj</i>	TONE TURIČNIK JE VIDEL DALJ IN VEČ	50	
Aleksandra Čas	MOJE ŽIVLJENJE JE ROMANJE Jakob Soklič (1893–1972)	58	
Marjan Kolar	Dnevnik Marjana Kolarja iz Laškega (1976)	68	
Nika Hölbl	VČASIH SE NEBO SPUSTI NIŽJE - Festival mlade literature Urška 2023	71	
Jazz Ravne	ABONMA JAZZ RAVNE	80	
Cerdonis	PONUDBA ZALOŽBE CERDONIS	81	

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz – Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal je okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, predvsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk – z malo gotico – in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo nekaj njegovih originalnih tiskov.

Janez Križan

AFORIZMI

LEPOSLOVJE

- Tako je bil neveden, da je bil vseveden.
- Kako je to mogoče, da je zdaj vse mogoče?
- Dovolj je informacij, sem za dezinformacijo.
- Narava je največja mučiteljica.
- Nezaupanje umira zadnje.
- Striženje »ovac« je najljubše opravilo.
- Iz roda v rod kruh išče pot.
- Manj ko govorijo, več naredijo.
- Zaradi inflacije je devalviral.
- Samo to vem, da nič ne smem.
- Živela svoboda, smrt odgovornosti!
- Demokracija je sprejemanje drugačnosti, ne enakosti.
- V imenu Očeta in Sina in podjetniškega Duha.
- Recept za dolgo življenje je brez zdravniškega recepta.
- Človek je žival. V darvinističnem pomenu te besede.
- Vse preveč je bilo zaspano, pa je še naprej dremal.
- Toplina je nazadnje vedno hladen tuš.
- Nazaj k človeku!
- Zaprl je vsa okna. Zunaj je tako zadušljivo.
- Vse bolj smo riti, ker smo vse bolj na riti.
- Za pošteno delo nepošteno plačilo.

Simona Jerčič

(OD)LOČITEV

Vse do danes sem se počutila normalno, je spregovorila še v postelji, tik zatem, ko je odprla oči. Zbudili so jo koraki v spodnjem nadstropju in takoj se je zavedala, čigavi so. Če ji niso šli na živce vsa ta leta, zakaj ravno to jutro? Hotela je ponovno zapreti oči, a iz notranjosti je odmevalo: *Ah, ti prekleti koraki, kot da nima kaj drugega početi!* Ustrašila se je. *To vendar niso moje besede. Kaj zaboga se dogaja z mano? Pa tako rada bi še kakšno kitico odpala.* S težkim srcem in levo nogo je vstala iz postelje in se povsem brez volje do življenja podala do kuhinje, od koder se je širil vonj po kavi. Nenavadno, bila je presenečena. Toliko bolj, ker ob tako nečloveško zgodnji uri ni vajena njegove družbe. Dremotno je prikimala, ko jo je vprašal, ali jo čaka naporen dan, v prsih pa je že čutila pospešen utrip in v glavo ji je neovladljivo butala kri – napoved pospešenega prisilnega prebujanja. Komaj se je zadržala, ustrašila se je notranjega glasu: *Kdaj pa še nisem bila v gužvi – ob tebi, otrocih, kuhanju, pranju in gospodinjskih opravilih je to skorajda nemogoče. Pa služba, halo.* Kar se da umirjeno je povedala, da bo verjetno zaradi sestanka bolj pozna. Ošinil jo je s pogledom, ki je sporočal, da je podatek o sestanku vse prej kot navdušujoč. *Boš morala nehati s svojimi obveznostmi*, ji provokativno zabrusi in pogleda, kak učinek imajo izrečene besede. Točno ve, da zaradi tistega evropskega projekta postaja iz dneva v dan bolj razdražljiva in jo lahko iz tira vrže že narobe naglašena beseda. Da bi ostala doma in ga čakala, samo njega, ostalemu svetu pa bi se odpovedala. Jasno, da ni v skladu z njenimi načeli in pogledi. Sploh pa v zadnjem času to ni bil osamljen primer, že kak mesec nazaj je izrazil željo, da bi pustila službo, ga čakala doma s kosilom in poskrbela za hišo, otroke, njegove starše in psa. Ni ji bilo do prepira, nekaj je bilo v zraku, tisti notranji glas je bil prijazen in ponavljala je za njim nenavadno mirno: *Veš da, dragi, od danes naprej bom samo doma. In srečno bomo živeli do konca svojih dni.* V tonu glasu se je zagotovo čutil posmeh, skrajno resno jo je namreč premeril s pogledom, po hitrem postopku zлил kavo po grlu, zavpil svoj: *Spet težiš*, in se na kavču priklopil hkratno na dva zaslona, da se spretno izogne reševanju odnosa z ženo. Tisti trenutek ji je na misel prišel pogovor »*Ne drezaj v osje gnezdo*«. Ta rek svetuje, da je bolje pustiti stvari take, kot so, zato je v tistem trenutku zaupala sto ali pa celo tisočletni ljudski

pameti in ni nadaljevala besedne igre, da ne bi priklicala še dodatnih težav.

Misel, da bi nekoč odšla kar tako meni nič, tebi nič skozi vrata, jih zaprla za sabo in se ne vrnila, jo je spremljala vsakič, ko stvari ni naredila dovolj dobre za moža ali katerega od otrok. To ni bilo redko. Zlasti mlajša hči je znala imeti strupene pripombe, podedovane po svojem očetu, ki so ji trgale srce. Najlažje je vse to notranje razdejanje popredalčkala in se do odhoda v službo spravila v red, če si je privoščila kratek jutranji beg v naravo in tam ob opazovanju jutranje zarje, ki se je kot zlata preproga razlila čez hribe in posrebrila polje, nabrala moči za nov dan. Ti prizori porajajočega se jutra so ji orosili oči, od lepote jo je bolelo v prsih, vse dokler nista mir in nežna simfonija barv preplavila telo kot val, ki nežno butne ob obalo in izbriše stopinje preteklega dne. Ob takih dneh je bila trdna kot skala in neodzivna za vse negativne zunanje dražljaje. Med branjem Schillerja, da sme upati le tisti, ki tvega, je misel zorela. In potem se je nekega dne odločila, da je dovolj »prostovoljnega gospodinjskega dela«, ob katerem se nikoli ni čutila izpolnjene in je menda prvič jasno in odločno rekla *NE*, kot da se je v njeni notranjosti po dolgih letih prebudila tista uporna punca, ki je v mladosti skozi življenje hodila s Prevertevimi verzi *sem kakršna sem / tako sem narejena / kaj hočete še več / kaj hočete od mene ... sem kakršna sem / vseč sem komur sem vseč*.

Zbrani so bili pred tevejem in spremljali neko nogometno tekmo. Prav zares se je trudila, da bi skozi vsa ta leta spremljanja otrok na treningih in tekmah vzljubila to »čudovito« igro, a je na koncu ugotovila, da vseh tistih ur, dni, mesecev in morda celo let, preživetih ob nogometnih igriščih, ne bo nazaj. Zdaj jokati za časom, ki je nepreklicno *pasé*, je bilo povsem brez smisla. Mizo je pripravila za kosilo in jih čakala, da blagovolijo sesti in jim lahko postreže. Sita je bila že od kuhanja, še bolj pa od neprestanega čakanja, in ko je tako povsem brezbrizno sedela na enem od stolov v jedilnici, medtem ko so se jedi že ohlajale in jih bo spet lahko pogrevala, da bi njeni dragi ne imeli pripomb, jo je obiskala tista misel. Kot močno dozorel sadež se je zibala in se s pecljem komaj še držala svojega drevesa in čakala na pravo sapico, da jo odnese v svet ... *Zakaj pa ne?* Si je rekla, se

LEPOSLOVJE

dvignila in odšla skozi vrata, kakor da ne opazi oči, ki jo opazujejo. Končno glavna zvezda svojega življenja, ki domišljavo gospoduje in se ne zmeni za občinstvo. Rdeča oprijeta majica pod odpeto športno jopico v svetlo sivi. Nove trpežne platnene hlače in lahka pohodna obutev za različne podlage. Tudi sicer nosi izključno čevlje z mehkim podplatom, v katere se noga pogrezne prijetno in varno: plosko stopalo se gibko iztegne, nežno upogne, dvigne brez naglice, hop, hop, korak za korakom. Publika najbrž misli, da se odpravlja na krajši sprehod, telefon ostane na polici v verandi, v njeni glavi pa misel, da nikoli ne veš, kam te popeljejo koraki, ki se jim je zahotelo prostosti. Na polici pri vходу je še od prejšnjega dne ležala torbica z denarnico. Navadno stvari pospravi na svoje mesto, tokrat pa je torbica ležala na mestu, kot bi si jo nekdo pripravil, da jo ob nenadnem odhodu povezne čez ramo. Med hojo po gozdni poti in kasneje primestni ulici je bila kot živordeč žareč komet dneva: svobodna, že dolgo dolgo ni bila tako svobodna. Šele zdaj, več kilometrov od doma, je lahko sanjavo razmišljala o imenitnem koticu, kjer bodo stvari končno tam, kamor jih bo spravila sama. Ko je zašla z gozdne poti med debla in našla svoj kotic na mehkem tepihu mahu, zrla v krošnje dreves in so se listi gibali v lahnem vetriču, so ji na misel prišli Kosovelovi verzi: »*Sam, sam, sam moram biti, / v večnosti sebe in v sebi večnost odkriti, / svoje prozorne peruti v brezdaljo razpeti / in mir iz onstranske pokrajine vase ujeti.*« Ji je uspelo? Razmišljala je o svoji odločitvi kot edini pravi. Imela je občutek, da je preskočila čas. Vedno znova ji je v glavo vdirala misel, kaj prinaša življenje, čeprav jo je odrivala na stran in se poskušala predati občutku svobode, ki jo je spremljal vse od tedaj, ko je za seboj zaprla vrata svojega doma, ne da bi slutila, da zapira tudi vrata starega življenja.

Iz sanjavega gozda so jo noge nesle v mesto in iz pekarnice albanskih priseljencev je prineslo sladkoben vonj po sveže pečenem kruhu. Šele zdaj je začutila lakoto in vstopila, da si kupi nekaj za pod zob. Pomislila je na ohlajeno kosilo, ki ga je poslednjič skuhala, ne pa tudi jedla. Police so se kljub nedelji šibile od belih, mešanih in polnozrnatih štruc, pred pultom pa zlatorumeno zapečene štručke, zavihki, krofi in rogljički z dodatki. Prijazen mladenič, tujec v njeni državi, je vprašal: »Dober dan, gospa. Kaj dam?« Izbere si rahlo zapečeno sirovo štručko in čokoladni rogljiček za sladico. Plača, prijazno pozdravi in odide. Prvič pomisli, da bi mogoče lahko zapustila svojo državo in tako zares začela čisto znova. V nenavadno smer so se obrnila jadra, ko se je odzvala pišu skritih misli. V službi je zaključevala s pomemb-

nim projektom, ki je zahteval nenormalno veliko dokazil in poročil o opravljenih dejavnostih, dokazil o porabi evropskih sredstev, ki so sama sebi namen in katerih cilj ni preverjanje, temveč ustvarjanje umetnih delovnih mest. Tudi o menjava službe je že razmišljala, čeprav je bila direktorjeva desna roka in nepogrešljiva pri izterjavi zamujenih plačil. Morali se bodo znajti na svoj način, ona odhaja brez plana in kamor jo bo pač pot zanesla. Usoda. Ne, prvič stvar trenutnega navdiha in tistega nenadzorovanega, ki je bilo toliko let potlačeno.

Za vogalom je kavarna, kjer si izbere mizico v notranjosti, nekoliko stran od glavnega vrveža pri šanku. Ko tako obsedi v lokalu z glasbo, ki jo drugi izbirajo po svojem okusu, in s pogledi, ki sprašujejo, kaj dela ženska srednjih let sama ob taki uri dneva v gostilni, se zave trenutka. V udobnem oblazinjenem sedežu v temni barvi morskih trav je sama in neskončno svobodna. Medtem ko moški del gostilne z očmi sledi njenim gibom, je natararica sploh ne opazi, gleda skoznjjo, kot bi postala prozorna, vse dokler k sosednji mizi čez nekaj časa ne prisedejo novi gostje. Naroči belo kavo in dobi tako z veliko šlaga in okrašeno s tremi srčki, ki se koncentrično širijo od manjšega k večjemu proti robu skodelice. *Pa ne, da imajo gospa natararica slabo vest?* Pomisli, da moraš biti tudi za ustvarjanje kavniških dekoracij vsaj malo umetnika. Preplavijo jo spomini na čas, ko so bili otroci še čisto majhni in je ob rojstnih dnevih še sama pekla in krasila torte – takrat, ko je bila še srečna in ji življenje še ni obrnilo hrbta. Nenadoma se prikrade, počasi, vztrajno kljuva po njeni notranjosti. Četudi jo vztrajno odriva stran na rob preteklega, se misel, da je s svojim pobegom naredila napako, prikrade in tisto nekaj znotraj nje, kar bi morda lahko imenovali vest, jo sprašuje: *Pred čim pravzaprav bežiš, ko pa imaš vse?*

Težko si je predstavljati, da sta se ista človeka, ki sta se v plesu in nasploh v življenju ujela kot eno, imela rada in bila zgled ostalim parom v družbi razbitih odnosov. In naenkrat sta si šla na živce in je ljubezen prešla v sovraštvo. Kako in kdaj se je to zgodilo? Zakaj sta si to dovolila? Je čas, ko so ptički postopoma zapuščali gnezdo in se vračali kaj pojest, občasno prespat in pobrat oprano perilo, res pustil takšne brazde, da jih ni mogoče zakrpati? Se mar življenja ne da na novo inštalirati in ponastaviti? Kdo je bil kriv? Ah, nima smisla govoriti o krivdi in si česar koli očitati, dejstvo je, da se nista imela več rada. Tu je bilo zdaj njeno izhodišče, od tu naprej je svobodna in mora sama naprej. (odlomek)

PREPROSTE BESEDE

Pride kakšen dan, ko se mi toži po času živih in pristnih pripovedi, ki so jih starejši ljudje pripovedovali, ko smo bili mali. Takrat so preproste besede še nekaj veljale, otroci smo strigli z ušesi še posebej takrat, ko so rekli, da to ni za otroška ušesa in naj si jih »dol primemo«. Navidezno pokrivanje ušes je v resnici pomenilo, da so ravno takrat naše antene skrbno lovile prepovedane signale. Moj spomin seže v zgodnje otroštvo – prvič so me besede uročile, ko so k bici prihajale ženske in pripovedovale o dogajanju na vasi; te izpovedi so bile žive zgodbe mojega otroštva. Živeli smo malo odmaknjeni od naselja na manjši kmetiji, kjer so stari starši obdelovali zemljo, pravzaprav obirali gozdne robove in strma zemljišča, da so vzredili dve svinji in eno govedo ter tako pridelali ravno dovolj zase in za družino. Starši so bili otroci socializma in zaposleni v velikih in mogočnih podjetjih s prihodnostjo, nas, otroke, pa so v času počitnic prepustili v varstvo starim staršem in prosti vzgoji vasi, polja in bližnjega gozda.

Otroci bi v času počitnic še malo pospali, pa je bica, potem ko je dedi hitel po opravkih, rekla: »Jutra niso za spanje. Jutra so za ljubezen in branje.« Iz skrinje v hiši, kakor so imenovali osrednji prostor z dolgo mizo, klopjo in krušno pečjo, je z neopisljivim spoštovanjem in ljubeznijo izbrala eno od večerniških povesti o slovenskih ljudeh in njihovem domoljubju, o ljubezni do slovenskega naroda ... Če je imela res dober dan, sem se lahko tudi sama dotaknila vseh teh knjig, jih pazljivo jemala iz skrinje in sprva opazovala lepo ilustrirane platnice, kasneje, ko sem bila v šoli, pa tudi kaj prebrala. Prav zato sem si zelo živo predstavljala kmečka dekleta ter fante, ki se, zvesti svojemu rodu, uprejo tujemu gospodu, vmes pa se sestajajo na skrivnih mestih in doživljajo nepozabne ljubezenske dogodivščine. V nosu me zaščemi in zadiši spomin na Miklovo Zalo, pogumno koroško ženo, ki se po sedmih letih turške sužnosti vrne v domačo vas. To so bile zgodbe mojega otroštva, ujete med platnice mohorjev, kot jih je imenovala bica.

Pozimi, ko je bilo manj dela, so k njej zahajale vaše ženske in ji tožile o možeh, otrocih in še čem. Bica je veljala za pošteno žensko in prihajale so, da si privežejo dušo. In kakšne zgodbe so to bile – žive, napete, usodne, polne smeha in solz. Ob takih priložnostih sem se rada potuhnila pri peči in neopazno vlekla na ušesa, poslu-

šala je tudi bica, saj ni imela navade prilivati na ogenj. Ženske so od nje odhajale dobre volje in ob naslednjem obisku ni bilo ne duha ne sluha o prejšnjih tegobah. Zanimivo se mi je zdelo, da so jim živce najedale vedno nove zagate, o katerih so pripovedovale na poseben način – zanimivo in napeto, veselo in žalostno, resnobno in privoščljivo, kakor je nanesla situacija in človek, ki jim je tisti dan ležal na duši. Bice so se zgodbe včasih dotaknile, kakšne novice ni mogla pozabiti in je pri kosilu o tem pripovedovala dediju. Ta je samo zamahnil z roko in zaključil: »Take bajže!« in s tem je bil pogovor zaključen.

Pod bicino in dedijevo skromno bajto je bilo polje; pozimi zapuščeno pod belo odejo, poleti prepuščeno žgočemu soncu, spomladi in jeseni pa zaradi hudomušne in dobrodušne lastnice zanimivo tudi zame. Z neizmerljivo skrbjo je zemljo od zgodnje pomladi do pozne jeseni skrbno okopavala in obdelovala ter odnašala pridelke. Spomladi, ko je sonce že pridobilo na moči, sem vsako jutro spremljala, kdaj bo prišel tisti dan, da se bo na polju pojavila skrušena ženska postava in okopavala, sadila, negovala, prijateljevala z zasajenim rastlinjem. Še posebej vesela je bila otroške družbe in naših radovednih ušes, ki so pila eliksir ljudskih pripovedi, ki jih je stresala iz rokava. Znala je z besedami, stavke je nizala v napeto, z vsemi žavbami namazano pripoved kot bisere in jih spretno spletla v bogato ogrlico, ne da bi se zavedala zapuščine, ki jo je z neizmerno lahkoto predajala svojim radovednim nadobudnim poslušalcem. Opoldne, ko je začelo pripekati sonce, je zravnala svojo drobno postavo in prišla na kozarec vode. Rekla je, da ima že čisto suho grlo in mora bici nekaj pomembnega povedati. »Čisto res, to se je pa čisto zares zgodilo, a ne,« in je pomežiknila proti nam otrokom, kot da bo povedala novico, ki bo spremenila svet. To so bile žive pripovedi o starih časih, nič jamranja, samo preproste besede, od katerih si začaran obstal in pozabil na čas. Name so imele te besede podoben učinek kot tiste iz večerniških zgodovinskih pripovedi, ki jih je brala bica, le da so bile bolj žive, saj so razgrinjale zgodovino naše vasi in ljudi, ki smo jih skozi pripovedovanje prepoznavali in spoznavali. »A veš, to se je čisto res zgodilo! Takrat, še zdaj imam vse živo pred očmi!« je začela svojo pripoved. Od njene pripovedovanja sem bila začarana in še danes si jo lahko naslikam pred seboj, kako razlaga

o gospodarju neke domačije, ki se je na svojo nesrečo poročil z leseno gospo in si zato s planine pripeljal eno manj leseno, da je bila za deklo pri hiši. »No, ne samo za deklo,« in je pomežiknila. »Čisto res, še jaz se spomnim talesene. Ni čudno, da si je pripeljal drugo,« je nagrbnčila čelo proti meni, ko sem potem še dolgo tuhtala, kakšna bi bila 'talesena' in pustila prosto pot svoji domišljiji.

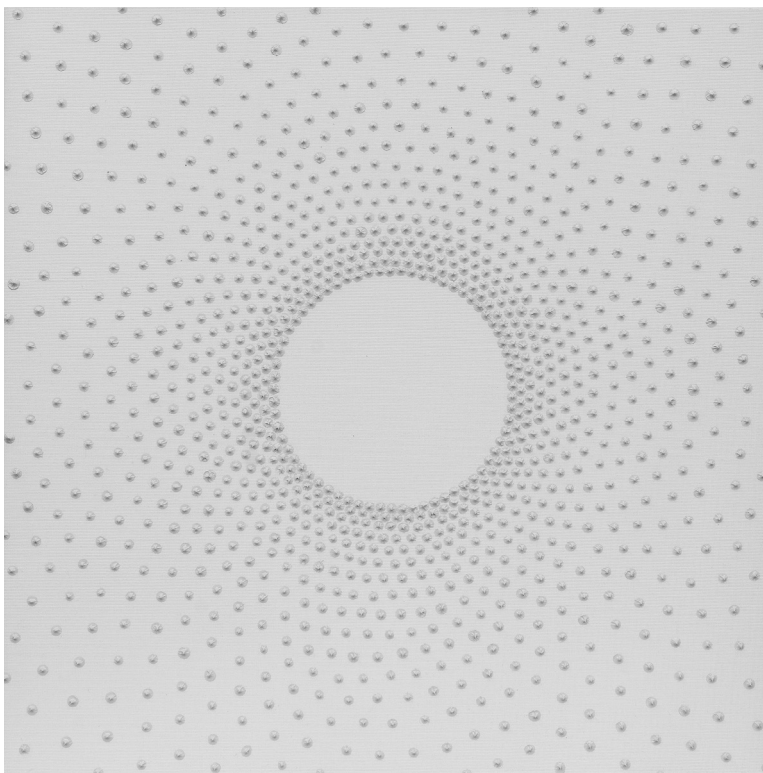
Univerzalne človeške usode, podkrepjene z ljudskim izročilom o nadnaravnih bitjih, je rada pospremila z izrazi, kot na primer: »Točno tako je bilo in nič drugače! Kaj pa ti misliš? A veš, da mi še zdaj gredo kocine po hrbtu.« Zazrla se je človeku točno v oči in srhljivi mravljinci so šli od prstov na nogi do zadnjega lasu na glavi. Če je sledila pripoved o divji jagi, beli smrti in tromatori, sem vsaj še dva dni prespala pri očetu in mami, saj so bila ta bitja zame takrat tako resnična, da sem jih videla, kako švigajo mimo naših oken, se borijo z nevidnimi silami in se skupaj z vetrom podijo okoli naših voglov.

Divjo jago je po njenem pripovedovanju vedno spremljalo neznosno glasno ropotanje in potem se je kot strela z jasnega pojavil strašno močan veter, kot bi se napravljalo k nevihti. Veter je je bil tako močan, da je človeku vzelo sapo. »Poglejte, še zdaj se tresem, ko to pravim,« je rekla in si z levo roko pokrila usta ter naredila velike oči, kot bi se prav zdaj pred njo pojavila

divja jaga. Natančno se spomnim njenih besed, ko je požugala s prstom in rekla, da se je v takih primerih treba uleči na cesto v desni jarek, da se tako izogneš divji jagi, ki potem zdivja po hribu navzdol. Pripoved je stopnjevala vse do točke, da smo si komaj upali dihati. Še večje veselje je imela, če je bilo več otrok, takrat je hudomušno premerila vsakega od nas in se nekoč, ko se kljub napeti pripovedi nisem in nisem umirila, s pogledom ustavila na meni: »Pravijo pa tudi! Če danes preveč divjaš, si kot divja jaga!«

Mogoče so ravno pristne ljudske pripovedi pripomogle, da si življenja brez besed in zgodb sploh ne znam predstavljati. Besede, preproste besede mojega otroštva so me začarale in to lahko razume le tisti, ki se je kdaj besedam pustil zapeljati in od njih postal in ostal začaran. Odraslo resnobna, kot se za današnji neosebni svet, kjer besede zamenjujejo digitalne podobe in simboli, šika, dolga leta nisem pomislila na otroško nagajivost in prestrežene vsebine našega ljudskega izročila, ki so nam ga naši predniki, danes že pokojni, predali. Ko sem oni dan o podedovani dediščini preprostih besed in pripovedih svojega otroštva razlagala svojim potomcem, so se čudili moji otroški lahkovernosti. »Divja jaga, ah, daj no, mami,« so rekli domači digitalni domorodci. Pravijo, da se staram. Mogoče pa res.

(marec 2023, osnova zapisana 2016)

Maja Pučl, del *Dip Tiha I*, olje na platnu, 2021, 60 x 60 cm

Tako gre to

»Gospod doktor, hvala lepa!« je zmečkal z glasom, ki še nikoli ni bil tako stisnjen, piskajoč.

»Za to smo tu. Srečno,« je z baritonskim odzivom mož v belem sicer vrnil mir v ordinacijo, v odhajajočega pač ne.

Da naj zunaj počaka na dodatna navodila, mu je naročila sestra, še preden je zapustil tudi njen delovni prostor.

Tiše, kot bi bilo treba, je za sabo zaprl vrata ambulante 77 in na hodniku, ki je bil hkrati zasilna čakalnica, sedel na stol in med naslednje kandidate za sprejem in obravnavo pri gospodu doktorju. Prestrelilo ga je, kakšen preobrat se je zgodil v njem: doslej je vedno govoril o zdravniku, po današnji diagnozi, pravzaprav diagnozah, pa je za lečečega osebnega zdravnika v hipu neženirano uporabil besedno zvezo gospod doktor.

Samo oplaziti ga je morala bolezen, pa je že z neznosno lahkostjo povozil in preskočil svoje zakatedrsko doktrinarstvo, ko je leta in leta vztrajno podučeval, kdaj spada naziv dr. pred priimek in kdaj za njim: akademski, univerzitetni naziv v razmerju s poklicno opredelitvijo, torej dr. proti dr. med. Pri prvem spredaj, pri drugem zadaj, torej pred in za. Priimkom seveda. Dr. F. D. je nekaj čisto drugega kot F. D., dr.

Kakšna rit, se je obregnil ob samega sebe. Samo priložnost ti je treba dati, pa že zagaziš po sebi.

Po pregledu rezultatov laboratorijske preiskave krvi mu je osebni zdravnik, po mnenju M., brezsrčno poročal. Kot da bi se dalo o teh stvareh srčno poročati. Torej: med 40 in 60 letom te in podobne bolezenske tegobe doletijo sedmino populacije, po šestdesetem letu jim ubeži le še petina. In je še dodal.

»Kar do abrahama in še desetletje po njem prihaja posamič, se kasneje praviloma naloži paketno. Tako kot pri vas. Pa vendar – kakšna milost: do sedemdesetega ste zvozili brez zavor, zdaj pa je tu čas ...,« je končal, ne da bi zaključil.

Nobene sledi o vsaj okrušku empatije.

Sicer pa – bi bila dejstva, povedana s srč-

nim ali sočutnim okrasjem, kaj drugačna? Klavrno zložen na stolu trdo ob podboju vrat v ambulanto je naslonil glavo na steno za sabo. In si v strop bolščeč zastavil sleherniško vprašanje. Zakaj prav jaz? Hvala bogu, da ni videl svojega usmiljenja vrednega frisa, ki ga je razkazoval. Čakajoči pa tudi ne: niso držali teles in glav v predklonu zaradi vsega, kar jih je mučilo, ampak so buljili v dlani, v katerih so se ujčkali telefoni. S podrsavanjem kazalca ali sredinca po ekranu so iskali azil pred soočenjem z morebitno trpko resnico na drugi strani vrat v ambulanto 77. Ko pridejo na vrsto. In zagotovo pridejo.

Bolščal je v vinaz in si obnavljal zdravnikovo poročilo: povišan pritisk, povišana vsebnost maščob v krvi, povišana vrednost sladkorja, povišan PSA, povišan ... Nič znižano. Čeprav tudi to ne bi bilo dobro. Najboljše v življenju je očitno b. p. On pa je vse življenje pridigal in se boril prav proti komaj znosni povprečnosti. Tukaj in zdaj se le-ta izkazuje kot popolnost.

Za zdravila, ki mu jih je osebni doktor predpisoval z vtipkavanjem v e-recept, je slišal prvič. In je ironično hrabil samega sebe: da bi jih le zmogel lažje pogoltniti kot zmorem ponoviti in izgovoriti njihova poimenovanja. To je torej DDV na tobak, alkohol, polaganje podse, požrtije, na lenuharjenje v virtualnem spletnem svetu. In ga je presekalo, da mu je bila pred kako minuto pravzaprav izstavljena karta na peron za stadij odhajanja.

Sledila je zaprisega v predambulantni kontemplaciji. Odslej bo vsakemu novemu jutru slavo pel. In čim manj razmišljal o poslednjem, zakaj ne časa ne načina smrti si ni mogoče izbrati, razen če ne položiš roke sam nase. Bi on to zmogel? Ne? Bi? Nebi. Napačno zapisano sicer, a izgovorjeno vzdrži.

»Stopite do referenčne ambulante svojega osebnega zdravnika, od koder vas bodo napotili opraviti EKG. Potem se čez dve uri vrnite, da vas bo doktor seznanil z rezultati preiskave. Ni treba trkati, sama vas bom poklicala,« je odžebrela sestra, ki se je pred njim vzela

tako rekoč od nikoder.

Očitno je hudič odnesel šalo. Med hojo do vrat ordinacije, v katero je bil napoten, je skušal posloveniti zvezo referenčen.

Kmalu je bil zgoraj brez. EKgraf je začel hkrati meritve in izčrtavati EKgram.

Skušal se je zbožati s svojo novo stvarnostjo. Na belem zenitu nad sabo je iskal opriemek, s katerim bi se lahko zamotil: razpoko, senco, izboklinico, magari mušji drekec na stropu. Karkoli. Samo ne nič. Ne praznine, za katero se je zdelo, da se spušča vedno bližje. Potem se je bel baldahin nad njim zameglil, zavrtel ...

Zadnji film?

Iz globine pod sabo je zaslišal dvakrat ponovljeno besedo defibrilator, a ni mu bilo več dano, da bi zmožgal razvezati pomen tujke.

Torej tako gre to?

S poslednjim omnibusom.

Deček in smrt

Bil je 15. junij. Saj ne, da si je želel datum zapomniti, a je bil zapisan na starovrškem nagrobniku. Filip Špolad 15. 6. 19... Počivaj v miru.

Izriše se Frenk, ki je pred klapo stal z rokami v žepu in jim zmomljal, da so dopoldan umrli ata. Frenk ni bil Špoladov pastorek, ampak posvojenec. Ata, kot ga je klical, pa so znali imeti težko roko. Kovaško. Tudi zanj. Velikokrat.

»Kje je umrl? V fabriki?«

»Ne, v postelji.«

»Kap?«

»Uboj.«

»Kdo je bil?«

»Konj.«

»?«

Debelo smo požrli in čakali. Konj v njihovem podstrešnem kvartirju?

Frenkov nadomestni oče Filip Špolad je dobil s torca na tisto sredo 15. junija, na svojo zadnjo noč, v sanjah cahn. Na dan, ki pride, da ga bo pokončal konj. In ga je nočna mora navsezgodaj v novem jutru vzela v strah. V grozi pred napovedanim se je zalezal nazaj v posteljo, da bi se izognil uroku iz sanj.

Ko sta bila Frenk in mama že za mizo, na kateri se je soparilo iz treh piskrčev z belo kavo in kosom kruha ob njih, ata pa so bili še vedno v dolgih gatah in majici pod kovtrom,

ne pa kot bi bilo prav – v delavskih cotah za vignetjem v fabriški kovačiji – sta vedela, da se je še enkrat več odločil v postelji preganati mačka in se s fingirano boleznijo ogniti plavemu. Cahn mu je bil samo izgovor.

Frenk in krušna mama sta le poskomižgala z rameni in začela nalomljene koščke kruha lomiti v rjavkasto močo. Tu se ni dalo kaj postoriti. Sneg kidati in pijanca v mačku pokonci spravljati je jalovo početje. To vsi vejo. Prvega bo zlizala sončna toploča, drugi se bo streznil brez tuje pomoči. To jutro bi bilo vsako mujanje z atanom, to je s Špoladom, bi bilo brez haska. In sta stopila po svojih opravkih: Frenk v šolo, mama na vrt, zakaj hitro bo ura dve in komaj kaj čez je treba sesti za mizo. Pa ne prazno. Ata se bodo vrnili iz fabrike, no, iz sobe, in ko se bodo najedli, bodo začeli na novo. Kot vedno.

Frenkova mama je kakšno minuto po tem, ko je v edini sobi, ki so jo ob kuhinji še imeli, ura odbila dve, prišla pogledat, če je njen že za pokonci, je z okrvavljene blazine vanjo bolščal s široko odprtimi usti. Tudi njena so najprej na široko zazijala. Potem se je vse zgodilo kar samo od sebe. Skoraj preskočila je razdaljo med vrati in posteljo ter mu poravnala glavo. Zasopla je. Kjer je bilo doslej levo sence, je zdaj zijala rana, ki jo je že črno obarvala strnjena kri. Kdo je bil? Najprej je pomislila na svinjsko pištolo in da si je zavdal sam. Ne bo to. Bila bi slišala pok, če pa že ne, bi morala zdaj kje ob njem ležati zlovešča srebrnkasta kovinska cev. Ni grozil samo enkrat s tem, da jo je nastavljal na svojo glavo. S pogledom je po postelji zdrsel še do končnice pri nogah, da bi jo morda vendarle videla. Nič. Potem pa ... Na drugi strani ležišča je pošev slonela na stranico postelje naslonjena v težek okvir vpeta slika. Z očmi je zbežljala na steno za gornjo posteljno končnico. V povaljcan zid nad njegovo glavo. Ona je bila. Špoladu je ostril vogal mogočnega okvirja, ki je kdo ve po kakšnem čudu božjem zgrmel s stene na njegovo glavo, prebil sence. Na oljni sliki je bil narisani konj, ki se je vzpel na zadnje noge, a jezdec ga ni mogel pomiriti, ko je s kopiti pretel svojemu podkovaču, od katerega je bila na sliki videti samo roka, ki skuša zgrabiti za pas žvale in umiriti žival.

Frenkova krušna mama je še leta po Špoladovi smrti tarnala, kako je svojega sva-

čila pred nesrečo, ko je s stene snel upodobljeno mater božjo z Jezusom v naročju in jo zamenjal s podobo sv. Vida na podivjanem konju, ki ga skuša umiriti roka atanovega patrona, sv. Filipa.

Sv. Vid, ki goduje 15. junija, je zavetnik kovačev in tudi podkovačev, Špoladov pa sv. Filip, patron ljubiteljev konjev. Kdo bi vedel, zakaj sta Frenkovemu krušnikarju umerila tak konec. Sveta Vid in Filip. Patron kovačev in zavetnik prijateljev konjev. Njima v življenju ni storil ničesar hudega, prej narobe. Še nad glavo si ju je obesil. A je že enkrat moral priti z njima navzkriž, zakaj čemu bi sicer Špoladovo nehanje zašpilila, kot sta ga.

Šah s konjem

Gintarjevina s stropa se v hipu pretoči v Trg svobode. Po njem s svojim vozičkom klama rusasti Nac. Vse je bilo z njim. Cizica, na kateri je tovoril tisto, kar je snovnega potreboval za to, da je lahko bil. Orglice, iz katerih je zmozel izvabiti le še pet različnih tonov, pa mu jih je bilo dovolj, da je z njimi obilno tolažil svojo pamet in srce. Prepričan, da tudi vsem onim, ki jim je s svojo pettoniko lezel v ušesa. Pa spomin, v katerem je hranil zgodbe in si s pripovedovanjem izmoledoval kaj za želodec in ko res ni šlo več brez nje – tudi streho. Menda je že od zamlada požiral knjige. Po zgodbah, ki jih je znal, bi temu znalo biti tako, križ je bil samo v tem, da ga nihče nikoli ni videl brati. Najbrž sploh ni znal. A tistih pet zgodb, ki jih je papagajčil, je vedno znova ponovil dosledno od besede do besede, od črke do črke.

»... Poznate perzijsko legendo o vrtnarju in smrti?«

Kadar je tako zastavil besedo, je seveda ovrgel vse dvome o njegovi spretnosti branja. Take besede ne zrastejo v človeku same od sebe – nekje jih je moral nabrati in posaditi v sebi.

»Ne. Ne poznamo,« so lagali njemu v radost in sebi v veselje.

»A da ne?«

»Povej, kaj je perzijsko in kaj legenda.«

Nac pa, kot da jih ni slišal, je že znova spletal že sto in večkrat povedano.

»K šahu je nekoč prišel njegov vrtnar, strahno vznemirjen, in mu rekel: Daj mi svojega najhitrejšega konja, odjahal bom čim dalj

stran, v Isfahan. Ko sem zdajle delal na vrtu, sem zagledal svojo smrt. Šah mu je dal konja in vrtnar je oddirjal v Isfahan. Šah je stopil na vrt – tam je stala smrt. Rekel ji je: Zakaj si tako prestrašila mojega vrtnarja, zakaj si se pojavila pred njim? Smrt mu je odgovorila: Tega nisem hotela narediti. Začudila sem se, ko sem tukaj zagledala tvojega vrtnarja. V moji knjigi piše, da ga bom srečala danes ponoči daleč od tod, v Isfahanu.«

»Povej knjigo, v kateri je to zapisano!«

Nac pa kljub svoji revii kot prerok: »Zdaj ste slišali, kako pride in kje čaka smrt. Brez vsake muje bi šlo, če bi se z njo zastopili.«

Vedno znova so se pridušali, da rusasti Nac ni nikoli nič prebral, vse si izmisli. Že začel je z izmišljajo. Šah je vendar igra, ne človek. In je bilo treba veliko časa, da smo znali razdrasati to zagonetko. A takrat je Nac že prešel v legendo.

Samo za legende velja, da je beseda o njih živa še po njihovi smrti.

Legenda črno-belih polj

Šah spada med homonime, enakozvočnice. Najprej pomeni družabno igro za dva igralca, ki se z 32-ima figurami spopadeta na 64-ih črno-belih poljih. V drugem pomenu je šah zlasti v iranskem okolju poimenovanje za vladarja, to je po naše kralja. V igri pomeni napovedani šah tudi pozicijo, ko je napaden kralj, v resničnem življenju pa je mogoče imeti celo živega šaha v šahu.

Šah kot igra ima svoje legendarne igralce, s katerimi so povezane nenavadne zgodbe, a temu se ne gre čuditi, zakaj tudi nastanek šaha je povezan z legendami. Ena od njih pripoveduje, da je učenjak Seta, ki naj bi izumil šahovsko igro, to predstavil indijskemu vladarju Šeram. Ta mu je bil za novost zelo hvaležen, zato se mu je želel za izum oddolžiti z darilom.

Izumitelj Seta, veliki mojster, je predlagal na videz skromno nagrado: vladarja prositi, naj ga nagradi tako, da mu na vsako sosednje šahovsko polje položijo 2-krat več zrn kot na prejšnje. Torej: začnejo naj z enim zrnem na prvem polju, na drugo naj postavijo dve, na tretje štiri ... in tako naprej do zadnjega, 64. polja, kolikor jih ima šahovnica.

Šeram je sprejel ponudbo, saj je bilo poplačilo videti enostavno in poceni. Vendar

– vladar je spregledal ali pa preprosto ni razumel pasti v ponudbi. Njegov pogled na Setovo prošnjo je bil progresivno aritmetičen, kjer gre za vedno enako razliko med števili (1, 2, 3, 4 ...), Seta pa je nagrado zastavil v geometričnem naraščanju, kjer dobimo vsako naslednje število z množenjem istega števila (1, 2, 4, 16 ...).

Koliko je Šeram v resnici obljubil izumitelju šaha? Ali mu to tudi lahko izplača?

Na koncu se zbere na šahovnici kar 18446744073709551615 zrn, to je osemnajst kvadrilijonov štiristo šestinštirideset trilijonov sedemsto štiriinštirideset bilijonov triinšedemdeset milijard sedemsto devet milijonov petsto enainpetdeset tisoč šeststo petnajst zrn.

Če bi si želeli predstavljati, kako orjaško je to število, si moramo zamisliti, kako velika bi morala biti shramba. Znano je, da je v enem kubičnem metru pšenice približno 15 milijonov zrn. Torej bi nagrada, ki bi jo dobil izumitelj šahovske igre, zasedla približno 12 000 000 000 m³ ali 12 000 km³.

A kralj ima vedno zadnjo besedo. Legenda se konča s poklonom Šeramovi umnosti, pravičnosti in poštenosti. Svoje obljube seveda ni smel prelomiti, le dopolnil jo je z naslednjo zahtevo: »Ljubi človek, ne bi te rad prevaral niti za eno zrno, zato boš skupaj z mojimi delavci štel zrna, ki ti pripadajo.«

In ker se je šah vzemljil s to legendo, ni nič nenavadnega, da je igra na 64 poljih z dvaintridesetimi figurami ter neskončnim številom igralnih možnosti spočela tudi vrsto legendarnih igralcev.

Najvišje med njimi in hkrati zadnja šahovska legenda je Bobby Fisher.

Ameriški šahist Robert James Fischer – Bobby je bil rojen 9. marca 1943 v Chicagu, ZDA, umrl je 17. januarja 2008 v Reykjavíku, v Islandiji. Fischer je postal svetovni prvak septembra 1972. Kralj šaha. Naslov mu je bil 3. aprila 1975 odvzet, ko je zavrnil pogoje igranja, ki jih je zahtevala organizacija FIDE, in dvoboja s Karpovom ni odigral. Kronani šahovski kralj v resnici ni nikoli izgubil krone, pač pa se je osamil s svojo dovolj intrigantno življenjsko zgodbo na črno-belih šahovskih poljih neskončnih možnosti.

Ko je Robert Fischer, šahovski mag,

dopolnil 64. leto, je moral po redu stvari, ki se ga svet drži, odkar stoji, stopiti v petinšestdeseto, a to je zanj tudi pomenilo oditi s 64. šahovskega polja ... Le kam naj se od tam nameni človek, ki ni živel v življenju, ampak na šahovski deski? S šahovnice je mogoče stopiti samo še v ... Zgrmel je lahko le še v praznino. Genij s črno-belih polj ni imel več kam odložiti svojega bivanja. Umrl je 17. januarja 2008. Korak v prazno ni bila izbira, ampak red stvari. Za vsako leto tostranstva mu je bilo odmerjeno ali pa si je kar sam odmeril eno šahovsko polje – ko jih je zmanjkalo, se ni bilo več kam postaviti. S številom let zadnjega šahovskega polja se je zaokrožilo tudi poslednje leto njegovega življenja.

S svojo smrtjo pa je Robert Fischer, nerazkronani kralj šahovnice, tudi zaokrožil čas šaha v človeški domeni, zakaj šahovski primat je od najbolj razvitih primatov prevzel stroj – računalnik. To se je zgodilo leta 2006, ko je takratni svetovni prvak FIDE Vladimir Kramnik klonil z 2 : 4 v dvoboju proti Deep Juniorju.

Nikoli razkronanemu geniju Robertu Fischerju je po tem letu v zasebnem življenju preostalo le še leto dni (zadnje šahovsko polje), da je po tem zanj poslednjem človeškem porazu postoril še zadnje tostransko-sti... in odšel. V virtualno, torej v mogoče, navidezno, namišljeno ...

Kolarjeva pomladanska

Urednik revije O. je bil neizmerno vesel pisatelja domačina kot novega sodelujočega avtorja, čeprav je dotlej objavljaval le pri velikih založbah. To ga je utrjevalo v veri, urednika namreč, da je slej ko prej vsako obrobje lahko tudi odložišče za pamet vsega sveta. Šele čez leta pa se mu je razkrilo: ko je pretresal svojo uredniško revijalno bero, se je pred njim na 13. strani revije št. ... odprla kratka proza Kukavica, delo pisatelja iz prve povedi tega odstavka.

V črtici Kukavica M. K. piše o svoji navsegodnji obredni zdravilni hoji. In se zgodi:

»Nenehna hoja v hrib zmeraj bolj črpa moč iz nog, brado mi vrta v prsi in čelo nagiba k tlom. Zdaj gozd z obakraj poti izgine iz vidnega polja in kot temna slutnja zasloni obok oči. Še zmeraj me spremlja črn in molčeč, v zavest pa ne rine več. Samo grahast

kamen nastavi predme kot jajce divje kure in sive grčaste korenine iztegne na pot kot skrivenčene roke stark, prepletene v ponižno molitev. Hladen hribovski zrak se mi potoči po grlu v zasopla pljuča, in ko se dokončno zadani, se mi prvič v tem letu oglasi kukavica.

Nikoli nisem bil praznoveren, vendar tokrat obstanem in začnem norčavo šteti, koliko življenja mi bo neki namenil nevidni ptič. Nevarno blizu sem starosti, v kateri je umrl moj oče, poldrugi križ mi manjka do let, ko je preminila mati, in v nespečih urah noči zaman ugibam, čigave dediščine nosim v sebi več.

Ptič kuka in vabi svojo samico, jaz pa, sivi bedak, po otroško prožim prste in vsaka številka odluči z mene skorjo utrujenosti. Celih petnajst pomladi mi nameni pojoči usodovec in priznam, da se mi ob tem kar samo smeje.

Ej, to bo še lepo in veselo!«

Pisatelj je besedilo Kukavica namenil za objavo v pomladanski številki revije leta 2002.

Starka s koso je imela v zvezi s pisateljem v svoji knjigi zapisano delovno obveznost za leto 2017. Mu je tisto jutro že navsezgodaj poslala cahn?

15 kukukov za petnajst let.

Stanetovo poletje

Tako gre to. Oljna slika, Isfahan, šahovsko polje, kukavica ... Smo v oblasti nedoumljivih sil? Ali se lahko kdaj tudi pogodimo z usodovcem?

»Igralec S. Č. je uredil svoje zemske stvari. Preden je na smrt zbolel, že skoraj dve desetletji ni dosti igral in v glavnem manjše vloge. Zato je imel slabo plačo. Težko je shajala njegova družina. Na lepem pa je Stane zbolel. Neozdravljiv rak na pljučih. Vedel je, kako je z njim. Ko je umiral, je želel govoriti z mano. Šel sem na Golnik. Njegov zdravnik me je pripravil na srečanje. Med obiskom bi se lahko zgodilo marsikaj. Tudi smrt. Česnikovo telo je bilo polno metastaz. Tudi na možganih so bile. Zato je od časa do časa odplaval. Ob takih trenutkih sem čakal, da se je spet vrnil in sva se lahko pogovarjala. V enem od trenutkov, ko je bil priseben, mi je pripovedoval, da so izračunali, koliko bo njegova družina dobivala pokojnine.

»Če bom umrl junija, bo tako majhna, da ne bodo mogli živeti. Otroka pa še hodita v šolo. Če bom zdržal do julija, bodo dobili znatno več. Moram vzdržati.»

To je bilo v začetku junija. Zdravniki so vsak trenutek pričakovali njegovo smrt. Stane Česnik se je boril in vzdržal. Umrl je 1. julija. Premagal je smrt in priboril svoji družini večjo pokojnino. Odšel je s štiriinpetdesetimi leti.«

Izmoledovati milost pri smrti? Zna biti smilečna, vendar samo zadel živih, s pripročnjikom pa neizprosno dosledna. Niti dneva več kot je v milosti popustila.

Pogled v zasmrtje

»Sedmega februarja 1918 je avstrijski slikar Egon Schiele vstopil v mrtvašnico dunajske bolnišnice Allgemeines Krankenhaus, da bi še zadnjič videl svojega mentorja, slikarja Gustava Klimta. Dan pred tem je Klimt umrl za kapjo, ki je bila po mnenju mnogih posledica španske gripe, za katero je zbolel. Ko je Schiele odšel od tam, je imel s seboj tri skice Klimtove glave, njegov obraz, deformiran zaradi kapi, je tako zadnji portret velikega slikarja. Istega leta je Schiele začel slikati platno in ga naslovil *Družina*. Na njem je upodobil sebe, svojo nosečo ženo in otroka, ki naj bi se jima rodil čez tri mesece. Preden je dokončal sliko, je njegova žena zbolela za gripo in umrla, z njo je odšel njun nerojeni otrok, tri dni za njima je za posledicami gripe umrl tudi Schiele.«

Torej je dano videti tudi čez, onstran.

»Imamo ga! ... Imamo ga! ...«

Ni zmožel razbrati, komu so pozivi namenjeni, od kod in kdo se oglašja. So glasovi iz referenčne, s filmskega stropa ali že od tam?

Lepljenka

Deček in smrt (bajanka F. Š.)

Gajto Gazdanov: Privid Aleksandra Wolfa,

LJ: LUD Šerpa, 2021, prev. Borut Kraševc

Splet: Stroj ugnal genija

Marjan Kolar: Kukavica, Odsevanja, pomlad 2002, št. 45/46

Polde Bibič: Igralec, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986

Vesna Milek: Umetnost v času pandemije,

Sob. priloga, 13. junij 2020, str. 58

VIJOLIČNA KAČJA PASTIRICA

Martine Podričnik

ESEJISTIKA

Še ena Lepa Vida, tokrat s Koroške

Društva literatov premorejo nemalo ustvarjalcev in tudi dobro skrbijo za izide njihovih skupnih zbirk. Je pa zagotovo poseben dogodek, če komu izmed članov uspe, da dobi lastno knjigo, četudi v samozaložbi.

Tako je v pomladi 2023 za izid svojega proznega prvenca *Vijolična kačja pastirica* poskrbela Martina Podričnik, upokojena učiteljica iz Črne.

Dobro je, če bralec že na začetku uzavešti nenavadni naslovni sintagmi: kačja pastirica, ne kačji pastir, in vijolična pastirica. Ker sta vezani na sporočilo dela, več o tem na koncu, za uvod pa osnovni podatki iz zgodbe: 48-letna Lučka, enkrat vdova, dvakrat ločena, s tremi odraščajočimi otroki, enim s posebnimi potrebami, si »utrujena od življenja« po spletu v Mehiki najde prijateljico Lindo. Doma pusti vse, tudi dobro plačano službo odvetnice, ter se napoti »na drugo stran«. Spozna od naše zelo drugačno deželo in se razveseli načrta ene od gostiteljic: »Tri generacije skupaj bomo najbrž obdelale svet z vseh plati.« (str. 9). Te tri generacije so babica Lupita, snaha Linda in vnukinja Karla. V začetku se gostja »čuti pomirjeno, čeravno se ji zdi vse zelo drugačno in včasih celo nekoliko divje« (str. 10), nato pa jo začne nov svet utrujati, prva adrenalinska doživetja vse bolj izpodrivajo spomini na življenje doma ... Ko jo razočara še ljubimec Jorg, se kljub tolažeči jo simpatiji Mateu odloči vrniti v Slovenijo.

»Če ptici ni dobro, odleti drugam!« je Podričnikova na str. 32 sama parafrazirala znane verze iz Prešernove *Od lepe Vide*, ki jih izreče »črn zamorc«: »Če doma jim dobro ni, žerjavi se čez morje vzdignejo.« S tem je sama nakazala, da gre v njeni knjigi za ponovitev najpogostejšega motiva v slovenski književnosti, tj. motiva Lepe Vide oz. hrepenenja, ki je vedno dvojno: najprej od doma, nato nazaj domov.

In res sta si Vida in Lučka v marsičem podobni.

Nobeni doma ni dobro. Zaradi znanih

Faksimile naslovnice

razlogov (Vida je obupavala zaradi starega bolnega moža in bolehnega sinka) sta »utrujeni od življenja« in obe »življenje grabi s trdimi rokami (str. 10). Tipično za čas, v katerem živita, se na obzorju pokaže rešitev: za Vido Arabec, ki mu je bil kruh iskati dekleta za služenje na dvorih (zato pot v Španijo), za Lučko splet, ki ji odpre ves svet, ta pa ji najde rešiteljico v Mehiki. »Zanimajo naju podobne stvari. Še posebej odnosi med ljudmi. Prosila sem jo za njeno videnje mojih težav in rešitev iz njih, pa je ugotovila, da mi bo najlažje pomagala, če me povabi v svoj dom, kjer naj se sama dokopljem do odgovorov« (str. 15–16) utemelji Lučka svojo odločitev.

Za drzen korak postane prvi žal Vidi (že na barki), obema pa seveda po prvem navdušenju v novi deželi. Tega navdušenja, že kar občudovanja, je nedvomno več pri Lučki, ki ji gostitelji seveda kažejo predvsem »češnja na torti« njihovega življenja (je gostja njihovih tradicionalnih dogodkov, kot sta velika

noč, iniciacija deklet v ženske ...). 'Počutim se kot v filmu,' je dahnila Lučka ...« (str. 96) in »*Breakfast at Tiffanys*, je pomislila« (str. 8), Podričnikova pa je npr. zapisala še: »Čuteče je vdihovala vabljive arome in se pobožno lotila čudovito aranžiranih jedi.« (str. 11) V tej navdušenosti se zdi Lučka celo nekoliko »krivična« do domovine oz. Slovencev, npr. ko pavšalno pravi: »Pri nas vedno in povsod mislimo na racionalnost in uporabnost, lepota in eleganca sta drugotnega pomena« (str. 56) in »Med mašo, precej podobno tisti iz Slovenije, toda prav nič zateženo ...« (str. 150)

Kmalu začneta obe junakinji, Vida in Lučka, hrepeneti po domu in svojih ljudeh. Vida sprašuje sonce in luno, kaj delata mož in sinko, Lučka piše prijateljici Katarini in ob novih doživetjih vedno bolj podoživlja svoja iz domačega okolja, a obe gloda spoznanje: »In namesto da bi se veselila življenja s svojimi odraslimi otroki, berem pravljice fantku na drugem koncu sveta, ki me sploh ne potrebuje.« (str. 148) Močan, a banalen primer tega hrepenenja Podričnikova izkristalizira v zapisu: »Vsak dan je bolj hrepenela po domači vodi iz pipe. Pravzaprav je bila prav voda tisto, kar je v tujini najbolj pogrešala. Kaj bi dala za kozarec, ah, za požirek domače vode. Za mlakuže ob gozdu in lov kačjih pastirjev nad njimi!« (str. 28).

Tu se Vidina zgodba konča, v Lučkini pa je še nekaj zaviralnih momentov, npr. občudovalec Mateo in ljubimec Jorg, ki jo je »celo življenje čakal«, a ob njem razmišlja: »Oh, Katarina, znova sem se zapredla v labirint življenja. Si res sama iščem poti brez izhoda?«

(str. 82). Nobeden od njiju je ne prepriča, zato se Lučka vrne domov.

Ali bi se znala domov vrniti tudi Vida? Literarna teorija uči, da so pri njej možni trije konci: srečen (se vrne), tragičen (umre) in baladičen (ostane tam v žalosti in nadaljnjem hrepenenju). Pri Lučki gre potemtakem za srečen konec, sploh po spoznanju, ki ji ga je servirala Linda: »Ti ne poznaš pekla, ki ga doživljamo ženske na tej strani sveta« (str. 29).

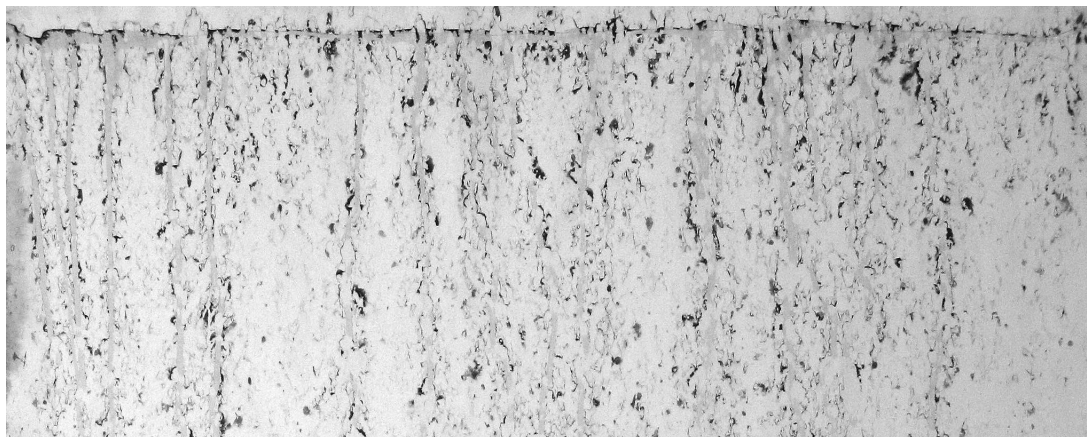
Ženske torej! Kot je *Lepa Vida* t. i. ženska balada, je tudi *Kačja pastirica* ženski roman. Ali je lahko ta oznaka tudi »opravičilo«, da se v njem znajdejo kuharski recepti z navodili za pripravo mehiške hrane, v srce segajoča besedila tamkajšnjih pesmi, kot je npr. *Sierra Madre del Sur*, dolgi opisi lepote Mehičank in njihovega ličenja ...?

Najbrž vendarle to dela roman preobložen, kot ga zanesljivo preoblaga tudi slog tipa »Kavnate mišice so ponosno izstopale na naoljenem telesu« (str. 118).

Kot obljubljeni na začetku tega zapisa, se vračam še k tudi zelo žensko obarvanemu naslovu tega romana *Vijolična kačja pastirica*: »Ko se v tvojem življenju prikaže kačji pastir, je to opomnik, da v življenju nisi sam. Ščitijo te tvoji vodniki. Pomeni lahko tudi, da imaš pomembno sporočilo od duhov onstran. Sporoča, da si na pravi poti.« (str. 28).

Pozitivno sporočilo, pozitivna pa je lahko tudi splošna ocena prvenca Martine Podričnik, ki nam je v suverenem zapisu približala Mehiko in predvsem življenje žensk v njej.

Helena Merkač

Maja Pučl, del *Dežne risbe*, tuš in dež na papirju, 2008, 100 x 70 cm

Gusti Stridsberg: *Tänk inte med hjärtat*

ESEJISTIKA

*Tänk inte med hjärtat*¹ – *Ne misli s srcem* je peta knjiga Gusti Stridsberg. Izšla je leta 1966 v Stockholmu pri založbi *Rabén & Sjögren*; nemški rokopis je v švedščino prevedel Olof Hoffsten. Posvečena je njeni hčerki Marietti in vsebuje 220 strani. Med stranema 112 in 113 so dodane fotografije pomembnejših omenjenih oseb.

Pripoved časovno posega v dogajanje med drugo svetovno vojno in po njej. Razdeljena je na pet poglavij, ki so z mednaslovi razčlenjena na posamezne reminiscence. Tokrat se je Stridsbergova namreč oddaljila od romaneskne strukture in prevzela formo fragmentarnih spominskih zapisov, obogatenih z mnogimi literarnimi prvini, ki omogočajo, da objektivno poročanje prerašča v refleksijo prostora, časa, oseb in dogajanja.

V prvoosebni uvodu se Stridsbergova razkrije kot pripovedovalka in spregovori o ozadju svojega »šestega življenja«.

September 1945 ... Evropa je začela verjeti, da se je vojna končala. Kaj pa mir – je mir res prevladal?

Otroci so se rojevali in odraščali med ruševinami mrzlega miru. Toda na Švedskem, v srečni državi, na otoku med ruševinami, se je prebudila vest. In začela se je mrzlica – vsi so hoteli pomagati. Poklicali so me ljudje, ki so na Švedskem organizirali pomoč za opustošeno celino. Le zakaj so se obrnili name?

Bila sem dopisnica na strani zaveznikov, zato sem lahko na svoji pustolovski poti računala na dobro voljo oblasti. Govorila sem pet jezikov in veliko potovala. Verjeli so, da sem sposobna prepeljati tristo kilogramov cepiva in seruma – darilo švedske države (natančneje Ekebergovega odbora)² – beograjskemu Rdečemu križu.

Nihče ni vedel, kaj pomeni takšno potovanje po povojni Evropi ...

Potovala sem, da bi pomagala žrtvam vojne, a tudi zato, da bi poskušala najti ljubljenega človeka, ki je izginil med ruševinami Evrope.

»Ne razmišljaj s srcem,« je rekel ameriški prijatelj. »Srce je namreč tisto, kar hromi ženske v tem našem moškem svetu. Trpijo za zahrbtno boleznijo, imenovano ljubezen.« – To je rekel leta 1945, torej takrat, ko si besedo ljubezen še lahko uporabljal, ne da bi se soočil z ironičnim nasmehom ali mislijo: »O čem govoriš? Ali misliš na seks in erotiko?«

Ko je pred štirimi leti izšla moja knjiga *Mojih pet življenj*, je recenzent zapisal: »Ampak – ta briljantna avtorica ne zna pisati o ljubezni...«, drugi pa je menil: »Ta knjiga je globok izraz ljubezni.« Približno polovica od stotine pisem, ki sem jih prejela v štirih letih, pa je vsebovala naslednja vprašanja: »Kako pa vaša hči Marietta?«, »Kako je bilo s tvojim ljubljnim Štefanom?«

Ljubezen torej ni tako staromodna, kot si mislite. V svetu »hladnega miru«, v katerem živimo, si ljubezen ponovno pridobiva pravico do odločanja o človeški usodi. Moramo pa biti previdni, omejiti moramo intenzivnost in upoštevati dvojni nasvet: »Ne misli s srcem« ali »Ne misli samo s srcem.«

Fragmentarni spomini v tej knjigi poskušajo odgovoriti na vprašanja mojih znanih in neznanih prijateljev – odgovoriti jim s pripovedjo o treh letih mojega šestega življenja.³

1. POGLAVJE

Stockholm–København–Helsinki

Govorica tišine

Pred tridesetimi leti sem bila zaljubljena v Skandinavijo, v njene države in ljudi. Tu se je

¹ Roman ni preveden v slovenščino. Dobesedni prevod bi bil: *Ne misli s srcem*.

² Birger Ekeberg (1880–1968) – švedski pravnik, politik, od leta 1945 član *Švedske akademije*. V letih 1947–1960 je bil predsednik *Nobelovega sklada*, od 1937 do 1955 tudi član stalnega arbitražnega sodišča v Haagu.

³ Gusti Stridsberg: *Tänk inte med hjärtat*. *Rabén & Sjögren*, Stockholm 1966, str. 7–8. (V nadaljevanju *Tänk inte med hjärtat*.)

izrisoval novi dom. Danska⁴ je spominjala na mojo bivšo domovino Avstrijo – epikurejska in stoična, Švedska pa je bila podobna le sebi.

Na Švedskem so me čakali prijatelji. Kmalu pa se je moj odnos do te dežele zamajal. Država je bila nevtralna⁵, medtem ko sama nisem bila. Toda kako naivno je označevati ljudi za nevtralne! Nevtralnost je kos papirja, obnašanje vlade, ni pa lastnost ljudi. Na Švedskem je bilo veliko proti-nevtralnih Švedov. Danes je pogreb švedske kraljice^{6,7}.

Po začetnem premisleku se pripoved posveti opisom vzdušja na pogrebu kraljice Louise leta 1965. Prvoosebna pripovedovalka se je znašla v množici na Sveavägen, glavni ulici Stockholma. Čeprav sprva ni želela čakati na žalni sprevod, so jo pritegnili komentarji ljudi, ki so jo obdajali. Prav vsi so imeli o kraljici povedati kaj lepega. Ko pa so zagledali prve avtomobile, je ulico zajel molk. Gusti je v tišini začutila sočutje; v tistem trenutku so imeli kralja skoraj tako radi kot prijatelja. Tišina in pripadnost sta jo tako prevzeli, da je v njej ponovno oživela ljubezen do »ljudstva tišine«. Atmosfera na pogrebu jo je spomnila na dva dogodka iz preteklosti.

Kmalu po drugi svetovni vojni je v cerkvi južno od Stockholma predavala o življenju otrok po vojni. Ko je s prižnice opazovala poslušalce, je bila prepričana, da bo govorila sama sebi. Toda vsota, ki se je ob koncu nabrala, jo je presenetila. Kot da bi se obrazi med darovanjem odtajali.

Druga epizoda pa se odvija v Norrlandu, deželi v severnem delu Švedske, kjer se je z manjšo skupino ljudi že skoraj izgubila, a so v tem prostranstvu na srečo naleteli na kočo. Prijazna starka jim je odprla in jih povabila na toplo. Popili so kavo, potem jim je razložila, kam morajo, nazadnje je prinesla še hranilnik. Obiskovalci so se opravičili in z veseljem ponudili prispevek za topel napitek, toda starka jih je presenetila z izjavo, da zbira denar za gobavce v Afriki.

- 4 Stridsbergova je po umiku iz frankistične Španije junija 1938 pristala v Parizu. S pomočjo trgovca z diamanti, naklonjenega španski republikli, je odpotovala v Belgijo in po posredovanju antwerpenskega župana celo dobila dovoljenje za bivanje. Toda že oktobra se je odločila za pot v København, od koder je v začetku leta 1939 odpotovala v Stockholm.
- 5 Med prvo in drugo svetovno vojno je Švedska razglasila nevtralnost, zato je med drugo vojno postala pribežališče mnogih beguncev z območij, ki so jih zavzeli nacionalsocialisti – predvsem Judov ter nemških in avstrijskih socialnih demokratov.
- 6 Louise Alexandra Marie Irene Mountbatten (1889–1965), potomka nemške plemiške rodbine Battenberg, od leta 1923 poročena s švedskim princem, kasneje švedskim kraljem Gustavom Adolfom (1882–1973). Pokopali so jo 13. marca 1965.
- 7 *Tänk inte med hjärtat*, str. 11–12.

Faksimile naslovnice

Pripovedovalka še enkrat doživi Švede kot »čudne ljudi« – zavrte, zaprte, a še vedno odprte svetu – še posebej takrat, ko je ta zelo oddaljen.

Švedska je nevtralna – kaj pa Švedi?

Leto 1941. Pred vrati francoskega diplomatskega predstavništva v Stockholmu so čakali tuji in vojni dopisniki. Bila je prepričana, da večina nima pravih izkušenj, razen tistih s Kungsgatana⁸. Ameriški, angleški in francoski novinarji so bili v precepu, saj so se znašli pred vrati vichyske Francije, vedeli pa so, da je srce prave Francije na strani zaveznikov. Ameriški dopisnik Nat Barrows⁹ jo je povabil na pijačo. Zapletla sta se v pogovor, med katerim mu je Gusti povedala, da je akreditirana dopisnica za

- 8 Kungsgatan je bila ulica rdečih luči, danes pa je priljubljeno nakupovalno središče.
- 9 Ameriški *National Press Club* in podobna organizacija na Švedskem sta vzpostavili program izmenjave za ameriške oz. švedske novinarje. Pet Američanov je prišlo na Švedsko spomladi leta 1943, med njimi je bil tudi Nathaniel Albert »Nat« Barrows, dopisnik za *Chicago Daily News*. Videvali so ga v družbi zaposlenih v *OWI – The United States Office of War Information*, ki je kdaj bila tudi krinka za delo v *OSS – The Office of Strategic Services*, ameriške obveščevalne agencije med 2. sv. vojno. Umril je junija 1949 v letalski nesreči v bližini Bombaja, ko se je skupina trinajstih ameriških dopisnikov vračala iz Indonezije. Star je bil 44 let. Nesreče ni preživel nihče. Več v: <https://libertyladybook.com/2017/02/14/nat-a-barrows-war-correspondent/> [18. 6. 2023]

liberalno usmerjeni kanadski časopis. Barrows je ironično pokomentiral švedsko in švicarsko nevtralnost, saj je vedel, da je v obeh deželah varno naložen tudi nemški kapital. Vse skupaj ga je spominjalo na prikrito spogledovanje s »čisto-krvnimi sosedi«, nacisti. Gusti je nevtralnost pripisala uradni politiki – veliko ljudi na Švedskem ji je namreč nasprotovalo in se na skrivaj borilo za pravo stvar.

Njunemu pogovoru je prisluhnil francoski tiskovni ataše Jules Guesde¹⁰, ki je kot socialist takoj pritegnil Gustijinemu prepričevanju Nata Barrowsa, da ameriško pojmovanje socializma nima kaj dosti skupnega s francoskim marksizmom ali švedsko socialno demokracijo. Ker bi se Guesde rad še kdaj pogovarjal z njo, jo je vprašal, ali jo lahko obišče. Gusti ga je povabila, saj je svoj dom odprla že mnogim.

Vojna trka na vrata

Zadnja leta vojne je Gusti gostila različne ljudi – velike in male heroje, realiste in fanatične idealiste, med njimi tudi takšne, ki si jih ni želela. Med znanimi obiskovalci njenega doma sta bila tudi norveški pisatelj Sigurd Hoel¹¹ in danski raziskovalec Peter Freuchen¹², oba trdna antinacisti.

Kolegi so jo svarili pred elegantnimi tujci, ki bi ji želeli prodati dragocene podatke, in uglednimi gospemi, ki naj bi imele informacije iz »zanesljivih virov«. Nat Barrows pa jo je posebej opozoril na skrite prisluškovalne naprave. Gusti je verjela, da novinarji sčasoma pridobijo šesti čut in pravi čas prepoznajo resnico oziroma laž.

Švedska kljub svoji nevtralnosti ni mogla zagotoviti varnosti vsem, ki so na glas izražali svoje nasprotovanje Tretjemu rajhu. Nacisti so pogosto zahtevali izročitev beguncev, ki so si dovolili izražati mnenje, ali tiste, ki so bili

komunisti. Begunci so prihajali na Švedsko z vseh koncev in pri begu pred zasledovalci so jim večkrat pomagali tudi stražarji na meji.

Težko bi torej rekli, da so Švedski bili nevtralni. »Toda to je čudno ljudstvo in tujec ga po nekaj letih razume manj kot v prvih mesecih, pozneje pa morda še manj.«

Pisanje med vrsticami

Gusti se je s kanadskim časnikom *Toronto Star* dogovorila, da bo redno poročala o položaju v Nemčiji in okupiranih državah. Ko je od časnika prejela telegram, naj nemudoma vzpostavi stik z ameriški, kanadskimi in nizozemskimi piloti, ki so po napadih na nemške cilje na Norveškem morali pristati na Švedskem, se je znašla pred težko nalogo, zato se je obrnila na vodjo urada za tisk pri švedskem zunanjem ministrstvu¹³. Oba sta vedela, da bi obisk pri zavezniških pilotih in pisanje o njih lahko bila razumljena kot protinacistična propaganda, s tem pa bi bila ogrožena švedska nevtralna politika. Gusti je zato predlagala, da pilotom napiše pismo s prošnjo, naj sami strnejo svoje vtise in jih pošljejo *Toronto Staru*. To se je tudi zgodilo in njena izvirna rešitev je vzbudila pozornost.

Nekaj dni po tem dogodku jo je na pogovor poklical britanski vojaški ataše Sutton-Pratt¹⁴. Dobro je poznal njeno dopisniško delo, predvsem pa kakovost objavljenih podatkov. Zanimalo ga je, kdo so njeni viri in kako se ji pri pisanju uspe izogniti švedski cenzuri. Lakonično mu je odgovorila, da je svoje bralce naučila brati med vrsticami, zato ji je v smehu navrgel: »Morda bi kdaj prišli k nam na skodelico čaja in nas naučili, kako naj mi med vrsticami poslušamo.« Prikrito ponudbo za sodelovanje je odklonila. Ko se je vračala domov, je razmišljala o svojem »viru«, Andorju Gellertu¹⁵, zaposlenem na madžarskem diplomatskem predstavništvu, ki ji je vsake toliko časa posredoval potrebne podatke.

10 Jules Guesde, uradnik na francoskem veleposlaništvu; vnuk soustanovitelja francoske socialistične stranke Julesa Guesda. Njegovo ime se pojavlja tudi v telegramih *Venona*, ki jih navaja Susan Williams v svoji knjigi *Vohuni v Kongu: Tekma za rudo, ki je zgradila atomsko bombo*.

Vir: Susan Williams: *Spies in the Congo: The Race for the Ore That Built the Atomic Bomb*. Hurst and Company, London, 2016, str. 306.

11 Sigurd Hoel (1890–1960) – norveški pisatelj in publicist. Med 2. sv. v. se je pridružil norveškemu odporiškem gibanju in pisal za ilegalni tisk. Novinarji v nacistični Nemčiji so ga imenovali »zli duh« norveških intelektualcev. Zaradi groženj z aretacijo je bil prisiljen pobegniti na Švedsko.

12 Peter Freuchen (1886–1957) – danski antropolog, raziskovalec, novinar, pisatelj, znan predvsem kot udeleženec odprave *Thule* in kot poznavalec življenja na Grenlandiji. Že leta 1920 se je priključil socialnim demokratom, med drugo svetovno vojno pa odporiškem gibanju. Odkrito je poudarjal svoje judovsko poreklo. Ko so ga zajeli nacisti in ga obsodili na smrt, mu je uspelo pobegniti na Švedsko ter kasneje v ZDA.

13 Sven Grafström (1902–1955) – švedski diplomat. Deloval v Oslu, Londonu, Moskvi, Teheranu, Ankari in tik pred okupacijo Poljske v Varšavi. Leta 1941 je postal tiskovni predstavnik zunanjega ministrstva, po vojni pa nadaljeval svojo diplomatsko kariero. Umrl je na poti iz Nice proti Parizu – oblečen samo v pižamo naj bi padel z vlaka. Po njegovi smrti je žena želela objaviti njegov dnevnik, a so ji švedske oblasti to preprečile.

14 Reginald Sutton Pratt (1898–1962) – britanski general, vojaški ataše med 2. svetovno vojno v Stockholmu. Bil je ključna oseba v stikih med britansko in švedsko obveščevalno službo.

15 Andor Gellert (1907–1990) – madžarski novinar in diplomat. Deloval je tudi za ameriško obveščevalno službo *OSS – Office of Strategic Services*, predhodnico današnje *CIE*.

Ciankalij za dva

Zapis je posvečen pogumu in (samo)žrtvovanju ljudi v posebnih okoliščinah. Ob tem Gusti reflektira literarni lik iz romana Andrea Malrauxa *Človekova usoda*. Pred kruto smrtjo bi ga lahko rešili kapsuli ciankalija, ki ju nosi s sabo, a ju podari dvema mladima kitajskima upornikoma, ki ju je čakala enaka usoda kot njega – smrt v peči parne lokomotive.

O gospe Kollontaj

Viri, s katerimi je bila povezana Gusti, so v zameno za posredovanje informacij pričakovali protiusluge. Tako jo je Andor Gellert prosil, da bi ga povezala s Sonjo Branting¹⁶, ki je veljala za prijateljico sovjetske veleposlanice na Švedskem Aleksandre Kollontaj¹⁷. Brantingovi so ga res povabili na svojo posest, toda Gusti ni nikoli izvedela, ali mu je uspelo priti do veleposlanice.

Sama je to vplivno žensko spoznala s pomočjo hčerke Avgusta Strindberga Kerstin Strindberg, ki jo je seznanila z dolgoletno osebno tajnico Kollontajeve Emmy Dabbert. Iz njenih pripovedi je izluščila podobo ženske, ki sta jo zaposlovali predvsem dve stvari: želja, da bi Finska sklenila separatni mir ali sporazum o prekinitvi ognja, in razkritje tragične usode Raoula Wallenberga¹⁸. Razkošno je živela v svoji rezidenci in menjavala ljubimce. Strahu pred nenehnim nadzorom sovjetskih obveščevalnih služb se ni nikoli znebila. Ni želela poizvedovati po izginulih, saj je poznala sovjetski partijski aparat in se ga bala, zato tudi prošnje Gusti Stridsberg, da bi ji pomagala ugotoviti, kaj se je zgodilo s Štefanom, niso bile uslišane.

Ko jo je Stridsbergova leta 1944 osebno spoznala, je sedela v invalidskem vozičku, a je s svojo veličino utelešala Rusijo »z neskončnimi stepa-

mi, z morji in rekami ter milijoni ljudi, lačnih, bojevitih, zaskrbljenih Sovjetov; raztrgane, v vojni ranjene množice ljudi«.

Lojalnost do nevtralnosti

Glavni urednik časnika *Arbetet*¹⁹ Alan Vougt²⁰ je akreditirane zahodne novinarje povabil na izlet na jug Švedske. Vsi so cinično komentirali njegovo gostoljubje, saj so bili prepričani, da bo njegovo naslednje vabilo skladno s švedsko nevtralnostjo namenjeno dopisnikom nemških medijev. Prav tako je Vougt veljal za enega najmanj popularnih ljudi na Švedskem. Med vojno je namreč zagovarjal defetizem, ki so ga mnogi dojemali kot pronacistično gesto. Po mnenju Stridsbergove pa je bil le grešni kozel uradne švedske politike.

Na večerji so jo posedli k njemu in med pogovorom se ji je razkril kot uglajen človek, ki je govoril več jezikov, zato ga je med plesom naravnost vprašala, ali so mu nacisti res blizu. Poznala jih je namreč kar nekaj in vse je družila vsaj ena skupna lastnost – nepredstavljiva brutalnost. »Lojalnost pogosto zahteva, da govoriš stvari, ki so ti vsiljene,« ji je odgovoril. »Ko bo vojne konec, bo mogoče razumeti vlogo, ki sem jo imel v teh letih. Ko bodo moji rojaki, moji pregnjalci soočeni z zgodovinskimi dejstvi ...« Res se je dve leti po vojni razkrilo, da je pomagal preživeti neštetim Dancem in judovskim beguncem, tudi kasnejšemu danskemu premierju.

Marietta

Hčerka Marin bivši mož Stridsbergove zdravnik Bernhard Jirku sta začetek vojne dočakala v »Paveličevi Hrvaški« – hčerka kot osemnajstletna²¹ študentka, Jirku kot zdravnik. Marietta naj bi bila sekretarka študentke organizacije²² in zaradi svojega delovanja se je znašla na ustaškem seznamu za deportacijo. Gusti se je zbala zanjo,

16 Sonja Branting - Westerståhl (1890–1981) – švedska pravnica in političarka; članica socialnih demokratov. Hčerka utemeljitelja švedske socialne demokracije in trikratnega švedskega premierja Hjalmarja Brantinga (1860–1925). Zelo dobra znanica in odvetnica Gusti Stridsberg.

17 Aleksandra Mihajlovna Kollontaj (1872–1952), marksistka, revolucionarka; prva ženska, ki je postala članica sovjetskega vladnega kabineta. Zavzemala se je za izboljšanje položaja žensk v Sovjetski zvezi. Od leta 1922 je bila v diplomatskih službah v tujini, leta 1943 je bila imenovana za veleposlanico v Stockholmu. Bila je edina članica vodstva oktobrske revolucije in je poleg Stalina in Maleva edina preživela čistke.

18 Raoul Gustaf Wallenberg (1912 – izginil 1945) – švedski arhitekt, poslovnež in diplomat, znan po uspešnih reševanjih Judov na Madžarskem med drugo svetovno vojno. Sovjetske oblasti so ga januarja 1945 aretirale zaradi suma vohunjenja. Kasneje so poročali, da je umrl julija 1947, medtem ko je bil zaprt v Lubjanki, v kateri sta bila sedež *KGB-ja* in zapor. Motivi za njegovo aretacijo, zaprtje, smrt in nejasnosti o morebitnih povezavah z ameriškim obveščevalnimi službami so še vedno predmet špekulacij.

19 *Arbetet* (v slov. *Delo*) – socialnodemokratsko usmerjen časnik, ki je izhajal v Malmöju od leta 1887 do 2000. V letih 1922–1944 ga je urejal Allan Vougt.

20 Allan Georg Fredrik Vougt (1895–1953) – švedski novinar, urednik in politik. V letih 1945–1951 je bil minister za obrambo.

21 Marietta Jirku se je rodila leta 1918 na gradu Hartenštajn v bližini Slovenj Gradca; torej je bila leta 1941 stara 23 let. Zakaj je njeno resnično starost prikrila, lahko samo ugibamo.

22 Novembra 1941 je bila v *NDH* ukinjena avtonomija univerze in s tem vsi študentski klubi ter društva na posameznih fakultetah. Ustanovljena je bila nova ustaška mladinska organizacija, v katero so se morali vključiti vsi študenti. [...] Že leta 1941 pa so se protifašistično usmerjeni študenti tajno organizirali pod okriljem *SKOJ-a*, toda njihovim akcijam so sledili hudi pritiski in aretacije.

Ivica Šute, Filip Šimetin Šegvić: *Sveučilište u Zagrebu u »kratkom 20. stoljeću«*. *Hrvatska revija* 4, 2020. <https://www.matica.hr/hr/632/r/povjesnica/> [15. 7. 2023]

saj je vedela, kako neusmiljeni so ustaši: »Šolali so se v nacistični Nemčiji in skušali tekrovati s svojimi vzorniki. Ljubili so individualni sadizem in niso marali nemških metod.«

Marietta je na skrivaj živela pri gospe, ki je pripadala avstrijskemu plemstvu. Nekega jutra se ji je na poti na univerzo približal mladenič, oblečen v zloglasno ustaško uniformo, in jo arogantno vprašal, ali je hčerka zdravnika Jirkuja. Prestrašena je pritrčila. Povedal ji je, da mu je njen oče nekoč pomagal in storitve ni zaračunal, saj je vedel, da je brez denarja. V zahvalo ji je ponudil pomoč, če jo potrebuje. Ne da bi pomišljala, je izjavila, da potrebuje potni list z dovoljenjem za odhod.

Tri dni kasneje je prejela vse potrebne dokumente. Medtem sem v pismu meni neznane osebe, Kalifornijca Noela Voga, izvedela, da naj bi po naročilu ameriškega veleposlaništva na Dunaju, kjer je delal, obogatil svoje znanje slovanskih jezikov. Tako je prišel na zagrebško univerzo in se takoj zaljubil v Marietto. To se je zgodilo, preden se je zgodil čudež s potnim listom.

V nadaljevanju pa sem dobivala obupana pisma Noela Voga, saj je ameriška napoved vojne povzročila, da bi moralo celotno osebje veleposlaništva zapustiti Dunaj. Noel je s pismom prisegel, da ne bo zapustil Evrope in se vrnil v Ameriko brez Mariette.

Nekega dne sem prejela razglednico od Mariette. Poslana je bilo iz Benetk. Čez nekaj dni so prispale razglednice iz Rima, nato iz Madrida in končno telegram iz Lizbone, ki je oznanjal, da sta se Marietta in Noel poročila. To je bil najsrečnejši trenutek mojega življenja.²³

Ladja je pristala v Malmöju

Zapis se začne s pristankom ladje v Malmöju, ki je po posredovanju vodje švedskega Rdečega križa²⁴ na Švedsko pripeljala ženske iz nem-

²³ *Tänk inte med hjärtat*, str. 43.

²⁴ Folke Bernadotte (1895–1948) – nečak švedskega kralja Gustava V. in diplomat. Med drugo svetovno vojno je predsedoval švedskemu *Rdečemu križu*. Iz nemških taborišč je rešil več kot 20.000 ljudi in vodil izmenjavo vojnih ujetnikov. Njegov ugled med vojno je vzpodbudil Heinricha Himmlerja, da ga je izbral za posredovanje neuspešne ponudbe (24. aprila 1945), po kateri bi se Nemčija brezpogojno predala Združenemu kraljestvu in Združenim državam, ne pa tudi Sovjetski zvezi. *Varnostni svet ZN* ga je 20. maja 1948 imenoval za posrednika v Palestini. Dosegel je, da so arabske države in Izrael sprejeli ukaz *ZN* o prekinitvi ognja. Zaradi predloga, da se arabskim beguncem dovoli vrnitev na svoje domove na območje Izraela, si je nakopal sovražnike. Po številnih grožnjah so ga umorili člani uradno razpuščene skrajne sionistične skupine *Lehi* ali »*Stern Gang*«.

ških koncentracijskih taborišč – oslabele, bolne, mučene. Predstavljenih je nekaj usod z nepredstavljeni spomini na grozljive izkušnje – Američanka Elsie²⁵, mlada osivela Angležinja, francoska gospodinja Marie-Claire, štirinajstletna Francozinja Yvonne ... Gusti je z ganjenostjo spremljala pomoč, ki so jo zdravstveno osebje in prebivalci Malmöja nudili preživelim.

Družina Branting

Stridsbergova se je zblížala z obema otrokoma ugledne družine Branting²⁶ – s sinom Georgom in hčerko Sonjo. Georg²⁷, odvetnik in politik, jo je navduševal kot osebnost in kot zagovornik brezupnih primerov. Imenovala ga je kar »cinični romantik«. Gusti je med svojimi zapisi našla tudi pesem, ki jo je posvetil njej. Sonja Branting²⁸ pa jo je prevzela zaradi pravne pomoči, ki jo je nudila vsem vrstam beguncev. Njena zavzetost je marsikomu med vojno pomagala, da je lahko ostal v nevtralni Švedski.

S svojo neposrednostjo, iskrenostjo, ostrino in vedno živo ljubeznijo do moža jo je osvojila tudi njuna mati Ana. Brez zadržkov je pokritizirala rdeče nalakirane Gustijine nohte ali ji podarila verižico, ko se ji je zdelo, da bi jo morala nositi. Prizanašala ni nikomur. Zaradi odnosa do ženske je kot gledališke kritičarke ni prepričal niti veliki dramatik Avgust Strindberg, ki je bil večkrat njihov gost.

²⁵ Elsie Ragusin, rojena leta 1921 v New Yorku. Z očetom je leta 1939 obiskala ostarele stare starše v severni Italiji. Obtožili so ju vohunstva in ju poslali v Auschwitz. Oče je tam umrl, Elsie pa so kasneje poslali v Ravensbrück, od koder so jo tik pred koncem vojne rešili. K sebi jo je za nekaj mesecev vzela družina v Malmöju, pozneje pa se je vrnila v ZDA.

²⁶ Hjalmar Branting (1860–1925) – utemeljitelj švedske socialne demokracije, trikratni premier Švedske. Bil je prvi socialnodemokratski predsednik vlade na Švedskem in v drugem mandatu prvi predsednik iz vrst socialnih demokratov v Zahodni Evropi, izvoljen na volitvah s splošno volilno pravico. Anna Branting (1855–1950) – švedska publicistka in pisateljica, članica socialnodemokratske stranke in vplivna literarna kritičarka.

²⁷ Georg Branting (1887–1965) – pravnik in politik, član parlamenta od 1932 do 1961. V odmevnih procesih je bil zagovornik obtoženih ter podpornik republikancev v španski državljanski vojni, zaradi česar se je moral odpovedati članstvu v odboru stranke. Novejše raziskave so odkrile, da naj bi sodeloval s sovjetsko obveščevalno službo s skrivnim imenom Senator.

²⁸ Sonja Branting - Westerståhl (1890–1981) – pravnica in političarka. Bila je med prvimi ženskimi odvetnicami na Švedskem. Med špansko državljansko vojno je obiskala begunska taborišča in opozarjala na trpljenje ljudi. Bila je članica ženskega krila socialnodemokratske stranke in sodelovala z revijo *Morgonbris*. Stiki s Sonjo Branting - Westerståhl so bili za Stridsbergovo zelo pomembni, saj so ji omogočili sodelovanje s to revijo. Njen prvi prispevek je izšel že aprila 1939, v naslednjih letih pa je postala njihova stalna sodelavka. Branting-Westerståhlova je bila tudi njena odvetnica.

Obiskati Brantingove je bilo nekaj posebnega, zato se je na Stridsbergovo za pomoč pri seznanjanju z njimi obrnil ameriški diplomat Gordon Knox²⁹. Ko mu je končno uspelo vstopiti v njihov dom, je bil presenečen nad uglajenim, prefinjenim okoljem s salonom, kaminom in velikim portretom očeta Hjalmarja. Vsa scena je bila v nasprotju z njegovo vizijo življenja švedskih socialnih demokratov.

Knox in Stridsbergova sta se kmalu spoprijateljila, saj je bil mladi diplomat tudi sam nekoč novinar. Znan je bil po svoji odprtosti, zato so se pri njem doma dobivali ljudje različnih prepričanj – »od princes – begunk do znanih umetnikov in rdečih, hudo rdečih ali samo roza socialistov«. Gusti je vedno nazival z »our red girl«.

Človek, ki je odkril Tita

Leta 1942 je Stridsbergova srečala Arneja Lundberga³⁰, človeka, ki »je odkril Tita«. Dobro je bil obveščen o dogajanju v Jugoslaviji med vojno: »Mihajlović želi doseči Veliko Srbijo in se je pripravljen povezati z Nemci, da bi Srbiji priboril položaj velike sile, drugi narodi pa bodo imeli le kolonialen, podrejen položaj! Človek prihodnosti je hrvaški Tito – ki ga zahodne sile doslej niso priznavale.« Izkazalo se je, da je ta mladi Šved vedel o jugoslovanski geografiji veliko več kot ona sama, ki je petnajst let živela na »slovenskem gradu«. Na vprašanje, zakaj zahodne sile do takrat niso sprejele Tita, ji je odgovoril: »Tito je komunist. Menijo, da bo Jugoslavijo naredil za eno izmed sovjetskih satelitskih držav. Mislim pa, da je to malo verjetno. Je patriot in individualist.«

V nadaljnjih letih je spremljala uspešno Lundbergovo kariero. Navduševal jo je s svojo razgledanostjo (govoril je štiri jezike, se z lahko sprehajal po literaturi in tehniki) in pronicljivostjo. V svojo pripoved je vpletla z njim povezane anekdote. Razmišljanje o njem je sklenila z vprašanjem: »Je bil tipičen Šved? Ne, tipičen švedski čudak.«

29 M. Gordon Knox (1913–2001) – ameriški novinar in diplomat. Kot novinar je potoval po Srednji in Vzhodni Evropi, leta 1939 se je zaposlil na zunanjem ministrstvu. Do začetka 2. sv. vojne je deloval v Berlinu, nato v Stockholmu, po vojni v *Združenih narodih*, v Avstriji, Londonu in Pakistanu. Po upokojitvi je predaval in nekaj časa živel v Dominikanski republiki.

30 Arne S. Lundberg (1911–2008) – švedski novinar, gospodarstvenik. Med 2. sv. vojno je sodeloval s časopisom *Frihet* (v slov. *Svoboda*), glasilom *SSU* – zveze švedske socialnodemokratske mladine. Po vojni je bil državni sekretar na ministrstvu za komunikacije, nato pa več let direktor *LKAB*, državnega rudarskega podjetja. V veliki rudarski stavki leta 1969 je bil na nasprotni strani kot stavkovni voditelj. Bil je član *Kraljeve akademije inženirskih znanosti*.

Hjalmar³¹ and Liselotte³²

Župan in guverner Stocholma Hjalmar Mehr je Stridsbergovo prepričal s svojim socialističnim humanizmom, ostrino, humorjem; Liselotte s posebnostjo in drznostjo. Njun položaj je Stridsbergovi odpiral mnoga vrata. Večeri v njenem domu so blažili streznjenje ob začetku vojne – zatekali so se v glasbo in literaturo. Poslušali so BBC-jeve oddaje, brali Heinejeve pesmi ali prozo ameriških avtorjev.

Kosilo in politika

V družbi družine Mehr je Stridsbergova spoznala tudi prvega finskega politika – Atosa Wirtanena³³, kar je močno zaznamovalo njeno kasnejše življenje.

Naslednjih nekaj mesecev in let – od leta 1943 – je bilo moje stanovanje na idiličnem Johannesplanu priljubljeno zbirališče finske opozicije³⁴. Običajno so se srečevali ob kosilu – nikoli več kot trije naenkrat – in pogosto sem pomislila na besede Oscarja Wilda: Želela je imeti salon, a ji je uspelo imeti le restavracijo.³⁵

Finski obiskovalci so jo presenečali z uglajenostjo in vsestransko izobraženostjo. Med pogo-

31 Hjalmar Leo Mehr (1910–1979) – švedski socialnodemokratski politik; večletni župan Stockholma, tudi guverner. Starši so bili rusko-judovskega porekla in so na Švedsko prebežali po propadli revoluciji leta 1905. Sina sta poimenovala po Hjalmarju Brantingu.

32 Liselotte Lina Meyer Mehr (1919–1983); s Hjalmarjem Mehrom se je poročila leta 1937. Več let je imela ljubezensko razmerje z judovsko-sovjetskim pisateljem in propagandistom Iljo Ehrenburgom (1891–1967), kar je Hjalmar Mehr sprejel in tudi sam prijateljaval z njim.

33 Atos Kasimir Wirtanen (1906–1979) – finski levo usmerjeni politik, novinar, kritik. Član finskega parlamenta od 1936 do 1953 in sopolisnik »*Peticije trintridesetih*«, ki jo je podpisalo 33 politikov t. i. opozicije za mir. Med nadaljevalno vojno (Finska je med 2. svetovno vojno sodelovala z Nemčijo pri napadih na Sovjetsko zvezo) so jo avgusta 1943 predali predsedniku Ristu Rytu. V njej so izrazili zaskrbljenost glede prihodnosti Finske in hkrati upanje, da bo vlada čim prej sprejela ukrepe za doseg miru in izstop Finske iz vojne.

34 *Finska opozicija za mir – Rauhanoppositio*. Finsko nadstrankarsko gibanje v letih 1943 in 1944, ki je združilo tako del meščanskih kot del levo usmerjenih socialnodemokratskih politikov. Člani so si prizadevali za prekinitve zavezništva med Finsko in Nemčijo in hkrati s tem za doseg premirja s Sovjetsko zvezo. 19. septembra 1944 so podpisali premirje. Novi premier je postal vodja opozicije za mir Juho Kusti Paasikivi. Iz istega kroga je izšel tudi dolgoletni predsednik Finske Urho Kaleva Kekkonen. *Finska opozicija za mir* je imela na Švedskem močno podporo, ki je koreninila že v zimski vojni (november 1939–marec 1940), v kateri je Sovjetska zveza napadla Finsko, saj ni bila zadovoljna z mejami, ki so bile vzpostavljene po 1. svetovni vojni. V kratki, a siloviti vojni je zmagala Sovjetska zveza, ki ji je po mirovni pogodbi pripadel finski del Karelije in nekaj ozemlja na severu. Finci se s tem niso mogli sprizajzniti, zato so se v želji, da bi pridobili nazaj izgubljeno ozemlje, leta 1941 pridružili nacistični Nemčiji pri napadu na Sovjetsko zvezo.

35 *Tänk inte med hjärtat*, str. 67.

vori z njimi se nikoli ni počutila le kot novinarka, dopustili so ji, da je bila lahko tudi ženska. Posebej je izpostavila Eera Wuorija³⁶ ter brata Laurina³⁷ in Konniija³⁸ Zilliacusa.

V letih po 1942 so mnogi na Finskem začutili, da se v njihovi notranji in zunanji politiki vse bolj krepi vpliv nacistične Nemčije. Pojasnila so terjali tudi zahodni mediji in na njihovo pobudo je skupina anglo-ameriških novinarjev, vključno s Stridsbergovo, zaprosila za priporočilna pisma večjih finskih časopisov, ministrstva za zunanje zadeve in predstavništva za tisk ter se odpravila v Helsinke.

Demokracijski diktator

Pred odhodom letala se Gusti ni počutila preveč prijetno, saj je bil to njen prvi let, zato je bila toliko bolj vesela vzpodbudne besede »Pogum!«, ki ji jo je izza hrbta namenil ameriški kolega Nat Barrows. Ko mu je povedala, da gre intervjuvat vplivnega finskega socialnodemokratskega politika in ministra Väinöja Tannerja, ji je v dvomu ironično navrgel, da bi v takem lahko poskusila tudi pri Hitlerju, Göringu ali Goebelsu. Seveda ni vedel, da so ji vrata že odprli njeni znanci iz kroga švedskih socialnih demokratov. Tannerju so jo napovedali kot »simpatično, politično neškodljivo gospo«, naklonjeno britansko-ameriškim vrednotam, laburistom in Finski. Ker mu je mnenje švedskih socialnodemokratskih kolegov pomenilo zelo veliko, je pristal.

Stridsbergova ga je že takoj po začetku srečanja nagovorila zelo neposredno. Zanimalo jo je, ali je zadovoljen s prekinitvijo spopadov med Finsko in Sovjetsko zvezo. Brez obotavljanja ji je odgovoril, da bi Finska lahko dosegla boljše pogoje, če s prekinitvijo ognja ne bi odlašali, in da se ne strinja s pogoji, ki so jih postavili v Moskvi. Potem je zašel v kontradiktornost s samim sabo, saj je nadaljeval, da bi imeli boljšo pogajalsko pozicijo,

če bi še malo počakali. Razen tega Nemčija še ni bila poražena. Stridsbergova je oboje povzela v senzacionalen zaključek: »Prehitra prekinitev ognja, kajti Nemčija še ni poražena! In to v času, ko so zavezniki že preplavili Evropo ...« Ko je na ustreznem ministrstvu dobila dovoljenje za objavo članka in se poslovila od finskih prijateljev, s katerimi se je zadržala dolgo v noč, saj so jo prisili, naj Američanom posreduje njihovo prošnjo za pomoč, se je odpravila domov na Švedsko, kjer jo je že naslednje jutro čakalo presenečenje.

Poklical jo je Gordon Knox in jo povabil na ameriško veleposlaništvo. Bil je namreč že seznanjen s tem, da je edina lahko intervjuvala Tannerja in ima zanimive podatke tudi zanje. Pred vstopom v stavbo je na ulici ugledala opazovalca. Ni vedela, ali ji sledijo nacisti, FBI, Rusi, mogoče švedska policija ... V pisarni so jo čakali trije ameriški diplomati – zadnji ameriški minister na Finskem pred prekinitvijo finsko-ameriških odnosov, zadnji odposlanec poslov in svetovalec za nordijske države. Ob pogledu nanje se je ponovno zavedela, v kakšnem primežu interesov se je znašla Finska oziroma njeni ljudje. Ko je povedala svojo zgodbo in posredovala prošnjo za pomoč, je lahko le še poslušala razpravo o morebitni pomoči in naravi te pomoči, v kateri so prevladovala številke ter okrajšave imen različnih organizacij. Na koncu je eden od njih spregovoril: »Če damo Fincem kredite, bodo Rusi prisilili Finsko, da te kredite uporabi v korist Rusije. Če jim damo blago, bodo to verjetno pogoltnili Rusi!« Zaradi dolgoletne finske zunanje politike in njihovega sodelovanja z nacisti je Stridsbergova razumela nezaupanje in zadržano vedenje ameriških diplomatov.

Ko je odhajala, ji je Gordon svetoval: »Ne misli s srcem, tänk inte med hjärtat!« Na ulici je ponovno ugledala senco, ki ji je sledila. Toda presenečenj še ni bilo konec. Ker je bila za objavo intervjuja v nedeljskem *Toronto Staru* prepozna, sta se pri njej oglasila Nat Barrows in Laurin Zilliacus, zato je novica o intervjuju izšla na Švedskem. Tanner je najprej zanikal, da je sodeloval v intervjuju, pozneje pa je izjavo omilil s tem, da je šlo za zaupni pogovor, ne uradni intervju. Stridsbergova je to demantirala z objavo intervjuja.

Dogajanje s Tannerjem je zaznamovalo njeno kariero. »Neverjetno,« sem pomislila, »skoraj komično, da je Tanner – ki sem ga v resnici zelo malo poznala in sem ga srečala za nekaj trenutkov ter dojela kot nedoumljiv lik in kot antidemokrata – tako močno prispeval k moji novinarski popularnosti.«

36 Eero Aarne Wuori (1900–1966) – finski politik, novinar in diplomat. Bil je med ustanovitelji finske komunistične stranke in dolgoletni član finske socialnodemokratske stranke. Kot diplomat je deloval v Londonu, Moskvi in Stockholmu. Nazadnje je bil vodja urada predsednika. V nadaljevalni vojni naj bi sodeloval s sovjetsko obveščevalno službo – KGB. Umrl je zaradi padca, ki je bil posledica zdrsa na oljnem madežu.

37 Laurin Zilliacus (1895–1959) – finski pedagog in pisec. Med vojno se je pridružil *Finski opoziciji za mir* in bil med podpisniki *Peticije trintridesetih*.

38 Konni Zilliacus (1894–1967) – laburistični politik finskega porekla, pisec knjig in pacifist. Ustabil se je v Veliki Britaniji in bil član parlamenta od 1945 do 1950 ter od 1955 do smrti. Nasprotoval je nemški zasedbi Čehoslovaške, vstopu Velike Britanije v NATO, v obdobju informbiroja je podprl Tita, nasprotoval vojni v Vietnamu in podpiral prizadevanja za jedrsko razoroževanje. Govoril je devet jezikov. Je avtor knjige *Tito of Yugoslavia* (London, 1952).

V kraljevskem mestu plešejo vsi

Pomlad in poletje 1945 sta bila čas ponovnega upanja. 3. maja ji je uredništvo *Toronto Star* poslalo telegram, da se bliža dan V in da bodo 5. maja v København vkorakali britanski vojaki. Dve uri po novici je že bila na vlakcu proti Malmöju, od koder je nameravala z ladjo doseči København. Vize ni imela, zato se je za pomoč obrnila na uredništvo časopisa *Arbetet*, katerega urednik je bil njen znanec. Uredili so vse potrebno in ji svetovali, naj s sabo vzame nekaj škatic vžigalic, ki so bile takrat prava redkost.

V pristanišču je točno ob določeni uri že čakal motorni čoln. Znašla se je v družbi švedskega oficirja ter treh novinarjev: Francoza, mlade Švedinje in prekaljenega Šveda. Čoln je imel za sabo že dolgo zgodovino.

Ta majhen motorni čoln je zgodovinski čoln. Med okupacijo Danske je skoraj vsako noč plul v tišini in v nevihti iz Malmöja čez Öresund v København. Na poti tja smo imeli na krovu orožje, zdravila in vse vrste blaga. Na poti domov pa je bilo z nami vedno nekaj beguncev, pogosto z majhnimi otroki, ki jim je moral eden od zdravnikov dati uspavala, da nas njihov jok v tišini ne bi izdal.³⁹

Krmar jim je povedal, da so danski ribiči v preprostih ribiških čolnih večkrat tvegali svoje življenje, da bi pomagali preganjanim in jih prepeljali na švedsko stran. Zaradi previdnosti so nenehno menjavali smer plutja in zamaskirali čoln, kolikor se je dalo. Tokrat so v københavnskem pristanišču morali pluti mimo zasidranih nemških vojnih ladij, katerih posadka se je že predala. Gusti je zanimalo, kako neki se zdaj počutijo: So obupani ali mogoče celo veseli, da je vojna končno mimo?

Po nastanitvi v hotelu se je skupina novinarjev odpravila po ulicah, čeprav še ni bilo varno. Od vsepovsod so grozili strelji skritih domačih kolaborantov, pripadnikov HIPO.⁴⁰ Ko so prišli do Dagmarhusa, zapuščenega štaba gestapa, so jih pričakali znaki prenaščenega bega – umazanija, praznina in smrad. Vsak od njih se je odločil vzeti s sabo spominek – Gusti je izbrala širok rdeč svilen trak, na katerem je z zlatimi črkami pisalo »Der Gauleiter von Copenhagen«, švedski

kolega pa je dal v žep majhno stekleničko parfuma.

Ponoči jih je v hotelu prebudil močan pok. Je bil potres, bomba, granata? Vsa hiša se je tresla. Ko se je umirilo, so poskušali zaspati. Zjutraj so izvedeli, da je bila steklenička parfuma polna razstreliva. Ko jo je novinar odprl, mu je odtrgalo roko. Ob obisku v bolnišnici jim je stoično povedal, da je s »spominkom«, malo gestapovsko šalo, imel še srečo, saj so mu zdravniki rešili vsaj oči.

5. maj je bil v nadaljevanju poln čustev. Zavezniški vojaki so zavzeli København. Na trgu pred mestno hišo so plesali in peli stari gospodje in gospe, mlada dekleta in pripadniki odporiškega gibanja, častniki in civilisti, Britanci in Skandinavci ... »Ja, ti togi Skandinavci ...«

Načrtujem

Ko je bilo vojne konec, je bilo treba naprej. Gusti je vedela, da je njena prihodnost tesno povezana z iskanjem Štefana oziroma razkrivanjem njegove usode. Kje je? V Moskvi? V Jugoslaviji? Ranjen? Padel na fronti? Umrjen? Zaprt?

»Ne misli s srcem!« ji je pogosto rekel ameriški diplomat in dober znanec Gordon Knox, zato se Gusti sprašuje, ali je res veliko žensk, ki se odločajo skladno z razumom. Ali ni čustvo kdaj boljši vodnik kot razum in se pri ženskah pogosto imenuje kar »instinkt«? Moški se predajajo ideji, ženske občutku. Iz združitve občutka in ideje pogosto nastanejo velike genialne osebnosti. Razum je včasih le nekakšen regulator. »Lahko bi prehodila dolgo pot,« so mi pogosto govorili, »vendar so tvoja čustva preglasila tvoj razum.«

Ko je med pisanjem spominov listala po svojem »arhivu«, se je lahko prepričala, da na stotine ohranjenih člankov iz različnih držav priča o njenem obsežnem in nemajhnem delu. Zavedala pa se je, da kljub ostri kritiki španske, italijanske in nacistične diktature nikoli ni omenjala stalizma. Kajti tam, v temni Sovjetski zvezi, je bil Štefan. Vse, kar je napisala, naredila ali izrekla v javnosti, bi Štefana lahko stalo življenje. Bila je previdna, nezaupljiva in na skrivaj kovala načrte. Ob tem ni niti slutila, »da so bili tisti, ki so se borili v mednarodnih brigadah, predvsem Jugoslovani, junaki, poklicani v Moskvo in usmrčeni, ker so odkrili Stalinovo dvojno vlogo.«

³⁹ *Tänk inte med hjärtat*, str. 90.

⁴⁰ *HIPO-korpset* (*HIPO* – nem. *Hilfspolizei*) – pomožne policijske enote, ki jih je leta 1944 vzpostavil nemški *gestapo*, ko so razpustili dansko policijo in večino pripadnikov odpeljali v nemška koncentracijska taborišča. Pretežno so jih sestavljali domači kolaboranti.

Tako se je namenila odpotovati v Sovjetsko zvezo, a vize ni mogla dobiti. Zato se je odločila drugače. Odpotovala bo v Jugoslavijo – uradno zato, da bi zavarovala svoje premoženje – posest in dvorec Hartenštajn. Pri tem bo zaprosila tudi za pomoč Rdečega križa.

Bil je 9. september 1945. Evropa je bila v ruševinah. Epidemije, strah, negotovost in sovraštvo so svet preobrazili v neznan kaos; nihče ni zaupal nikomur. Vstopiti v ta kaos je bila moja edina želja.⁴¹

2. POGLAVJE

Skozi številne pekle

Uvertura v avanturo

Septembra 1945 sta se Sonja Branting in Gusti odpravili na pot. Gusti naj bi kot predstavnica švedskega *Rdečega križa* in organizacije *Save the Children* v Beograd dostavila zdravila in cepivo, Sonja pa bi obiskala švedske odbore za pomoč otrokom v Leningradu in Moskvi. Nameravali sta potovati z ladjo do Finske, potem z vlakom do Leningrada in Moskve, od tam pa bi Gusti sama poletela proti Beogradu. Zapletlo se je že pri pridobivanju sovjetskega vizuma za Gusti. Šele ko so Brantingovi uporabili ves svoj vpliv, se je zadeva uredila. Prijatelji in znanci so se spraševali, kako lahko »Gusti dovoli Gusti«, da se odpravlja na tako tvegano potovanje. Pravi odgovor je poznala samo ona sama. Štefan.

Pomislila sem na mnoge dežele, od katerih sem se že poslavljal: Avstrija, moja prava domovina; ne, to je bil zame samo Dunaj, Avstrija je razpadla ... Potem slovo od doma v Jugoslaviji ... Slovo od Štefana sredi temnega zimskega popoldneva v temni Sovjetski zvezi ... Slovo od Španije med nočnim spustom. Skale v Pirenejih ... In zdaj slovo od Švedske, ki je postala moja nova domovina. Še preden je ladja odplula, sem zahrepenela po vrnitvi. Ubogo razklano srce, neumno srce ...⁴²

Na finsko-ruski meji se je prvič po mnogih letih ponovno srečala s Sovjeti. Mlajša ženska v rjavem usnjenem plašču je zahtevala dokumente in jih kljub Gustijinemu protestu zadržala. Ko je videla, da je Gusti novinarka, ji je naravnost povedala, da novinarjev ne marajo posebej.

41 *Tänk inte med hjärtat*, str. 98.

42 *Tänk inte med hjärtat*, str. 104.

Prihod v Moskvo je v njej obudil spomine na leta, ko jo je obiskala prvič in kasneje še enkrat. Tokrat je bilo drugače. Tokrat ni bilo tam nikogar več, ki bi ga poznala. Razen tega je bila beda, ki je vanju pljusnila z vseh strani, prehuda. V hotelu sta se najprej razjokali. In to ni bilo zadnjič na tej poti.

Nekaj dni v Moskvi

Prvi dan se je kljub vsemu začel prijazno. Obiskal ju je švedski konzul in ju povabil na večerjo, tajnica Aleksandre Kollontaj ju je povabila na čaj k »Madame«, švedski odposlanec⁴³ v Moskvi pa ju je naslednji dan povabil na kosilo. Konzulu je pojasnila, kaj se je zgodilo z njenimi dokumenti, in obljubil ji je, da bo naredil, kar je v njegovi moči.

Ko sta se popoldne odpeljali h gospe Kollontaj, je Gusti razmišljala o dvojem: »Delo, delo – ubogi Rusi. Pred vojno, med njo in po njej so bili prisiljeni nečloveško delati; zdaj so smrtno utrujeni.« Druga, zanjo pomembnejša misel pa je bil Štefan. Je v Moskvi? Ga bo našla?

Aleksandra Kollontaj je bila urejena kot vedno. Po začetnih vljudnostih sta se gostiteljica in Sonja Branting umaknili, Gusti pa je ostala s tajnico Emmy Dabbert, ki jo je poznala že leta. Njun pogovor je počasi prešel v kramljanje, med katerim je Emmy prinesla stare fotografije gospe Kollontaj. »Ja, bila je lepa, ta zgodovinska ženska, ki je svoja zadnja leta življenja preživela tukaj, na zelo meščanskih tleh, kot 'svetovalka v skandinavskem oddelku sovjetskega zunanjega ministrstva',« je podobe ironično pokomentirala Gusti. Na mnogih fotografijah so se pojavljali tudi ljubimci te znane Rusinje. Ko sta se s Sonjo vračali v hotel, se je pokazalo, kako različno sta sovjetsko stvarnost dojemali obiskovalki. Gusti je zanimalo, kaj se v resnici dogaja »za to neverjetno, meščansko zaveso«, Sonja pa vprašanja sploh ni razumela, saj ni imela izkušenj s sovjetskim režimom; poznala je le »staro rusko fasado in nove, glasno razglašene ideale«.

Naslednji dan sta izvedeli, da zaboji s človekoljubno pomočjo še niso prispeli do Moskve. Gusti je zaskrbelo, saj je bilo njeno bivanje v Moskvi omejeno z nekajdnevno vizo. Konzul jo je poskušal

43 Staffan John Söderblom (1900–1985) – švedski diplomat. Poleg latinščine in grščine je usvojil ruščino, francoščino, nemščino angleščino in nizozemščino. Deloval je po različnih krajih Evrope in Azije, med drugim od 1944 do 1946 v Moskvi kot odposlanec in vodja misije. Še vedno ni povsem pojasnjena njegova vloga pri izginotju Raoula Wallenberga.

potolažiti, da se bo čisto na koncu zagotovo vse izšlo. Povabil ju je na ogled mesta. Za Gusti so bile to povsem nove podobe: gradbišča z novimi stavbami, na ulicah ljudje s tujimi uniformami in glasne ženske. Pogrešala je tovariše iz nekkih drugih časov. Konzul je ujel njene misli: »Večina tujih komunistov se je vrnila domov. Mnogi med njimi so odšli na različna bojišča in se niso vrnili. Toda že pred vojno je Stalin poskrbel, da so bili najboljši usmrčeni – kdaj, kje in kako pa vedo samo eksekutorji ...«

Popoldne se je Gusti odločila, da obiše hotele, kjer je bival Štefan. V hotelu *Lux* je portirju navedla vsa imena, pod katerimi se je skrival Štefan, toda portir je samo zmajeval z glavo. Potem je poskusila z imeni Jugoslovanov, ki jih je srečala v Španiji. Sledil je samo skomig z rameni in nezaupljiv pogled. Enako zgodbo je doživela v naslednjem hotelu, le da ji je ustrežljiv angleško govoreči uslužbenec svetoval, naj opusti iskanje, ker je nevarno, saj so časi zdaj povsem drugi. Če že, naj Štefana poskusi poiskati v Jugoslaviji.

Ko se je vrnila v hotel, jo je čakalo Sonjino pismo, da je odšla na ogled sovhovozov, in sporočilo, da so zaboji končno prišli ter da jo dokumenti čakajo na švedskem veleposlaništvu. Gusti je Moskvo želela zapustiti čim prej. Želela je stran od stalinističnega pekla, kjer si se počutil ujetega, tudi če si se samo sprehajal po ulicah.

Streznjenje v Kijevu

Na jasno jesensko jutro se je odpravila na letališče. Pričakovala je, da bo še isti dan pristala v Beogradu. Toda ob enih so pristali v Kijevu in na vprašanja, zakaj, so ji odgovarjali, da je treba nekaj popraviti. Kdaj bodo odšli naprej, ji ni znal razložiti nihče. Tudi letalu se nihče ni približal. Predlagali so ji, da prespi, a se za to ni odločila, saj je vedela, da je odgovorna za dragoceni tovor, ki ji je bil zaupan, zato ga ni želela kar tako zapustiti. Ko je kasneje izvedela, da je edini možni izhod let proti Budimpešti, se je takoj odločila zanj, čeprav so ji hkrati razložili, da so Karpati povsem zakriti z oblaki. Letela je z vojaškim letalom in tako strah je ni bilo še nikoli. Trenutka, ko je v nepregledni belini končno ugledala tla, ni pozabila nikoli.

Po pregledu dokumentov, ki so ga opravili sovjetski oficirji, so jo pričakali člani jugoslovanske nadzorne komisije, ki je delovala na Madžarskem. Sprejeli so jo z objemi in patetičnimi nagovori ter jo odpeljali v lično vilo – skupaj z vso njeno

prtljago. Med večerjo so kar deževala vprašanja, tudi provokativna. Ker se je želela izogniti odgovorom, je nazdravila Titu in partizanom, mladi jugoslovanski oficir pa je napitnico namenil tudi Rdeči armadi.

Budimpešta in Beograd

Budimpešta je bila v primerjavi z Moskvo povsem drugačna. Na ulicah rdeče zastave, na stenah hiš socialistični in komunistični volilni plakati, restavracije, v katerih se je jedlo presenetljivo dobro, polne ljudi. »Ko je padel bleščec mrak, so se nad tem zagonetnim mestom nakopane elegance, melanholije in življenjske želje dvignili pisani ognjemeti.«

Naslednje jutro so jo kljub zapletom pričakali tovornjak ter z mitraljezom oborožena šofer in vojak. Pred odhodom je prisotne nagovorila z aktivističnimi besedami, ki se jih je zaradi plehkosti skoraj sramovala. A so učinkovale.

Madžarska pokrajina je ponujala običajno jesen – sušeci se koruzni storži, prašiči v ogradah, ženske in dekleta primerno oblečena.

Toda na drugi strani madžarske meje, v Jugoslaviji – ki se nikoli ni bojevala z nacisti, temveč proti njim – se je slika spremenila. Obrabljene, v cunje oblečene postave, delno ali popolnoma uničene kmetije, morda tu in tam kakšna suha krava, ki je preganjala spomine na pretekle čase in – to je bila pretresljiva podoba – napol sestradani otroci, majhni okostnjaki z udrtimi, obtožujočimi očmi.

Ostali smo pred skoraj porušeno hišo. Voznik je vprašal deklico, ali je njena mama doma.

»Ne, mati je šla pomagat gradit cesto.«

»Zakaj nisi šla z njo?«

»Imava samo en par čevljev,« je odgovoril otrok, »očetove opanke pa so mi prevelike.«⁴⁴

Tudi nadaljnja pot je bila pretresljiva. Številni grobovi, porušene hiše, v krpe oblečeni ljudje. Vojaki so imeli na sebi najrazličnejše uniforme, le rdeča zvezda na kapah jih je označevala za partizane. Zaradi nevarnosti so morali prespati v Novem Sadu. Naslednje jutro so se s težavo prebijali proti Beogradu; vso pot so jih spremljali občudujoči pogledi na »pakete iz Švedske«.

⁴⁴ *Tänk inte med hjärtat*, str. 125.

V Beogradu je zdravila prevzel dr. Neubauer,⁴⁵ ki ni mogel verjeti, da je ena sama ženska zmogla vso pot s tako zahtevno prtljago. Ko so jo nastanili v hotel, se je želela urediti – toda našla je prazne kovčke; vse njene osebne stvari so izgini- le. Nikakor ni mogla ugotoviti, kdaj in kje bi se to lahko zgodilo. Potolažila se je z mislijo, da ji je uspelo dostaviti vsaj človekoljubno pomoč. Ob misli, kako bi se sploh lahko vrnila na Švedsko, če bi njena misija propadla, se je vprašala, ali si sploh želi vrnitve. Bi se na življenje na severu lahko privadil tudi Štefan?

Vizije

V hotelski sobi se je po opravljeni nalogi končno spet lahko v polsnu potopila v spomine – kako je spoznala Štefana, kaj ju je povežalo, kako in zakaj je postal edini pravi moški v njenem življenju.

Zakaj sem se zaljubila vanj? Ali vemo, zakaj nam ob dotiku roke srce hitreje bije, zakaj nas omamlja pogled, ki se po naključju dotakne našega? Od tistega prvega trenutka ni bilo nikogar drugega razen njega. Pozneje sem ugotovila, da je bila ta nežnost včasih zavajajoča. Jasne modre oči so se zasvetile. To sem poimenovala »plamenica upora«. Kdaj se je to zgodilo? Ko je bil tovariš ogrožen zaradi neprevidnosti in malomarnosti ... Ko je bila razkrita nevarna laž ... Ko je bilo delo ogroženo ... Delo – kako ljubosumna sem bila na njegovo delo! Toda s poti, ki jo je prehodil, ni poti nazaj. Samo izdajalci se vračajo in kupujejo blaginjo na poti nazaj. Toda Štefan bi raje umrl, kot da bi postal odpadnik. [...] Prijel me je za roko. Čutila sem njegovo toplino – da, danes, po vseh teh letih, čutim toploto že davno mrtve roke.⁴⁶

Ko se je prebudila, je vedela, da se bo vrnila med svoje severnjake.

Mali mučeniki

Kmalu po prihodu v Beograd se je odločila poi- skati Štefana. Na uradu za informiranje so ji pojasnili, da so razmere še vedno kaotične, da se ljudje še vedno iščejo in da se kdaj pojavi kdo, ki so ga že razglasili za mrtvega. Konkretnega odgovora pa ji niso mogli ponuditi.

Le redki razumejo ljubezen, ki se ne ustraši niti smešnega. Nedvomno je že takrat veli- ko ljudi vedelo, da je bil umorjen, vendar mi nihče ni hotel povedati. In odnosi med Rusijo in Jugoslavijo, ki so bili že takrat zelo krhki – ker nihče ni vedel za skrivnostne usmrtitve najboljših, najzaslužnejših Jugoslovanov, ki so v Moskvi postali žrtev stalinistične noro- sti – ja, ti odnosi so bili v tem času pajčevina, tanka in skrita pred ljudmi, kolikor je le mogoče.⁴⁷

Večere je preživljala v družbi s švedskim odprav- nikom poslov⁴⁸. Oba sta vedela, da jima prislu- škuje jugoslovanska obveščevalna služba *OZNA*, saj sta jih s svojimi bogatimi izkušnjami spregle- dala.

Preden je odpotovala, je zaprosila še za dovo- ljenje, da bi obiskala notranjost države, tudi Slovenijo, kjer je imela svojo posest. Podobe, ki jim je bila priča, so se je globoko dotaknile. Opustošene vasi brez moških, deklica, ki je k sebi stiskala učbenik ubitega brata, pohabljeni otroka, ki sta želela barantati za tri nove prste na roki deklice in novo nogo za fanta. V zameno sta ponujala orehe, gobe in drva. Obljubila jima je, da bo poskušala kaj narediti in ju ne bo niko- li pozabila. In ju res ni. Pisala je o teh otrocih in tudi zaradi njenih člankov je organizacija za pomoč otrokom dobila znatne dotacije za »poza- bljene male mučenike Jugoslavije«.

S težkim srcem sem pisala; nikoli nisem bila prava novinarka. Objektivnost, ki se zahteva od uglednega novinarja, veselje do senzacije, pa naj bo še tako kruta, mi ni blizu. Živim s stvarmi, sem za ali proti in vedno upam, da bom lahko komu ali čemu pomagala s tem, kar pišem.⁴⁹

Ponovno srečanje

Deželo, kjer je nekoč živela, je doživela kot pro- stor, kjer je nekoč bila srečna – a hkrati nesreč- na; tako zelo, da je vse skupaj želela pozabiti. Zanimalo jo je, ali se je njen bivši mož Bernhard kaj spremenil in kaj se je z njim dogajalo med vojno.

45 Najverjetneje Robert Neubauer (1895–1969) – slovenski zdravnik, strokovnjak za pljučne bolezni, predavatelj, redni član SAZU. Ob koncu vojne je kot vodja jugoslovanske delegacije *Rdečega križa* zbiral pomoč za Jugoslavijo.

46 *Tänk inte med hjärtat*, str. 129.

47 *Tänk inte med hjärtat*, str. 132.

48 Knut Emil Johan Lundberg (1891–1963) – švedski pravnik, konzularni uradnik in diplomat. V letih 1945–1946 je bil odpravnik poslov v Beogradu.

49 *Tänk inte med hjärtat*, str. 139.

Močnejše kot kdaj prej sem doživela razcep srca: še vedno je bil človek moje mladosti in njegova usoda del moje vesti, živel je v najinem otroku ... Izbrala sem ga in ga ljubila. A koga sem šla srečat zdaj, po toliko letih? Bernharda, svojo prvo, od vseh odobreno ljubezen, ali Štefana, revolucionarja, ki ga je družba - moja družba - izobčila; mojega edinega, nepozabnega tovariša? V tej deželi je Bernhard živel z menoj kot gospodar starega gradu, v tej deželi je Štefan ščuval delavce in intelektualce proti despotizmu vladajočih razredov. Je bilo mogoče ljubiti dva tako popolnoma različna človeka, ju ljubiti na različne načine in ju nikoli pozabiti?⁵⁰

Prve informacije o Bernhardu ji je posredoval dr. Neubauer, saj ga je dobro poznal. Z ženo, baronico Gušić, in dvema hčerkama je kot zdravnik živel v prostorni hiši. Med vojno so hišo zasegli Nemci, a je še vedno lahko opravljal svoje delo. Ob tem je s sanitetnim materialom izdatno pomagal odporniškemu gibanju. Ko je postalo prenevarno, se je družina umaknila v Zagreb, sam pa je odšel v partizane.⁵¹

Popoldne je Gusti poklical Bernhard in jo povabil na obisk. Z ženo in hčerko jo je pričakal pred vhodom in med pozdravljanjem so nevsiljivo opazovali drug drugega. V sobi za goste, kjer naj bi prespala, je zagledala pohištvo s Hartenštajna. Med večerjo so se pogovarjali o Švedski, o njenem potovanju, o hčerki Marietti, ki je v Kaliforniji pripravljala doktorat in očetovi družini skrbno pošiljala pakete s hrano. Ko se je pri večerji pojavil srebrn pribor, nekoč last njene mame, je Gusti s težavo prikrla svojo žalost.

Po večerji je iz vrtca prišla še druga hčerka in Bernhardova žena se je z otrokoma vljudno umaknila. Da bi prekinila tišino, je Gusti Bernharda zasula z vprašanji. Ustavil jo je z dotikom roke in rahlo ironičnim nasmehom, ki ga je tako dobro poznala: »Kako si? Si sama? Srečna? Boš ostala na Švedskem ali na Hartenštajnu?« Nobeden od njiju namreč ni vedel, kaj se je dogajalo s posestvom med vojno. Odgovorila mu je, da je njena odločitev odvisna od človeka, ki ga išče.

V nadaljevanju ji je Bernhard pripovedoval o življenju med partizani, o njihovi visoki moralni zavesti. Po vojni so se pri njem oglasili predstav-

niki komunistične partije. Zahvalili so se mu za sodelovanje med okupacijo in mu predlagali, naj se včlani v partijo. Povabilo je spretno zavrnil: »Sem dober zdravnik, a zelo nesposoben politik, zato se za vabilo zahvaljujem.« Priznal ji je, da je za takšen odgovor potreboval več poguma kot za dve leti vojne.

Pred slovesom je doživela še dvoje. Bernhard ji je vrnil Marijin kipec, ki je bil last njenih staršev ter jo je spremljal vso otroštvo in mladost.⁵² Drugi dogodek pa je povezan z Bernhardovo ženo.

»Lepo od tvoje žene, da me je sprejela kot gostjo.«

»Zagotovo,« je odgovoril. »Še posebej ker ve, da si bila in si najmočnejša vez v mojem življenju.«⁵³

3. POGLAVJE Usoda po vojni

Vračanje

Gusti je Jugoslavijo želela zapustiti na avstrijsko-jugoslovanski meji. Za nasvet je zaprosila tiskovnega predstavnika pri ameriškem zunanjem ministrstvu, ki ji je to odsvetoval, saj te meje do takrat ni prestopil še noben civilist: »Med mejama je nikogaršnja zemlja.« Gusti se izziva ni ustrašila, saj je menila, da huje, kot je bilo v Kijevu, ne more biti, zato jo je napotil k vojaškemu atašeju, ki ji je za vojaške oblasti na obeh straneh meje priskrbel pismo, tim, signal. To je bila listina z rdečim pečatom in nekaj podpisi.

Slovo od švedskega odpravnika poslov v Beogradu Knuta Lundberga je bilo dokaj melanholično. Z balkona sta opazovala dogajanje na ulici, po kateri se je vila množica ljudi, ki so prepevali partizanske pesmi, tudi take o svobodi. Ob tem je Gusti pomislila na stavek madame Roland, ki ga je izrekla, ko je odhajala na morišče: »O svoboda, koliko zločinov je bilo storjenih v tvojem imenu!« Umaknila se je v sobo, saj ni mogla več poslušati iluzij, napolnjenih s heroizmom. V nadaljevanju pripovedi povzame dialog, ki sta ga zvečer imela s Knutom o čudni deželi, v kateri sta se znašla.

⁵⁰ *Tänk inte med hjärtat*, str. 141.

⁵¹ Za razliko od romana *Skuggspel i Jugoslavien (Igre senc v Jugoslaviji)* se tu njena zgodba skoraj v celoti pokriva z resnično. Glej: Željko Juriša: Razvoj zdravstva na ozaljskem prostoru. Zavičajni muzej Ozalj.

⁵² Gusti v nadaljevanju zapiše, da je našel mesto v njenem domu; na polici med baročnim angelom in kerubinom.

⁵³ *Tänk inte med hjärtat*, str. 149.

Imela je ključen položaj na Balkanu in bogate naravne vire. V nasprotju z Bolgarijo in Romunijo se je borila na strani zaveznikov. [...] Vzpostavili so nekakšno demokracijo v komunističnem duhu, ki se je sicer precej razlikovala od demokracije zahodnih sil, a je bila tudi bistveno drugačna od ruskega boljševizma. Tito je govoril o velikih gospodarskih reformah, o izobraženosti vsakega državljanca, o samostojnosti v zunanji politiki. Od enajstih milijonov Jugoslovanov⁵⁴ jih je Titov program podpiralo devet milijonov. Opozicija, ki se ni mogla zanašati na tujo pomoč, je bila šibka in označena za fašistično. In sam Tito je bil nedvomno ena najbolj priljubljenih osebnosti, ki so izšle iz vojne.⁵⁵

Ob slovesu ji je Knut obljubil, da bo *Toronto Staru* poslal zgodbo, ki je za Gusti bila ena najlepših, kar jih je doživela na poti po povojni Jugoslaviji. Zgodbo o partizanki Zlati, ki se je želela poročiti, a je na poročni dan spoznala, da je poleg požrtvovalne vojakinje tudi ženska, zato se ne more poročiti v ponošeni in umazani uniformi. Ko so ženske v vasi začutile njeno stisko, so prinesle, kar so še imele – belo rjuho, zaveso, kakšen barvni trak in tančico z Marijinega kipa, ki ga je ena od njih rešila iz podrte cerkve. Zlata je tako lahko bila lepa in ponosna nevesta.

Mojih šest konjev

Ta del romana je skoraj povsem enak prvemu poglavju v romanu *Skuggspel i Jugoslavien – Igre senc v Jugoslaviji*, ki sem ga predstavila v *Odsevanjih* št. 121/122, str. 19. Poglavje, ki govori o ponovnem srečanju s posestvom in nekdanjim domom blizu Turiške vasi, je prevedeno v celoti.

Gustijino soočenje s povojnim dvorcem in posestjo pa se v obeh romanah rahlo razlikuje. V romanu *Igre senc v Jugoslaviji* je njen Hartenštajn še skrit za imenom Twiordy Kamen, v spominih *Ne misli s srcem* pa njen nekdanji dom nastopa s pravim imenom – »Hartenstein«. Povsem na koncu je dodana še epizoda s konji.

Ko sem sedela v travi pred razvalino, se mi je približal neznanec manjše rasti.

»Skrbnik sem,« je rekel. »Dobrodošli, milostljiva. Z veseljem vam vse razkažem, trdo

smo delali, in milostljiva bo zagotovo zadovoljna z nami ... upam.«

»Žal ne morem ostati tako dolgo, moram ujeti vlak proti Mariboru,« sem mu tiho odgovorila.

»Saj bom jaz peljal milostljivo! V hlevu imate šest konjev.«

Zrla sem vanj. Šest konjev – konjev! Naj jih vzamem s sabo v Stockholm? Naj se pasejo na Johannesplanu, na pokopališču? Nisem vedela, ali naj se smejim ali jočem.

»Hvala, hvala vam – naslednjič ...«

Potem sem kot v sanjah odšla po hribu navzdol, proti postaji.⁵⁶

Dunaj v mojem srcu

Maribor je bil zadnje večje mesto pred mejo. Znanci so jo svarili, naj ne hodi, toda s »fatalistično lahkomišelnostjo, ki ji običajno rečemo pogum«, je sedla na vlak. Enega od potnikov, ki je bil pripravljen sprejeti plačilo, je prosila, da ji prenese prtljago čez nikogaršnjo zemljo med obema mejama. Odpravil se je z njo, »kot da zapušča ta svet in se odpravlja na neznan planet«. Ob demarkacijski črti je odložil stvari in se hitro odpravil. Ni bilo treba dolgo čakati – pred njo se je kmalu pojavil džip.

Pristopil je mlad angleški narednik. Po krajšem pogovoru z nevidnim telefonistom, ki je bil v nekakšnem strelišču, mi je prijazno zavpil: »Gremo, gospa, gremo!« Obveščevalna služba je očitno tudi na nikogaršnji zemlji delovala zadovoljivo.

Naredniku sem pokazala svoje dokumente. Po bežnem pregledu me je z vso prtljago spravil v džip. Fant je bil mlad in takoj mi je zaupal, da je glasbenik, da igra violino in da tu uživa, saj so tako rekoč vsi Avstrijci ljubitelji glasbe.⁵⁷

Angleški vojaki so bili vljudni do nje, eden od vodij jo je celo povabil na večerjo. Ni je preveč impresioniral, saj je vedela, da je del obveščevalne službe, razen tega ji je zastavljal provokativna vprašanja, na primer, ali ima Američane raje kot Angleže. Svojo širino je razkril z vprašanjem, ali je v sorodstvu s švedskim skladateljem Strindbergom. Ob tem je očitno povsem spregledal njen priimek Stridsberg in njen odgovor, da je Avgust Strindberg pisatelj.

54 Že leta 1938 je bilo prebivalcev skoraj štirinajst milijonov. Prvo povojno štetje je bilo leta 1948; skupno število prebivalcev v vseh republikah je bilo 15.579.935. Glej: Vasilij Melik: *Ob popisu prebivalstva v FLRJ I*. 1948. http://zgs.zrc-sazu.si/Portals/8/Geografski_vestnik/Pred1999/GV_2001_299_316.pdf
55 *Tänk inte med hjärtat*, str. 156–157.

56 *Tänk inte med hjärtat*, str. 169.

57 *Tänk inte med hjärtat*, str. 171.

Naslednji dan je odpotovala proti Gradcu. Zaupali so jo mlademu šoferju, ki jo je varno dostavil na sedež *PWB*⁵⁸, organizacije za psihološko bojevanje. Po noči v špartanskem prenočišču je pot nadaljevala proti Dunaju.

V Semeringu se je začelo uničenje. Večina lepih in elegantnih hotelov, kjer sva z mamo pogosto preživljali božične in velikonočne vikende, kjer sem plesala kot deklica, je bila podobna gomilam. Tudi v Wiener-Neustadtu eno samo veliko porušeno pokopališče. Jesenska meglica je kot gosta tančica ležala nad nekdanjim mestom, srhljivo vitke postave so med prodom in ruševinami iskale kaj užitnega. Na Dunaj smo prispeli ob sedmih zvečer, v popolni temi, saj v mestu ni bilo ulične razsvetljave. Okostnjaki hiš, ruševine, globoka tišina, malo ljudi na ulicah, le džipi sem ter tja kot prividne sence. »To je Dunaj,« je rekel mladi voznik brez dodatnih komentarjev. »Moj rojstni kraj,« sem odgovorila.⁵⁹

Nastanili so jo v poveljstvu ameriške cone; njeni švedski dokumenti in ameriška dokazila so ji tudi tu odprli vsa vrata. Iz sobe je poskušala poklicati koga od starih dunajskih znancev, a brez uspeha. Naslednji dan, po razkošnem zajtrku, se je sprehodila po znanih ulicah in naletela na osivelega moškega, prijatelja iz mladosti. Na vprašanje, kako je, ji je hlastno odgovoril, da se ne obeta nič dobrega, kajti dobrih starih časov nacizma ne bo nikoli več. Ko mu je povedala, od kod prihaja in kje je nastanjena, se je na hitro poslovil.

V znani slaščičarni Demel na Kohlmarktu je bilo veliko ljudi, hrane pa zelo malo. Naročila je, kar je lahko – košček rženega kruha, žličko marmelade, lipov čaj in saharin. Prisedli sta dve ženski srednjih let in pogovor je nanesel tudi na to, da je veliko moških izgubilo službe »samo« zato, ker so bili člani nacistične stranke. »Saj to načeloma ni bilo treba, a si se počutil veliko bolje.« Gusti na vse to ni imela kaj dodati. »Ta odkriti, naivni oportunistem je bil strašljiv in mogoče celo opravičljiv.« Na Mariahilferstrasse je srečala starega znanca in skupaj sta tavalji po nesrečnih ulicah.

58 *PWB – Psychological Warfare Branch (Oddelek za psihološko bojevanje)*. Ustanovljen je bil novembra 1942 kot združena vojaško-civilna anglo-ameriška enota za psihološko vojskovanje. Februarja 1944 se je preoblikoval v večjo *PWD – Psychological Warfare Division (Divizija za psihološko bojevanje)* pod poveljstvom *Vrhovnega štaba zavezniških ekspedicijskih sil*. Njena naloga je bila spodbuditi moralno nemških vojakov. Pri tem so uporabljali radijsko propagando (med drugim tudi *Radio Luksemburg*) in letake.

59 *Tänk inte med hjärtat*, str. 173–174.

Drama z glavo zelja

Naslednji dan se je dogovorila s prijateljico. Na poti do kavarne je lahko videla oglase, v katerih so ljudje ponujali diamantni prstan za otroške škornje, redka zbrana dela Shakespeara za otroški volneni pulover. V kavarni je naročila kavo, ki to ni bila.

Prijateljica je prišla s sedemletno hčerko. Gusti sta povedali, da pričakujeta teto z dežele, ki jima bo prinesla darilo, za katerega se je kasneje izkazalo, da je običajna zeljna glava. A zelenjava je bila takrat na Dunaju vredna več kot zlato. Zelje je na koncu v zameno za sukanec, ki ga ni bilo mogoče dobiti, pristalo pri šivilji, ki naj bi deklici sešila obleko.

Jutri odhajam

Gusti je opazila, da prve volitve v Avstriji niso dvignile razpoloženja, a hkrati tudi to, da se je vsak Avstrijec še vedno počutil kot predstavnik ugledne stare kulture; še več – ohranili so svoj humor in samoironijo. V tem duhu je tudi sama presojala svoje rojake: Najprej hrana, potem politika. Z nostalgijo se je spominjala Dunaja, kakršen je bil nekoč.

Imel je svoj ritem – allegro, včasih zaigran *con brio*. Bil je simfonija različnih zvokov: nebrzdani glasovi smejočih se in prepirljivih ljudi, refreni valčka ali šlagerja. In kavarne s svojimi burno debatirajočimi geniji preteklosti in prihodnosti ... Toda kaj bi lahko ponujal danes? Upanje? Še enkrat sem se namenila raziskati Dunaj, ki ni mogel biti popolnoma mrtev in pokopan.⁶⁰

Tako je bila še vedno razprta med Dunajem in Švedsko. Pri odločitvi sta ji vsaj malo pomagala bivši uslužbenec na ameriškem veleposlaništvu v Stockholmu, s katerim se je zapletla v večurni pogovor, in dogodek na železniški postaji. Prvi ji je svetoval, naj se vrne na sever, drugi ji je razkril, da je Avstrija država, iz katere ne moreš odpotovati brez dovoljenja. Vse skupaj jo je spominjalo na zapor. Odločila se je za odhod. »Nore poti« čez Sovjetsko zvezo ni želela doživeti še enkrat, edina možnost je torej bila Pariz.

Na železniški postaji so ji povedali, da je vlak proti Parizu predviden za naslednji dan, toda za nakup vozovnice mora pridobiti izhodno dovoljenje vseh okupacijskih oblasti – ameriške, ruske

60 *Tänk inte med hjärtat*, str. 184.

in francoske; na rusko bi morala čakati vsaj dva tedna. Tako je tudi bilo. Pri francoskem uradniku je opravila v nekaj minutah, prav tako tudi pri ameriškem. Slednji ji je še svetoval, kako naj pridobi dovoljenje od Rusov. Za pomoč naj se obrne na portirja v hotelu, kjer je prenočevala, pripravi pa naj si zalogo cigar in cigaret.

Pred odhodom jo je nepričakovano obiskala novinarka in pisateljica Elly Jannes.⁶¹ Z njo kot da je prišel duh po domu in varnosti, zato je vedela, da se je odločila prav. Na železniško postajo bi jo moral odpeljati avto *Rdečega križa*, a je zamujal, zato je Gusti v naglici ustavila manjši tovornjak kanadske vojske in prosila za prevoz. Šoferju je razložila, v kakšni stiski je, in odločil se je, da ji pomaga.

4. POGLAVJE

Ekspres Dunaj-Pariz

Sence preteklosti

Med vožnjo na železniško postajo se je prvič zavedela, da se morda za vedno poslavlja od domačega mesta. Sentimentalno razmišlja o »pobožnem in lahkomišelnem Dunaju«, ki je »igral prvo violino v simfoniji svetovne politike«, o mestu spominov na otroštvo in mladost. Prepričana je, da Avstrijci prehitro pozabijo svoje junake, tudi nedavne. Ob tem je navedla ime podpolkovnika Bernardisa⁶² in druge, ki so poskušali strmoglaviti »norca Hitlerja«.

Ko sta končno prispela, je stekla k vagonu in poiskala svoj kupe. V njem je že sedela suhljata ženska v uniformi; na njenem rokavu je zagledala napis *France-Presse*. Začeli sta se pogovarjati in kmalu ugotovili, da imata veliko skupnih tem. Ko je vstopil avstrijski sprevodnik, ga je Gusti v svoji najboljši dunajščini prosila, ali lahko ponoči ob prehodu na rusko okupacijsko ozemlje mejno kontrolo zadrži na hodniku, saj bi radi spali – dejansko pa je bila brez ruskega izhodnega dovoljenja. Ponudila mu je dva zavitka cigaret *Lucky Strike* in nekaj cigar. Dobrohotno

se je nasmejal in prikimal. Podkupnina je očitno bila dosti mamljiva, da je uro kasneje prepričala tudi Rusa.

Zjutraj sta se prebudili v francoski okupacijski coni in lahko sta si oddahnili. Pariz ni bil več daleč. Sopotnica se je končno predstavila – Germaine Picard - Moch⁶³. Gusti je v njej prepoznala znano pravnico in novinarko, ki je živela v Parizu. Zvečer po večerji naj bi se srečala z znanimi članicami odporiškega gibanja, zato je Gusti povabila, da bi se jim pridružila. Medtem ko se je Gusti veselila ponovnega srečanja s Parizom, so bila pričakovanja njene sopotnice nekoliko trpkejša. Doma jo bo čakalo prazno stanovanje – mož dela neznanu kje, mlajši sin je še vedno vpet v povojno delovanje odporiškega gibanja, starejšega sina pa je med vojno ubil gestapo.

Po prihodu v Pariz se je najprej podala na švedski konzulat, kjer jo je sprejel konzul⁶⁴. Bil je že seznanjen s tem, da je opravila svojo nalogo, zato ji je le prijazno ponudil, da jo pospremi do hotela in na poti nakupita nekaj najpotrebnejših osebnih stvari. Ko se je za silo uredila, se je najprej odpravila v parfumerijo, se pošteno najedla, potem pa se je odpravila na obisk k Germaine Picard - Moch. Po dolgem času je začutila, da bi se spet dalo normalno zaživeti.

Čudna beseda – normalno. Kaj sploh pomeni? S krvjo obranjena ideja? Na silo umreti, da bi lahko zaživel novo življenje? Živo sem se spominjala Pariza leta 1938, Pariza, ki sem ga spoznala, ko sem zapustil megleno Rusijo, Pariza veselja do življenja in individualne svobode misli.⁶⁵

V salonu se je seznanila s tremi pomembnimi ženskami odporiškega gibanja: Andrée Marty - Capgras⁶⁶, Suzanne Colette⁶⁷ in Émilienne Moreau⁶⁸. Z njimi je v besedah in mislih bila tudi Suzanne Brisson, neustrašna lepotica, ki so jo ujeli gestapovci, jo zverinsko mučili, da bi izdala,

61 Elly Jannes (1907–2006) – švedska novinarka in pisateljica, avtorica fotoromana *Elle Kari*, ki govori o življenju deklice s severa. Preveden je v osemnajst jezikov in je prvi v seriji *Children's Everywhere*, posvečen vsakdanjiku otrok po svetu. Fotografije so delo Anne Riwkin - Brick. Med avtoricami besedil je tudi Astrid Lindgren.

62 Robert Bernardis (1908–1944), oficir v nemški vojski in član avstrijskega odporiškega gibanja. Po umoru Hitlerja naj bi v Berlinu sprožil operacijo *Valkira*. Zarota 20. julija 1944 ni uspela. Bernardis je bil še isti dan aretiran in kasneje usmrčen, družina pa odpeljana v koncentracijsko taborišče.

63 Germaine Picard - Moch (1892–1962) – članica socialistične stranke, ena prvih pravnih v Franciji. Kot odvetnica je sodelovala v gibanju za pravice žensk v Evropi in po svetu. Poročila se je z Julesom Mochom, politikom, večkratnim ministrom in v letih od 1949 do 1950 namestnikom premierja.

64 Raoul Nordling (1882–1962) – švedsko-francoski poslovnež in diplomat. Igral je pomembno vlogo pri ohranjanju Pariza med vojno in po njej.

65 *Tänk inte med hjärtat*, str. 198.

66 Andrée Marty - Capgras (1898–1963) – članica francoske socialistične stranke, med vojno pripadnica odporiškega gibanja, novinarka.

67 Suzanne Collette - Kahn (1884–1975) – borka za človekove pravice; bila je podpredsednica *Lige za človekove pravice*.

68 Émilienne Moreau - Evrard (1898–1971) – dobitnica naziva heroina 1. sv. vojne; članica francoske socialistične stranke; med 2. sv. vojno sodelovala v obveščevalni mreži francoskega odporiškega gibanja *Brutus*.

in nazadnje ubili.

Na poti proti hotelu se je sprehajala po neznanih uličicah in dobesedno praznovala srečanje z vsako od njih.

Ljubljani Pariz – zakaj ga mnogi tako obožujejo? Spomnim se Švedinje, ki je na Place de la Concorde svojim spremljevalkam izrekla nesmrtno besede: »Gävle⁶⁹ je pa vsaj bolj domač!« Pariz, hvala bogu, ni domač. Je glasbena skrinjica vseh zgodovinskih melodij Evrope, mesto, ki mu nič človeškega ni tuje, ki vse razume in vse odpusti – z izjemo neumnosti. Od svojih francosko-porenskih prednikov po materini strani sem se naučila, da mora ženska s svojim vedenjem izražati sugestivno varnost lepote – še posebej, če ni lepa. Parizu pripada ta sugestivna lepota tudi v najrevnejših uličicah, ki so vse prej kot lepe. In Parižanka? Že stoletja velja za najbolj žensveno med vsemi ženskami, torej za »žensko samo«. Natančno ve, kdaj se mora njena inteligenca nekoliko skriti v korist njene ženstvenosti.⁷⁰

5. POGLAVJE

Nevtralni paradiz

Mali sputnik⁷¹

Umirjeni dnevi v Parizu so ji omogočili, da je ponovno začela razmišljati o sebi in svoji prihodnosti. Švedske in njene varnosti sicer ni več toliko pogrešala kot v Avstriji ali Jugoslaviji, toda začutila je, da je tam na severu nekaj več, da so tamkajšnje dežele pribežališče za človečnost, v katerem zakoni veljajo za vse. Zavedala pa se je, da bo pogrešala pisano paletu čustev. Švedi tako težko najdejo besede, ko jih potrebujejo ... »Neartikulirana čustva pa so kot tempirana bomba.«

Konec oktobra 1945 je pristala na stockholmskem letališču. Pričakali so jo prijatelji in novinarji, ki so se nagnetli okoli nje. Naslednji dan je lahko v časopisih prebirala, kako je jokala od sreče, da je spet na Švedskem.

1. november jo je pričakal s snegom. Pobelil je sveče in grobove na bližnjem pokopališču. Obiskal jo je tajnik zunanjega ministra Östena

Undéna⁷², ki jo je na priporočilo švedskega odpravnika poslov v Beogradu povabil na pogovor v palačo princa prestolonaslednika – kot dobro poznavalko razmer v Jugoslaviji.

Švedski granit

O Östenu Undénu je imela Gusti zelo dobro mnenje: »... tiha ekselencija, najvišja avtoriteta v zadevah, ki zadevajo mednarodno pravo, nepodkupljiv, nespremenljiv, demokratičen in z znanjem marksističnih študij, ki se nanašajo na humanizem in človečnost«. Vsi, ki so delali z njim, pa so menili, da je sramežljiv.

»Zapet je,« so izjavljali švedski novinarji, ki so ga intervjuvali.

»Pove, kar ve vsak,« so povedali francoski dopisniki.

»Ničesar ne izda,« so govorili Angleži.

»Trmast je, z glavo se zabija v zid,« so komentirali Nemci.⁷³

Sama ga je med pogovorom dojela kot človeka, ki mu lahko zaupaš. Po začetnem pozdravu je prešel na bistvo njunega pogovora: »Kaj je z opozicijo Titu?« Menila je, da je opozicija nemočna, saj ljudje Tita podpirajo. V nadaljevanju ga je zanimalo, kako se bo rešilo vprašanje nacionalizmov. Poskušala je povedati nekaj o Sloveniji, Hrvaški, Srbiji, Črni gori, o njihovi avtonomiji, a je kmalu opazila, da Undén te zgodovinske konflikte dobro pozna. Dotaknil se je tudi zunanje politike. Gusti je nakazala razhajanja med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. Tito in njemu vdani oficirji namreč niso želeli vedno znova ponavljati, da sta Jugoslavijo rešila samo ruska roka in politika 'velikega Stalina'. Prav tako niso želeli, da bi jih Sovjeti opozarjali, če bi svojim izobraženim marksistom dopustili razmišljati, kakšen naj bo komunizem v njihovi državi.

V nadaljevanju je omenila, da se je kmalu po koncu vojne v jugoslovanskem partijskem vodstvu in med Titovimi privrženci razplamtela jeza oziroma strastno sovraštvo do Stalinovih pobijan, do njegovih poskusov likvidacije najbolj nadarjenih in predanih Jugoslovancev v Moskvi. Stefana ni omenila, čeprav je videla, da mu njena stiska ni tuja. Prepričana je bila, da se je Stalin želel iznebiti tekmeca, kajti mnogi so v Titu videli bodočega voditelja balkanske federacije.

⁶⁹ Mesto na Švedskem.

⁷⁰ *Tänk inte med hjärtat*, str. 202.

⁷¹ *Sputnik* – prvi Zemljin umetni satelit. Izstrelili so ga 4. oktobra 1957 v Sovjetski zvezi, iz današnjega Bajkonurja.

⁷² Bo Östen Undén (1886–1974) – švedski socialnodemokratski politik, predavatelj, večkratni minister (v letih od 1945 do 1962 zunanji minister) ter za kratko obdobje od 6. do 11. oktobra 1946 tudi švedski premier.

⁷³ *Tänk inte med hjärtat*, str. 208.

Dotaknila sta se še odnosa Jugoslavije do demokratičnih držav, nekaterih posameznikov in države vodilnih mož kmečke stranke. Vsako vprašanje je dokazovalo, da pozna vse bistveno. Nazadnje se ji je zahvalil in komentiral: »Bilo je zanimivo, zelo zanimivo.«

Ljubi svojega bližnjega?

Zadnji del svojih literariziranih spominov je Gusti namenila premisleku o fluidni vsebini vrednot, ki jih različni časi in okolja napolnijo po svoje, razvrednotijo ali celo izpraznijo. Ni torej naključje, da se je že kar na začetku navezala na francoskega basnopisca La Fontaina in začela z besedo »moralite« – tako je po njenem La Fontaine povzel etično vsebino nekega dejanja. V zgodbi se torej skriva poanta. Očitno tudi v njeni, zato premislek prevajamo v celoti.

Mi, otroci sedanosti, smo izgubili norme, ki so našo kulturo omejevale v trdne okvire. Besede »to se dela, to ne«, ki so bile v moji mladosti za nas ključnega pomena, danes zavračamo s hudomušnim nasmeškom. Izgubile so svojo vrednost. *Mojih pet življenj* bi se v svetu starih, ustaljenih norm in načel skrčilo na največ dve, tri življenja.

Bi morala obžalovati, da me je bogastvo izkušenj, pa naj se sliši še tako paradoksalno, pahnilo v brezčasno osamljenost? Ne, človek ne more obžalovati, da je naredil nekaj, kar se mu je v danem trenutku zdelo prav – tudi če se je izkazalo za nepomembno, morda celo napačno.

Morala? Spoštovanje lastnih zakonov, ko ni več absolutnih? Lastnih zakonov? Kdo bo odločil, ali so veljavni? Ali niso pogosto v nasprotju z zakoni soseske? Namesto religij smo dobili bojni, trdoživi socializem, namesto nebes smo dobili vesolje, namesto ljubezni? Kaj je nadomestilo ljubezen, ne da bi jo nadomestilo? Ubogi ljudje, ki prakticirajo erotiko brez nežnosti, brez dobrote, brez sreče. Ljudje, ki iščejo svoje, ne pa skupne želje.

Človeštvo še nikoli ni bilo tako osamljeno kot zdaj. Človek ni sam, ampak dejansko sam. Bo treba začeti znova, od začetka, da bi nadomestili hitro naraščajočo moč tehnologije moči, za katero je značilna nenavadna, sterilna pripravljenost na smrt? Nadomestili z ljubeznijo do življenja, ljubeznijo do osamljenega človeka?

mljenega človeka?

Dosegli smo mejo hladne brutalnosti, natančna mehanika možganov je kljub vse večji pomoči nerazvitim državam, kljub številnim zmagam znanosti nastavljena na uničenje. Ali bomo še naprej ubijali z eno roko in zdravili z drugo? Bomo svojim otrokom pokazali in jih naučili, kaj se dogaja za učbeniški kulisami svetovne zgodovine? Bomo v učilnicah strgali maske z lažnih idealov, odvrgli ličila izobrazbe na smetišče?

Sedela sem na kamnitih stopnicah, ki vodijo do cerkve svetega Janeza in opazovala starejše gospe, ki so tako kot jaz obračale svoje nagubane obraze proti redkim sončnim žarkom. Bile so zadovoljne stare gospe, ki so živele na drugi strani parka – v Drottninghusetu⁷⁴. Je to rešitev – lovljenje sončnih žarkov? Biti pasiven, kontemplativen? Akcija vedno prinese razočaranje.

Živela sem nasproti parka in na vratih se je pojavila moja lepa hči Marietta. Pomahala je in zavpila:

»Pridi, mama, imamo obisk!«

Šli sva po stopnicah in Marietta je zašepetala: »Gospa Margit Levinson⁷⁵ in tvoji prijatelji iz švedskega odbora za pomoč – saj ne nameravaš več iti ven, kajne? Rekla si, da akcija vedno vodi do razočaranja!«

Prikimala sem.

Toda dva meseca kasneje sem bila v Normandiji, razdejani med vojno ...⁷⁶

O branju spominov Gusti Stridsberg

Gusti Stridsberg je s svojimi spomini *Ne misli s srcem* pred nas postavila novo uganko o svojem življenju – mogoče največjo do zdaj. Še posebej, če upoštevamo izjavo, namenjeno angleškemu obveščevalcu, da je svoje bralce navadila »brati med vrsticami«.

Kako torej dojemati njene spomine? Kot prefiltriran ali celo prilagojen dokument nekega časa? Spomini namreč nikoli ne morejo biti objektivni pogled na realnost; navsezadnje se tudi nekateri

⁷⁴ Drottninghuset – že v 18. stoletju ustanovljen dom za starejše ženske, imenovan tudi Kraljičina hiša. Danes so v njem stanovanja za starejše od 60 let.

⁷⁵ Margit Ragnhild Levinson (1898–1963) – predsednica švedske organizacije *Save the Children*, članica Švedskega odbora za mednarodno pomoč od leta 1944, predsednica *Swedish European Aid* 1946–1949, podpredsednica in kasneje predsednica *Mednarodne zveze za zaščito otrok*.

⁷⁶ *Tänk inte med hjärtat*, str. 214–216.

podatki v njenih spomilih razhajajo z dejansko-stjo (ponekod sem na to opozorila v opombah). Ali pa je treba njene spomine brati kot poslikano platno s podobami oseb, krajev in dogajanja, za katerim se skriva tisto, kar je moralo (ali hotelo) biti zamolčano? V spomilih *Ne misli s srcem* nas je namreč popeljala v obdobje, v katerem se je zgodila večina njenega skrivnega dela obveščevalke – v čas druge svetovne vojne in mesece negotovega miru po njej. V njh nastopa kot prvoosebna pripovedovalka Gusti Stridsberg, kot dopisnica kanadskega *Toronto Stara*, kot sodelavka humanitarnih organizacij, kot iskalka v apokaliptičnih časih izgubljenega Štefana, kot (bleda) mati, kot angažirana premišljevalka in kot večna iskalka, popotnica. Nič o skrivni obveščevalki Klari. Nič o morebitni dvojni agentki. Javno sta o tem spregovorila šele raziskovalca Michael F. Scholz⁷⁷ in Wilhelm Agrell⁷⁸.

Ko se je druga svetovna vojna končala, je tleči konflikt med Vzhodom in Zahodom prerasel v hladno vojno. Stockholm je izgubil »status vohunske prestolnice v severni Evropi«, zato so tako zahodne kot vzhodne obveščevalne službe premeščale svoje agente. To naj bi se zgodilo tudi s Klaro oz. Gusti Stridsberg.

»Vprašanje je bilo, kakšne naloge bo sovjetska obveščevalna služba Klari namenila v prihodnosti. Če so jo pred vojno namenoma usmerili na Švedsko, je zdaj prišel čas za prazporeditev na drugo operativno območje. Misija *Rdečega križa* in *Save the Children* je ponudila primerno krinko, za katero so se skrivali tudi načrti sovjetskih obveščevalcev, kar je razvidno iz tajnega pritiska stockholmske izpostave na jugoslovanske oblasti, da bi olajšale potovanje preko Finske, Moskve in Kijeva v Beograd. [...] Tretji dan v Beogradu se je v hotelu nenapovedano pojavil Rus. Ne da bi se predstavil, je Klaro pozval, naj opusti načrte o nadaljnjem potovanju v Slovenijo in raje ostane v Beogradu ter tam nadaljuje delo zanje. Ugovarjala je, da je to nepotrebno, saj so Rusi v Jugoslaviji med prijatelji, a je obiskovalec vztrajal.

Da bi pridobila čas, je predlagala, da bi namesto tega delala za Sovjetsko zvezo v Avstriji. Moški predloga ni takoj zavrnil, ampak obljubil, da se bo čez nekaj dni vrnil. Rok je izkoristila za stik z ameriškim vojaškim atašejem v Beogradu in od njega dobila dovoljenje za prehod meje z Avstrijo. Po kratkem obisku Slovenije, kjer je ostala le požgana lupina gradu Hartenstein, je s pomočjo britanskega častnika prečkala mejo in se čez Dunaj in Pariz nekaj mesecev po odhodu vrnila v Stockholm.«⁷⁹

Kje »med vrsticami« nam torej v spomilih sugerira, da so njena potovanja in stiki bili več, kot je prikazano? Kje je vse tisto, kar je slutila že švedska obveščevalna služba in kar je kasneje ob prebegu v Avstralijo leta 1954 izjavila sovjetska agentka Jevdokija Petrova⁸⁰? Kje vse, kar so razkrili telegrami *Venona*⁸¹? In kje to, kar sta v zadnjih dveh desetletjih raziskala Michael F. Scholz in Wilhelm Agrell? V nepremostljivih ovirah na njenem potovanju, ki so se na koncu kot po čudežu z lahkoto umaknile? V poteh do ljudi, ki so se odpirale, ko je bilo treba? V vabilih iz vplivnih kabinetov? V provokativnem vprašanju angleškega obveščevalca: »Imate Američane raje kot Angleže?« V stikih z osebami, katerih usode bi bile vredne (napetega) romana?

Gusti je o svoji obveščevalski dejavnosti spregovorila, ko so jo leta 1954 aretirali in zaslislali.⁸² Po vrnitvi s poti po Jugoslaviji naj bi njeno obveščevalno delo usahnilo; v njihovem žargonu so jo zamrznili.

»Klara je s svojimi stiki z Američani in Britanci kazala jasne znake, da je takšna dvojna agentka, ki so se je ljudje najbolj bali in da to vlogo morda opravlja že dolgo. Njena zveza je oglušela in sprejela rutinske zaščitne ukrepe, ki veljajo v takšnih razmerah – agenta dati »na led« in prekiniti vse konspirativne stike, da ne bi tvegali kompromitacije kadra.«⁸³

77 Michael F. Scholz: *Gusti Jirku-Stridsberg („Klara“) und die finnische Friedensopposition 1943/44*. SAXA Verlag, Berlin 2014.

78 Wilhelm Agrell: *Tre spioner i kallt krig; Valter Krivitskij, Gusti Stridsberg, Kim Philby*. Appel Förlag, Stockholm 2018 in Wilhelm Agrell: *Mrs Petrova's Shoe. The True Story of a KGB Defection*. I.B. Tauris, London 2019.

79 Wilhelm Agrell: *Tre spioner i kallt krig; Valter Krivitskij, Gusti Stridsberg, Kim Philby*. Appel Förlag, Stockholm 2018, str. 110.

80 Karla Zajc Berzelak: *Gusti Stridsberg – Klara. Odsevanja* 115/116. Kulturno društvo Odsevanja, Slovenj Gradec 2020, str. 35–36.

81 Karla Zajc Berzelak: *Gusti Stridsberg – Klara. Odsevanja* 115/116. Kulturno društvo Odsevanja, Slovenj Gradec 2020, str. 37–38.

82 Karla Zajc Berzelak: *Gusti Stridsberg – Klara. Odsevanja* 115/116. Kulturno društvo Odsevanja, Slovenj Gradec 2020, str. 31–39.

83 Wilhelm Agrell: *Tre spioner i kallt krig; Valter Krivitskij, Gusti Stridsberg, Kim Philby*. Appel Förlag, Stockholm 2018, str. 111.

Zanimivo bi bilo raziskati, zakaj je Gusti toliko pozornosti namenila Jugoslaviji in Titu (o obeh je pisala z naklonjenostjo). Navsezadnje se njeni spomini zaključijo z obiskom pri švedskem zunanjem ministru in pogovoru o takratnem aktualnem dogajanju v Jugoslaviji. Razen tega se je še tik pred odhodom na pot v Beograd septembra 1945 srečala s tremi Jugoslovani, ki so takrat bili blizu Stockholmu: z jugoslovanskim vojaškim atašejem na Švedskem Jovanom Čekićem⁸⁴, uradnikom na ambasadi v Oslu Momčilom Ješićem in Petrom Krasuljo – beguncem, ki je kot vojni ujetnik pobegnil iz norveškega koncentracijskega taborišča. Vsi štirje so na fotografiji, objavljeni v časniku *Dagens Nyheter* 22. avgusta 1945; v ozadju je napis v španščini – *Los Nacionales*, pod njim pa Titova slika. Ob tem ne smemo spregledati dejstva, da so se v Jugoslaviji pripravljali na prve volitve, ki so bile že novembra. Odgovor na vprašanje, koliko časa je Gusti vzdrževala stike z jugoslovanskimi komunisti na Švedskem, bi pomagal najti odgovor tudi na vprašanje, kako se je opredelila v času spora z informbirojem. Vsaj Momčilo Ješić je podpiral Stalina in bil sodelavec časopisa *Za socialističku Jugoslaviju*, ki je od leta 1949 izhajal v Moskvi in bil namenjen jugoslovanskim proslalinistično usmerjenim izseljencem; Ješić je namreč zaprosil za politični azil.

V spominih Gusti Stridsberg se pojavlja množica oseb; večino sem ohranila. Njihove okleščene zgodbe sem umestila v opombe pod črto, da sem vsaj rahlo nakazala, kako široko je Gusti razpredla svoje mreže in kako vplivni ljudje so se hote ali nehote zapredli vanje; mnogi so ob izidu spominov še živeli. Mogoče bi se komu zdelo, da sem s fusnotami pretiravala, a vsi ti, danes večinoma že pozabljeni, so tako ali drugače krojili svet po drugi svetovni vojni in med njo. Za zmagami in porazi na bojiščih so se vedno skrivale zmage in porazi obveščevalnih služb ter pridobljenih ali uhajajočih informacij. Tudi danes.

Njihovi (ne)uspehi so bili vedno bolj ali manj prikrito poplačani – letalska nesreča, smrt zaradi zdrsa na oljnem madežu ali groteskni padeč v pidžami z vozečega vlaka ...⁸⁵ Gusti je bila odmerjena le (?) »brezčasna samota« ... njena (do takrat znana) vohunska zgodba je bila pospravljena v arhiv, saj je bila protinacistično usmerjena in ni škodovala švedskim interesom ... s hčerko, ki je živela v Ameriki, se je odtujila ... vnuk jo je menda videl le enkrat ...

Spomini *Ne misli s srcem* so izšli v letu 1966, ko je bila Gusti Stridsberg stara štiriinsedemdeset let; od opisanega dogajanja do leta izida knjige je minilo več kot dvajset let. Dosti, da je lahko pretresala svojo zgodbo in zapisala, kolikor se ji je zdelo, da je prav. In kolikor je lahko. Med obema skrajnostma, od katerih se odkrito ponuja samo ena – dobrodelna dejavnost – in vohunskim delom, o katerem ne govori eksplicitno – so v ospredju spominov dokončno slovo od bivših domovin, sprijaznjenje s Štefanovo smrtjo in iskanje prostora, kjer bi našla dom – pa kakršnega koli že. Zato toliko besed o Švedih in Švedski. O ljudeh, ki govorijo tudi s tišino. Mogoče tako kot ona?

Čeprav je spomine nasloвила, kot jih je – *Ne misli s srcem* – ne more prikriti, da je oba pola človekove notranjosti zvezala v nerazrešljivo celoto. Ali kot je zapisala sama:

Svojemu razumu ne dolgujem veliko sreče.
Diktat čustev je določil moje življenje:
bogato, čeprav pogosto ne ravno srečno;
nevarno, a nikoli revno.⁸⁶

Le kateri jo je kljub hčerkinji prikriti prošnji, da bi ostala, pognal na pot v Normandijo?

⁸⁴ Ivo Banac v svoji knjigi *Sa Staljinom protiv Tita: informbirovske rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Zagreb, Globus 1990, navaja ime Slobodan Čekić. Tudi on se je pridruži sodelavcem proslalinističnega časopisa *Za socialističku Jugoslaviju*.

⁸⁵ Če sem malo aktualna – tudi letošnja zgodba vohunov z jadrnice na jezeru Maggiore se je za tri končala tragično – domnevno zaradi vodne trombe ... Ostali (menda izraelski in italijanski vohuni ter ruski kapitan) so čudežno preživeli in po dogodku poniknili.

⁸⁶ *Tänk inte med hjärtat*, str. 95.

PREŽIH ZA V SVET

Doberdob.

Vojni roman slovenskega naroda

Črna vojska

Narednik je bral polkovno povelje. Vojaki so bili izmučeni in so komaj poslušali. Nenadoma se je infanterist Amun Mohor zdrznil, kajti nepričakovano je zaslišal svoje ime:

»... infanterist Amun Mohor je transferiran k bataljonu št. 100. Zgласi naj se jutri zjutraj ob 7. uri pri bataljonski komandi.«

Po razhodu je Amun še zmeraj nepremično stal na mestu, medtem ko so se njegovi tovariši razhajali. Tedaj je pristopil narednik k njemu:

»Ste razumeli, infanterist Amun?«

Ker se Amun ni zganil, je nadaljeval:

»Bataljon št. 100 je v barakah za lazaristovsko kasarno!« Potem se je sklonil čisto k Amunu, ki je nepremično stal z rokami ob hlačnih šivih, in strupeno pristavil: »Takah vojakov, kakor ste vi, pri nas ne potrebujemo. Tam vas bodo že naučili kozjih molitvic.«

(Ljubljana: Beletrina, 2014, str. 11)

Doberdo.

La primilita romano de la slovena popolo

La nigra armeo

Serĝento legis ordonon de la kolonelo. La soldatoj estis lacaj, ili apenaŭ povis aŭskulti. Subite infanteriano Amun Mohor konsterniĝis, ja li neatendite aŭdis sian nomon:

»... infanteriano Amun Mohor estas sendata al la bataliono n-ro 100. Li havas devon sin anonci morgaŭ metene je la 7-a horo ĉe la bataliona komandejo.«

Post la disiro Amon daŭre senmove staris surloke, dum liaj kamaradoj jam disiris. Tiam serĝento paŝis al li.

»Ĉu vi komprenis, infanteriano Amun?«

Ĉar Amun sin ne movis, li daŭrigis:

»Bataliono n-ro 100 troviĝas en barakoj malantaŭ la lazareto kazerno!« Post tio li kliniĝis dense al Amun, kiu staris antaŭ li senmove kun brakoj laŭ la pantalonaj kudrolinioj kaj streĉite aldonis: »Tiajn soldatojn kiel vi ni ĉe ni ne bezonas. Tie oni vin instruos, kiamaniere kaproj peĝas.«

(Prežihova ustanova Ravne na Koroškem, Esperanto-societo Maribor, Mariburgo, 2016, tradukis el la slovena Vinko Ošlak, str. 9)

Lovro Kuhar – Prežihov Voranc
(1893–1950)

ESEJISTIKA

Doberdob.

A War Novel of the Slovene Nation

The black army

The sergeant was reading the regimental orders. The soldiers were exhausted and barely listening. Suddenly, Infantryman Amun Mohor shuddered, on unexpectedly hearing his name.

»... Infantryman Amun Mohor is transferred to the 100th Battalion. He is to report to battalion command tomorrow morning at 7.00.«

After dismissal, Amun stood motionlessly while the other soldiers retired. The sergeant approached him.

»Infantryman Mohor, did you understand?«

Amun remained silent and still so to the sergeant continued:

»The 100th Battalion is situated in the barracks behind that of the Lazarists!« He approached Amun who was standing to attention, his hands against his thighs, leaned in towards him and added poisonously. »We do not need soldiers like you. They will teach you how to pray there.«

(Ravne na Koroškem: Prežihova ustanova: Občina: Javni sklad za kulturne dejavnosti, Območna izpostava, 2021, translated by Dejan Hrovat, str. 10)

Žal tudi ob 130-letnici rojstva pisatelja Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca še vedno ni čas za prešerne spominjarije. Znova in znova se je treba spoprijemati s tem, kako je svet po dveh velikih kalvarijah 20. stoletja in zapisegi *Nikoli več vojne* zmoĝel le do realizacije orwelloske distopiĉne ciniĉne parole *Vojna je mir*. Kaj sploh še preostane malemu ĉloveku 21. stoletja?

V vseh jezikih sveta se z besedo in dejavno vedno znova zoperstavlja vsiljevani mu namembnosti kot potrošnega materiala v igri pohlepa. Od jezikov ljudi k obĉeĉloveškemu ...

Prežihov *Doberdob* je natanĉen vpogled v dobrobit, ki jo prinaša vojna.

Uredništvo Odsevanj

MAJE PUČL

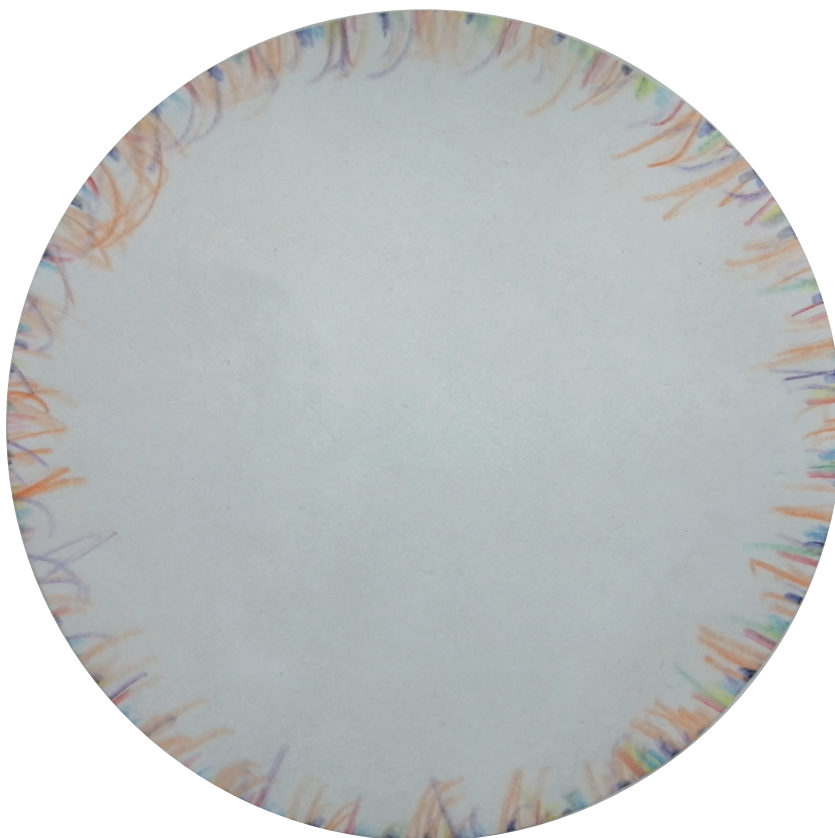
LIKOVNA

Vizualne podobe Maje Pučl se gibljejo v območju osvobodjene, čiste likovnosti. Skozi različne ustvarjalne cikle lahko že skoraj dve desetletji sledimo rdeči niti v bolj kot ne premočrtnem razvoju vizualizacij njenih notranjih, osebnih duhovnih vizij naravnega sveta in njihovih pretvorb v likovne podobe. Samosvoje, izrazito meditativno slikarstvo Maja Pučl že od zgodnjih ustvarjalnih let združuje z drugimi področji, in sicer od kaligrafije do sodobnega japonskega plesa buto, svojo naklonjenost do papirja pa ne izraža le z njegovo pogosto uporabo kot nosilca podobe, pač pa v zadnjem obdobju papir skozi njene roke vse bolj postaja popolnoma samostojen nosilec pomenov. Četudi se njeno zanimanje skozi leta vedno znova seli na nova področja, ki jih nato v posameznih ciklih obdeluje v številnih variacijah in ponovitvah, njena avtorsko prepoznavna dela konsistentno odražajo jasno prepoznaven osebni slog. Že od samih začetkov so njena dela minimalistična, zaznamuje jih minimalna uporaba barve, v začetnih letih predvsem črna in bela in nato samo bela, kar se je sicer spremenilo z njeno izkušnjo materinstva, ko je nadaljevala z iskanji načinov upodobitve skupne kozmične energije vsega bivajočega, vendar s to razliko, da so na njenih platnih ali papirnatih nosilcih podobe z vso energijo zaživele tudi druge barve in zaznamovale igrivo razprto vzdušje posameznih likovnih del.

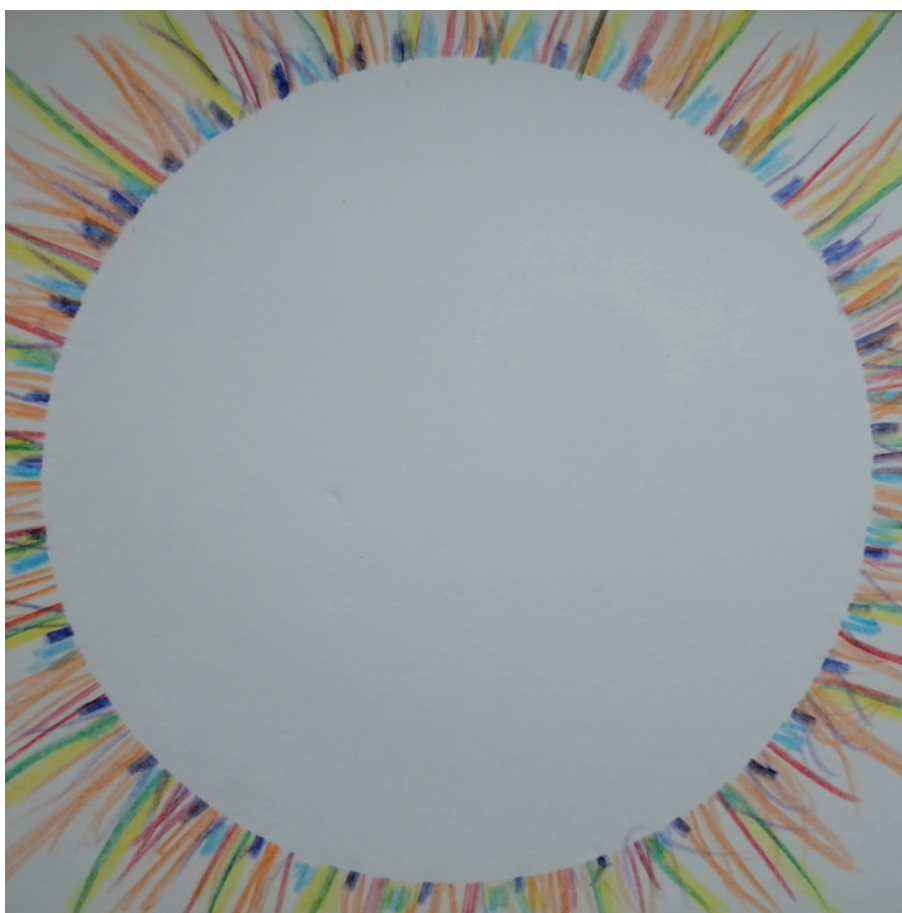
Maja Pučl ves čas ubira popolnoma samosvojo likovno pot, ki jo opredeljuje nenehno iskanje novih izraznih možnosti. Ko je pred leti sodelovala na potujoči skupinski razstavi *Pogled6/Jaz, tukaj, zdaj*, ki smo jo pripravili kustosi slovenskih regionalnih galerij, je nesrečni dogodek nepopravljive poškodbe njene slike nadgradila s konceptualno domišljeno akcijo, na podlagi katere je ustvarila videodokument *Krogotok* (2012) in ob tem med drugim zapisala: »Na razstavi *Pogled6* z naslovom *Jaz, tukaj, zdaj* sem razstavljala sliko z naslovom *Meditacija*. Zapis na platnu (papirju) je bil odraz moje duše. Način slikanja je bil podoben meditaciji kot po principu *Jaz, tukaj, zdaj*. Proces je bil (t)isti. [...]« Procesualnost, sam proces nastajanja podobe pravzaprav predstavlja jedro ustvarjalnega zanimanja Maje Pučl, pri tem pa mnogokrat uporablja nekonvencionalne slikarske načine in tudi nekonvencionalne slikarske materiale, s katerimi gradi podobe. V zgodnjem obdobju je deni-

mo razen slikanja s tušem ustvarjala slike tudi s kovinskimi lističi, ki se uporabljajo pri restavriranju, v »materinskem«, barvitom obdobju je bila snovnost slike včasih izražena z uporabo neslikarskih materialov, kot sta volna in preja, v zadnjem času pa tudi z izbiro neobičajnih nosilcev podobe, kot je na primer sito. Zanimanje za sledi (giba) v prostoru podobe, ki nastanejo z neposrednostjo njenega dotika na papirju ali platnu, se sklada tudi z njenim zanimanjem za sledi, ki sicer nastajajo ob gibanju, premikanju njenega telesa v prostoru, kot na primer v japonskem plesu buto, s katerim se tudi ukvarja. Ob tem velja poudariti njeno performativno prakso, kot je bila tista v sodelovanju s slikarko Huiqin Wang, s katero je leta 2008 sodelovala v performansu *Praznina/Živa Kaligrafija* v *Obalnih galerijah*.

Četudi se v ozadju posameznih del Maje Pučl nahajajo ohlapno prepoznavni motivi iz narave in umetnica v svojem ustvarjalnem (vz)gibu sledi naravnim procesom, se pred našimi očmi izrisujejo popolnoma izčiščene abstraktne realizacije motivov. Njena dela se večinoma porajajo iz čiste praznine bele podlage, na katero v nekaterih primerih riše vzorce z iztiskavanjem barve iz tube bodisi v koncentrično ponavljajočih se krogih bodisi v na videz naključnih zgoštitvah in razredčitvah, ki marsikdaj delujejo kot konstelacije daljnih ozvezdij iz oddaljenih galaksij. Prazen prostor je vselej enakovreden nosilec pomenov, ki komplementarno dopolnjuje naslikano ali v drugih primerih izvezeno polje podobe. Kozmični element njenih slikarskih iskanj je neposredno izražen v eni od zadnjih serij z naslovom *Sonce*, v katerih je reliefna slikarska tekstura belih izboklin poudarjena z žareče rdečim pigmentom. Kot rezultat ustvarjalnega procesa, v katerem se barva združi s čutno otipljivo materialnostjo slikarske teksture v en sam izraz, predstavljajo neposredno odsljikavo telesnega dotika z materijo, uglasitev notranjih vizij z ubranostjo kozmosa. Način, kako se barva in tekstura ter v njo ujeta svetloba združijo v eno samo občutje, je bil razviden že v starejšem ciklu litografij s poetičnim naslovom *Lunine serenade* (2014), ki jih je Maja Pučl zasnovala na umetniški rezidenci v španskem mestu Betanzos. Površino svetlobnih podob, posejanih s krožnimi lisami, ki asociirajo na kraterje na površju Lune, je na več mestih avto-

Maja Pučl, *Luna*, risba na papirju, 2021 , Ø 10 cm

Maja Pučl, *Sonce*, risba na papirju, 2021, 11 x 11 cm

rica preluknjala, nato pa jih od zadaj osvetlila, s čimer je poustvarila občutek svetlobe Luninega sija. Konstantna prisotnost krožne forme v vseh obdobjih ustvarjanja Maje Pučl kaže njen odnos do neskončnega, transcendentnega; je kot (pris) podoba tistega sveta, ki sega onkraj bivajočega in ga hkrati nosimo v sebi. Krog, ki je tako v duhovnih tradicijah vzhoda kot tudi zahoda vselej predstavljal tisto formo, ki označuje podstat izkustev človekovih duhovnih spoznanj, mnogokrat tudi kot simbol razodetja kozmičnih resnic, tudi v Majinih krožnih podobah zaznamuje presečišče med telesnim in duhovnim, med vidnim in nevidnim ter odraža njen način čutenja sveta.

V letošnjem letu se je Maja Pučl vrnila k ciklu *Dežnih risb*, s katerimi je začela že leta 2008. To so risbe s tušem, nastale v soavtorstvu z naravnimi procesi. Umetnica je nastanek podobe omogočila z nanosom črnega tuša na papirnatu podlago, nato pa prepustila proces nastajanja podobe naravi tako, da je papir v času aprilskih nalivov postavila na plano. Nastale so nepredvidljive, vsakič drugačne izrisane sledi, odvisne od moči trenutnega naliva pa tudi od trenutka, ko se je umetnica odločila umakniti nastajajočo podobo v suho zavetje. Te konceptualno domišljene stvaritve, ki pričajo o nenehnih transformacijah in globoki povezanosti človeka in narave, je v letošnjem letu nadaljevala z brezbarvnimi reliefnimi sledmi dežja na ročno narejenem papirju iz bombaža, ki ga je kot mojstrica ročne izdelave papirja izdelala sama, tokrat popolnoma brez uporabe barve. Podobno kot *Dežne risbe* so leta 2010 nastajala tudi njena platna, odtisnjena v jutranji rosi, ko je umetnica na zadnji strani platna slikala, na sprednji pa jih je odtisnila v

rosi na travi; prepuščanje soavtorstva naravnim pojavom pa lahko razumemo kot težnjo po zlitju notranjega stanja duha s svetom narave v vseh njenih raznovrstnih manifestacijah.

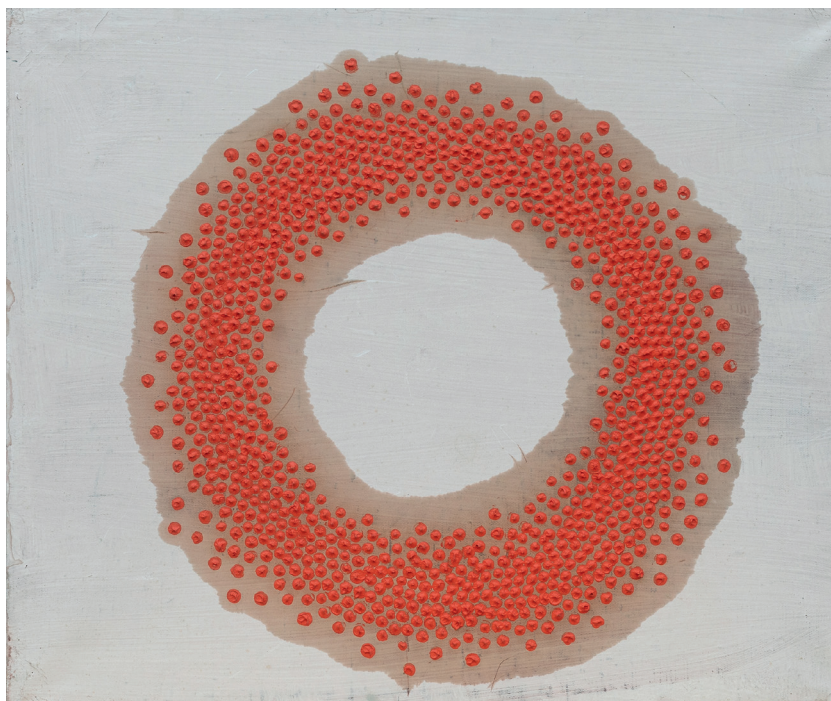
V zadnjem obdobju je Maja Pučl stopila na pot novih sodelovanj in ustvarila zanimiva dela skupaj z umetnicama Andrejko Čufer in Matejo Kavčič, s katerima jo družijo globoka povezanost s svetom narave. Z Andrejko Čufer pa še prav posebej velika ljubezen do ročne izdelave papirja. Njihova skupna dela z naslovom *Rojenje* predstavljajo inovativno prakso umetniškega sodelovanja in svojevrsten poklon čebeljemu svetu.

Maja Pučl (Slovenj Gradec, 1978) je po končani Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo, smer grafično oblikovanje, v Ljubljani leta 2005 diplomirala na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje pri prof. Gustavu Gnamušu in somentorici Wang Huiqin ter leta 2010 magistrirala iz slikarstva pri prof. Lucijanu Bratušu. V letih 2001 in 2002 je bila na izmenjavi na Univerzi za umetnost in oblikovanje v Helsinkih. Leta 2003 je prejela priznanje Akademije za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. V letih od 2009 do 2019 je bila samozaposlena v kulturi. Razstavlja doma in v tujini. Deluje na področjih slikarstva, grafike, oblikovanja, ambientalnih postavitvev, performansa, kaligrafije, vse te niti pa prepleta in povezuje s plesom. Od leta 2019 je zaposlena kot mojstrica ročne izdelave papirja. Živi in dela v Ljubljani.

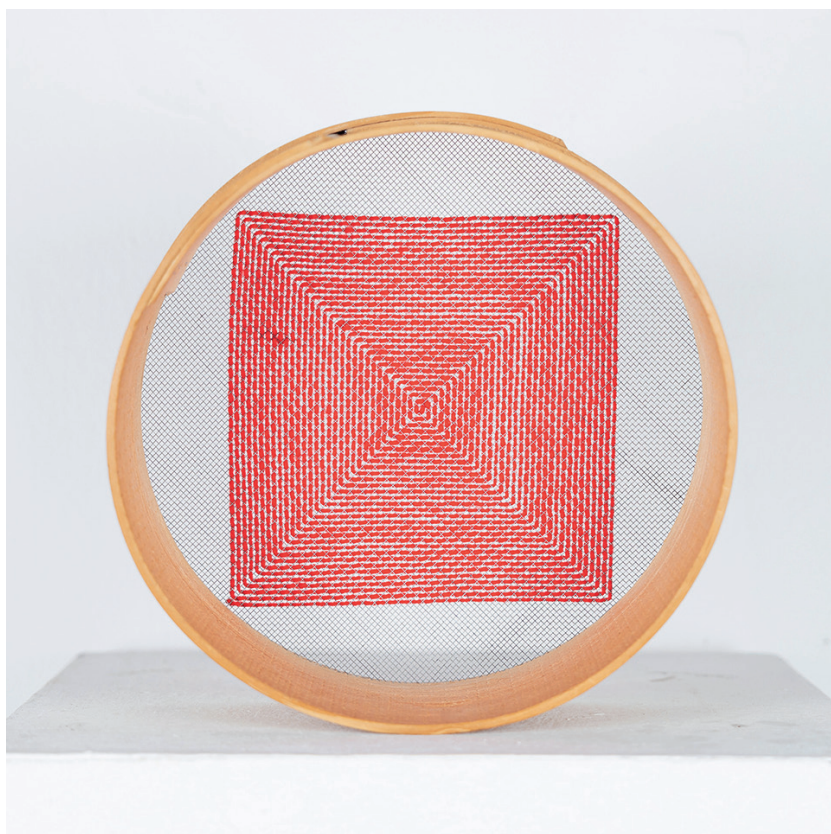
Katarina Hergold Germ

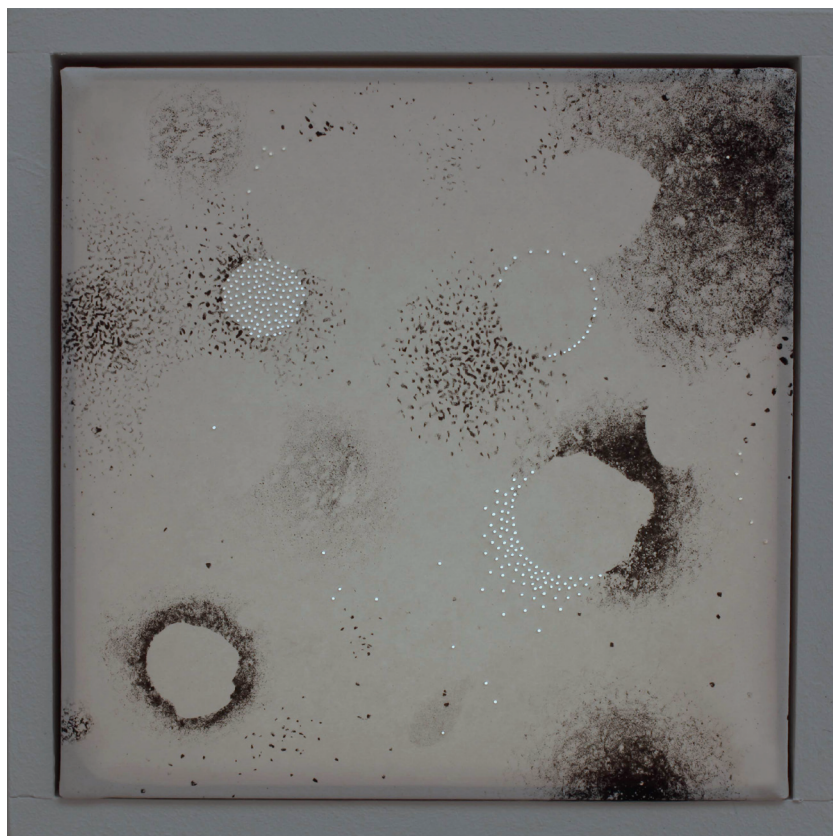
Maja Pučl v ateljeju, foto Nada Žgank, 2021

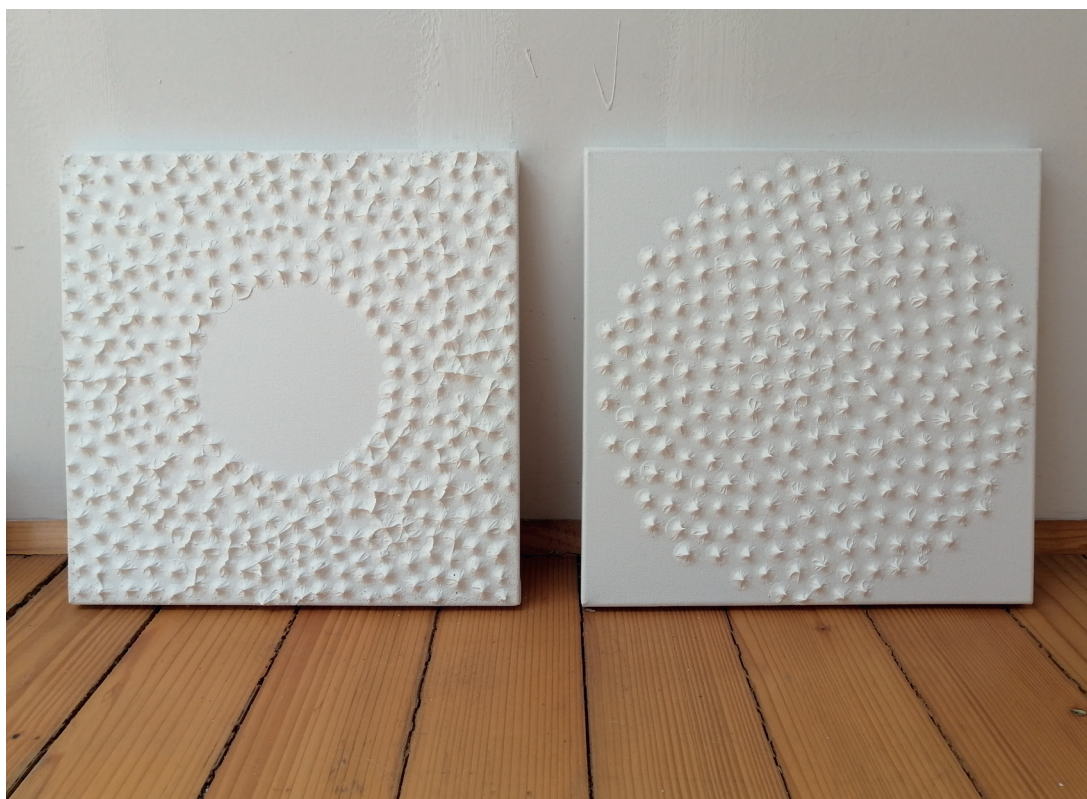
Maja Pučl, *Corona*, olje na platnu, 2019, 40 x 50 cm

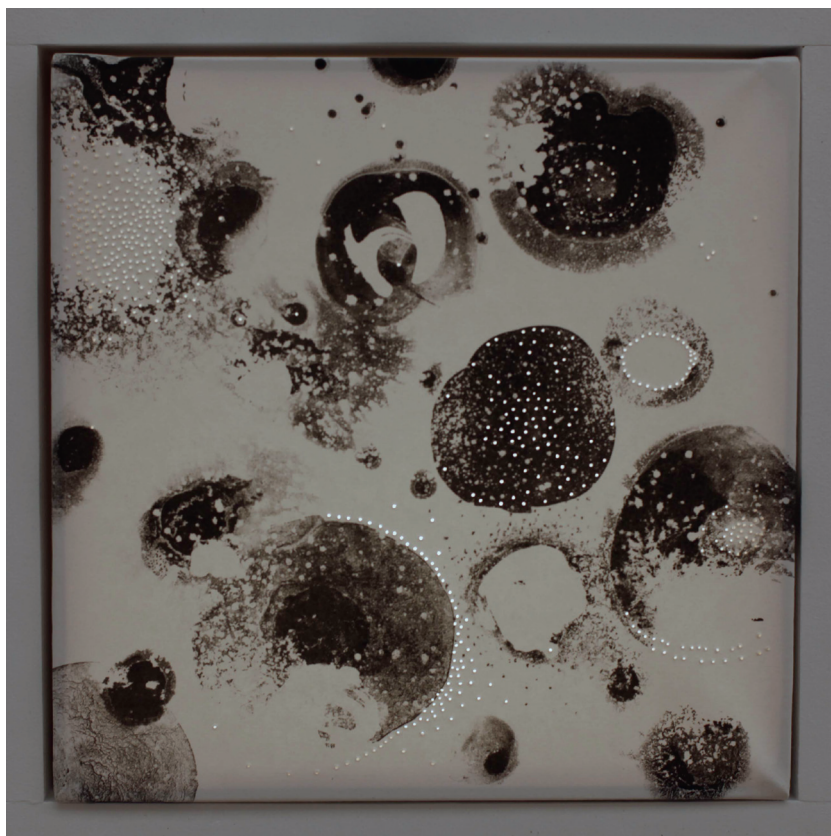
Maja Pučl, *Sonce I*, volna na situ, 2021, Ø 40 cm

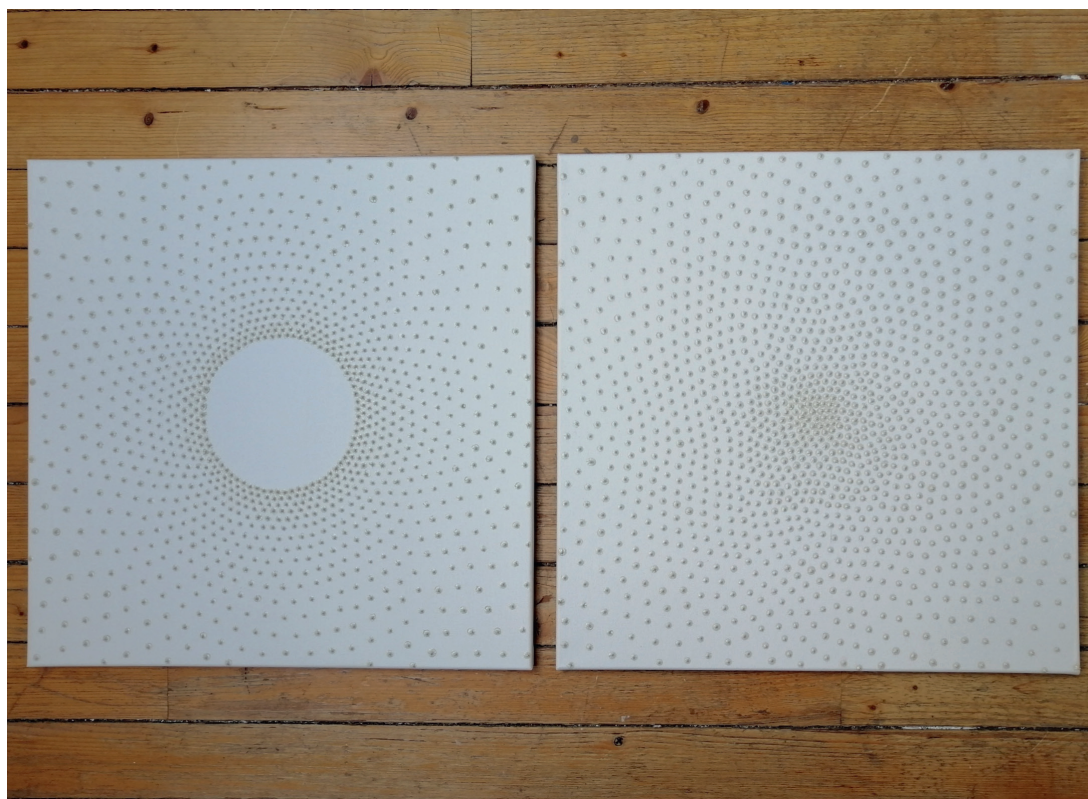
Maja Pučl, *Lunina serenada I*, luknjana litografija, napeta na podokvir kot svetlobni objekt, 2014, 20 x 20 cm

Maja Pučl, *O*, olje na platnu, 2020, 15 x 15 cm

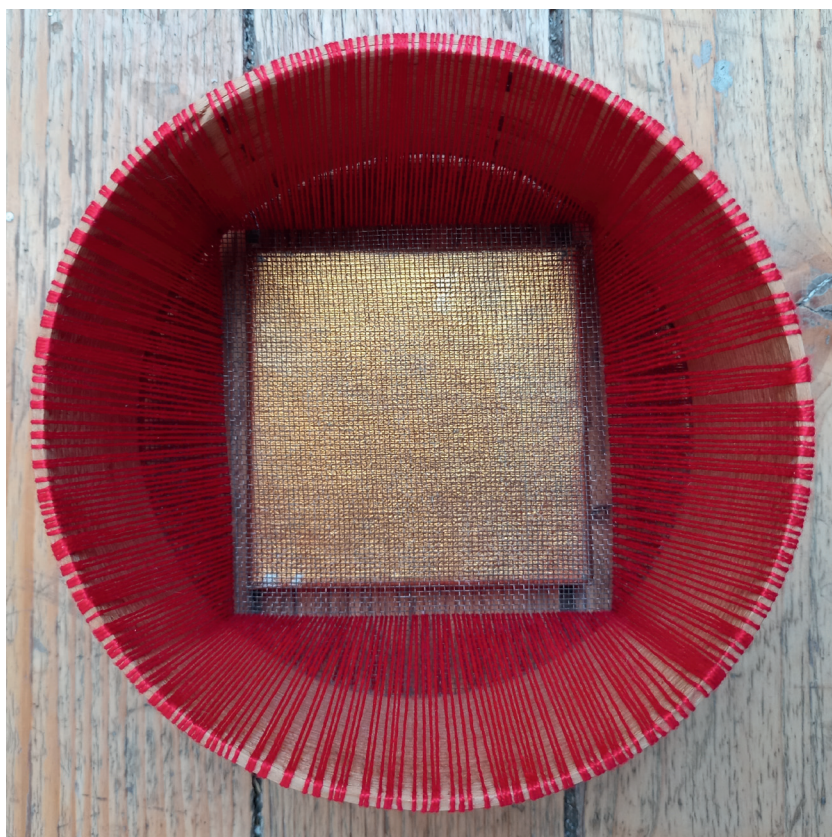
Maja Pučl, *Lunina serenada III*, luknjana litografija, napeta na podokvir kot svetlobni objekt, 2014, 20 x 20 cm

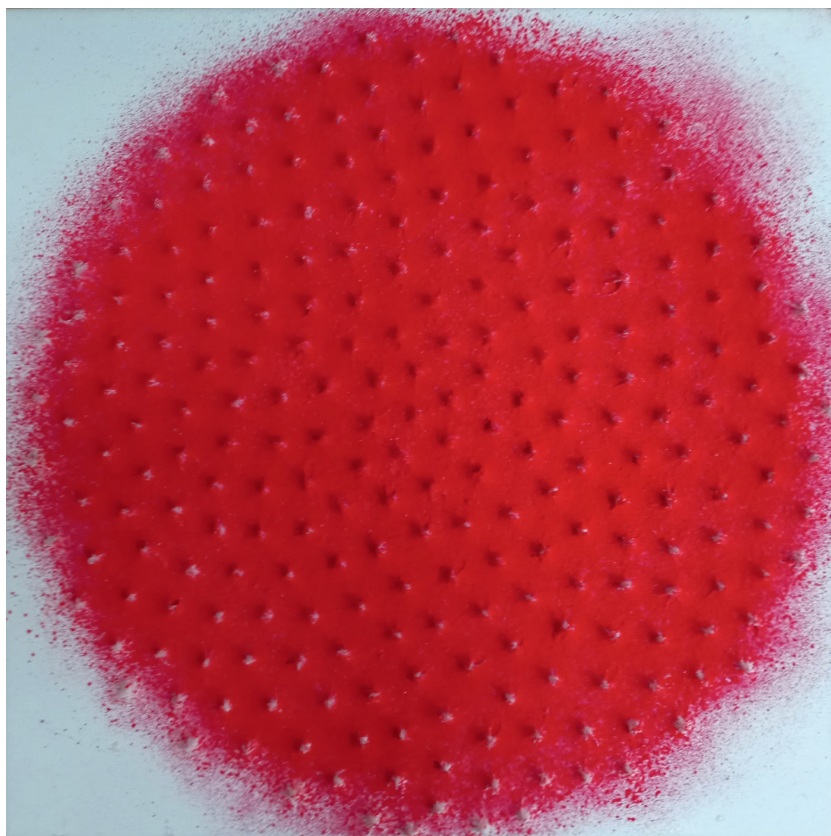
Maja Pučl, *Dip Tih I*, olje na platnu, 2021, 60 x 60 cm

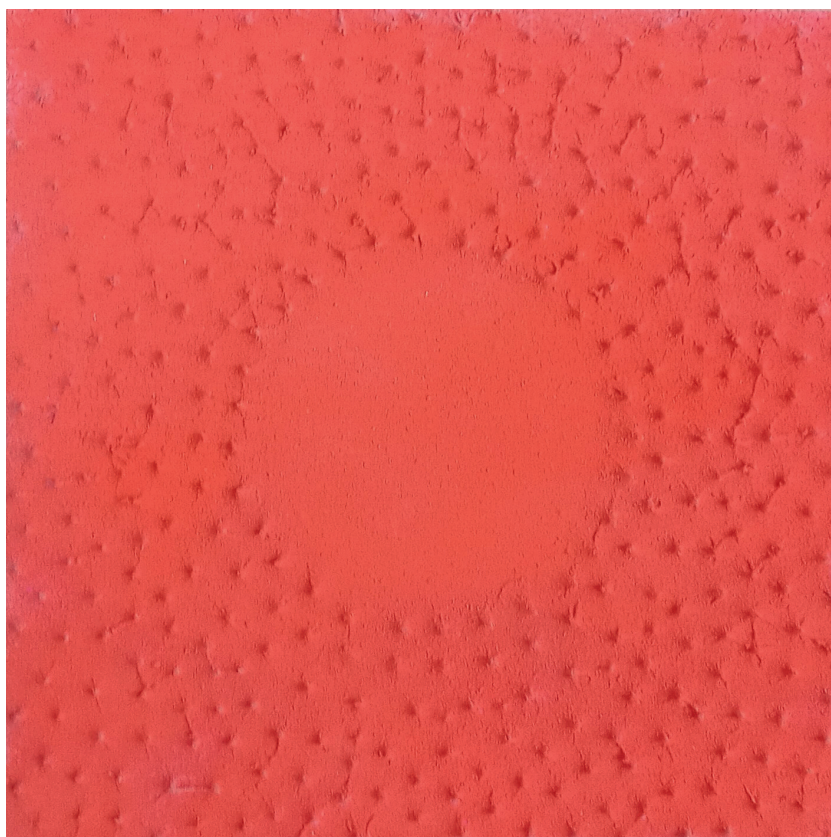
Maja Pučl, *Rdeči šotor I*, volna na juti, 2018, 100 x 100 cm

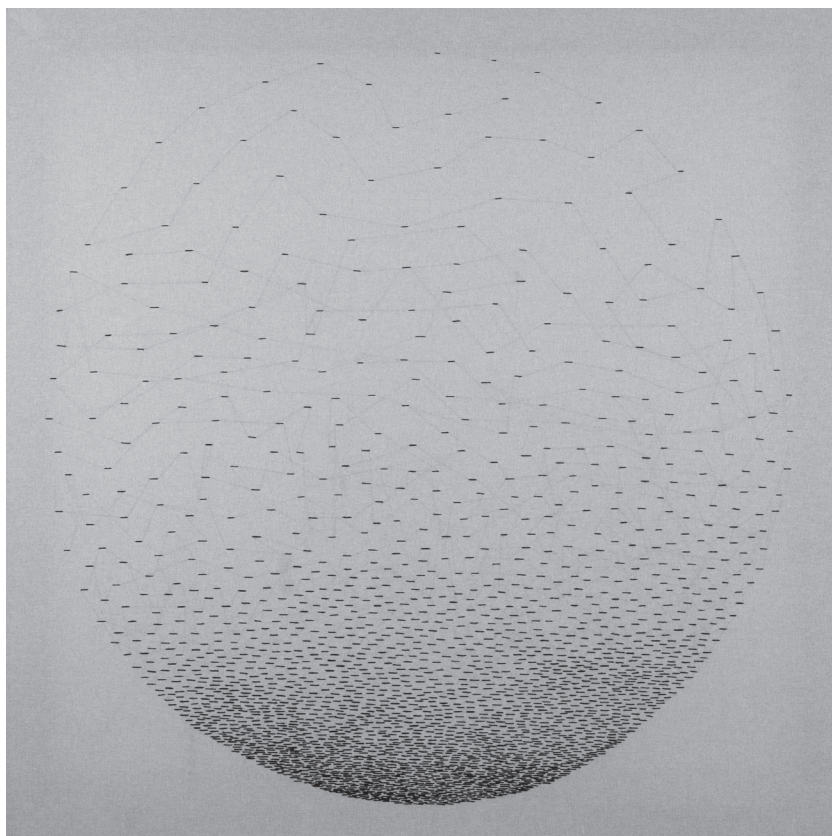
Maja Pučl, *Sonce II*, preja na situ, 2021, Ø 20 cm

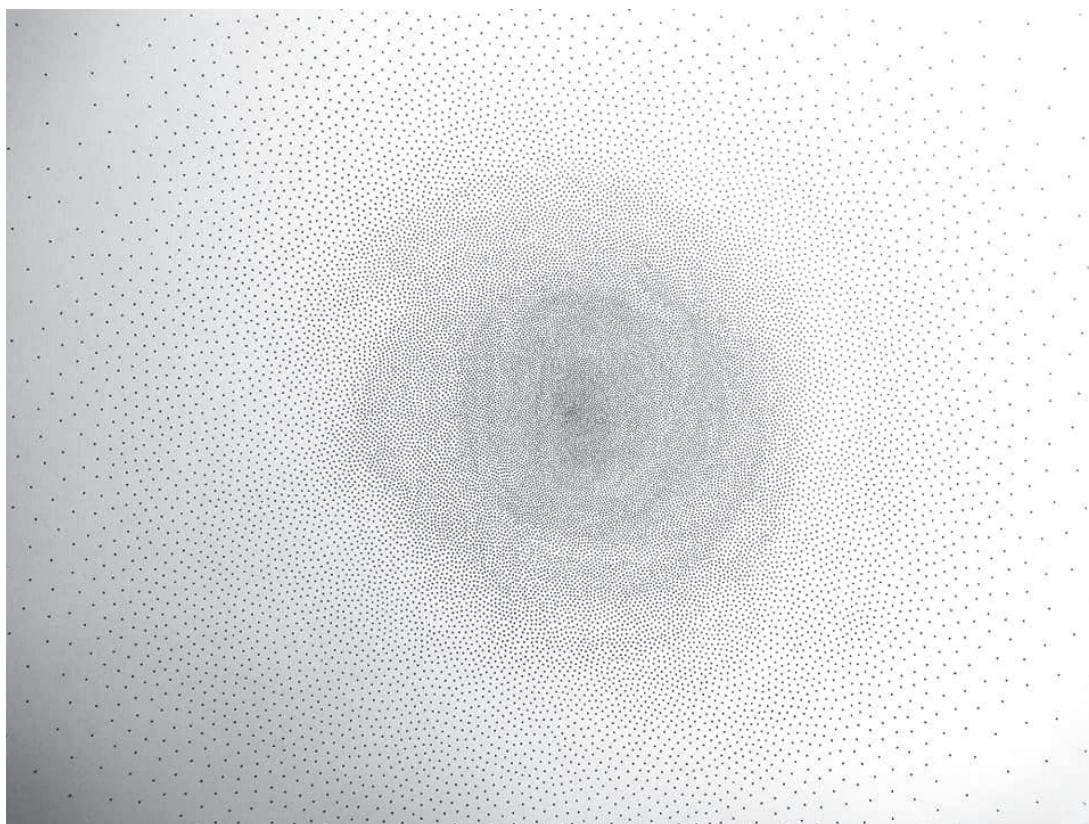
Maja Pučl, *Sonce III*, pigment na platnu, 2022, 40 x 40 cm

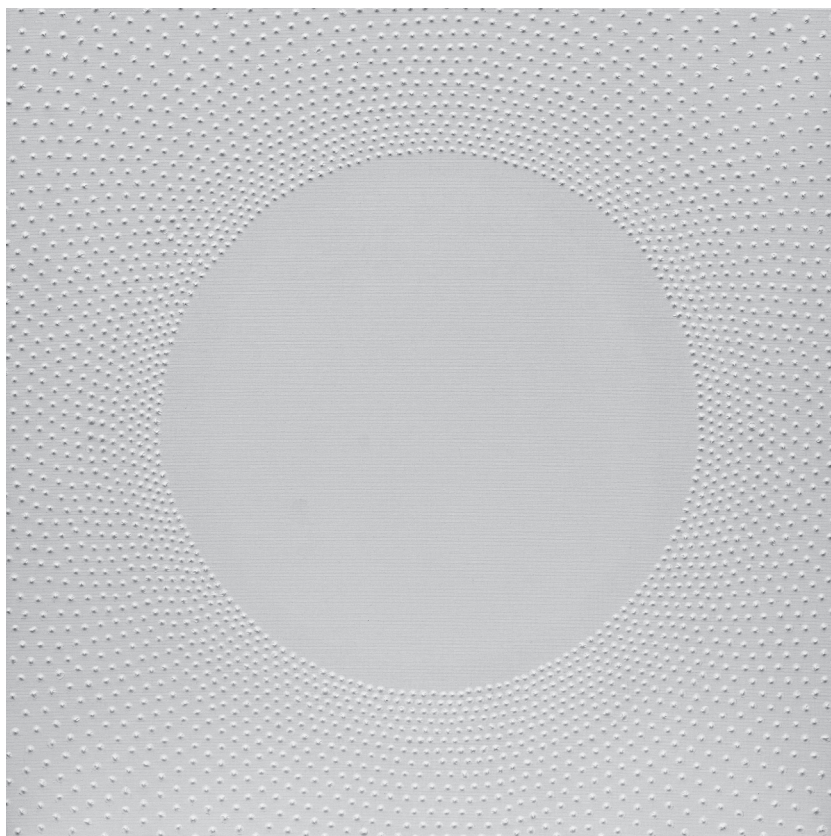
Maja Pučl, *Sonce IV*, pigment na platnu, 2022, 40 x 40 cm

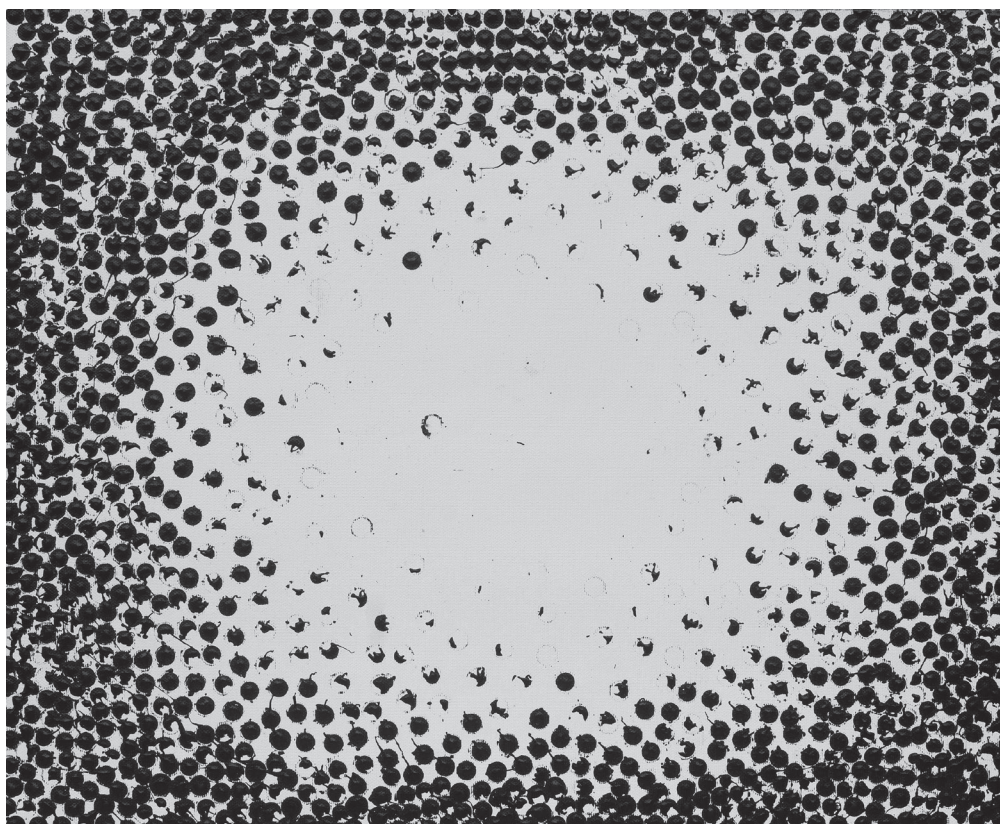
Maja Pučl, *Brez naslova*, volna na platnu, 2019, 170 x 170 cm

Maja Pučl, *Brez naslova*, flomaster na platnu, 2019, 120 x 120 cm

Maja Pučl, *Brez naslova II*, olje na platnu, 2020, 120 x 120 cm

Maja Pučl, *Skupaj*, olje na platnu, 2019, 40 x 60 cm

95 LET KINA IN 40 LET KULTURNEGA DOMA

KULTURA

Kulturni dom Slovenj Gradec praznuje 40 let od ustanovitve javnega zavoda in 95-letnico kina, ki še zmeraj ostaja edini redni kinematograf na Koroškem, zato ga uvrščamo med pomembnejše kulturne ustanove v regiji.

Kino v Slovenj Gradcu je preživel svetovno vojno, zlate vzpone pa upad gledanosti filmov, enako kot v kinih drugod po Sloveniji zaradi porasta uporabe drugih tehnologij, tudi mrk v času zadnje epidemije, ampak nikoli ni popolnoma ugasnil, zadnje čase je ponovno vedno bolj živ. V zlatih časih, v 80. letih prejšnjega stoletja, si je katero leto filmske predstave ogledalo celo 68.000 obiskovalcev. V zadnjem času prireditve in kino kulturnega doma obišče vsako leto več kot 23.000 obiskovalcev.

Kulturni dom povezuje, organizira in zagotavlja javne kulturne dobrine na področju vseh vrst kulturnih prireditev, gledaliških, glasbenih, vizualnih, posredniških in drugih dejavnosti, prav tako soorganizira še druge prireditve ter nudi pogoje za razvoj ljubiteljskih in profesionalnih dejavnosti na področju umetnosti. Seveda je poslanstvo zavoda še bistveno širše, kar poja-

sni direktorica tega javnega zavoda Andreja Golgranc: »Kulturni dom je institucija, ki se mora še naprej ukvarjati z vzgojo in izobraževanjem svojih uporabnikov, dvigovati kulturni nivo tako odrasle publike kot šolske in predšolske mladine, bogatiti občanom vsakdan in spodbujati kritičen odnos do okolja in življenja, estetskega in umetniškega čuta; samo s takšnim pristopom lahko skrbimo in spodbujamo k obisku in pridobimo zvesto občinstvo. Program mora zajemati raznoliko in kvalitetno ponudbo in biti usmerjen k različnim ciljnim skupinam. Razvijati je potrebno tudi nove produkte, s katerimi se bogati bivanje v našem mestu, in s tem zagotavljati kakovostne programe in njihovo dostopnost.«

V vseh dejavnostih in dogodkih želijo prikazati umetniško kakovostne in raznolike vsebine s ciljem krepiti pomembno vlogo zavoda tudi kot izobraževalne institucije v kraju in regiji ter kot redni kinematograf na Koroškem.

»Želimo si, da bi obiskovalci prepoznali naše kakovostne vsebine na vseh področjih. Vlagamo precej napora, da pripeljemo na naš oder resnično dober, velikokrat vrhunski program, kljub temu da smo tehnično zelo omejeni. S takim

Stara kinodvorana za hotelom Goll (Danes je na tem mestu jedilnica hotela Vabo)

naborom programa želimo vzbuditi, da bi v naš kulturni dom prihajalo še več obiskovalcev,« je še dodala Andreja Gologranc, prepričana, da je abonentsko občinstvo najpomembnejši porabnik ponudbe, zato mu ves čas posvečajo posebno pozornost.

Programske vsebine, ki jih *Kulturni dom Slovenj Gradec* ponuja mladim, so prilagojene njim, pogosto so strokovno vodene. Prirejajo tudi festival *Slovenjgraško kulturno poletje* s prizoriščem v atriju graščine *Rotenturn*, za obveščanje pa izdajajo mesečni virtualni in tiskani napovednik ter druge priložnostne tiskovine.

Ob rednih filmskih predstavah v tehnično prenovljenem digitaliziranem kinu obiskovalcem ponujajo aktualne filmske abonmaje pa gledališki s profesionalnimi zasedbami, lutkovni, Wolfov koncertni, abonma *Opera in balet Maribor*, prireditve v okviru kulturne vzgoje v šolah in vrtcih in s posebnimi projekcijami ter dogodki obogaten predpraznični decembrski čas.

Mestni kino presega občinske meje

Kulturni utrip je v Slovenj Gradcu že od nekdaj živ, zato ni naključje, da so si prebivalci Slovenj Gradca lahko v svojem mestu ogledali prvi film že leta 1928. Vojni invalid Albert Puncer je v dvorani, ki jo je dal na voljo hotelir Goll, ustanovil svoj kino, katerega odprtje je zaznamovala prva projekcija – s pomočnikom Pavlom

Arnoldom sta zavrtila čisto svežo nemško nemo dramo Victorja Tourjanskyja *Volga, Volga*. Neme filme so spremljali z glasbo iz gramofona in po štirih letih uspešnega delovanja začeli vrteti tudi zvočne filme. V zborniku ob 70-letnici slovenjgraškega kina lahko beremo zanimivost, da si je Puncer filme izmenjeval s kinom v Šoštanju, kjer je bil operater Karel Destovnik, kasneje tenkočutni partizanski pesnik Kajuh.

Nemška oblast med svetovno vojno je Puncerju aparature zaplenila, kino preselila v prostore današnjega kulturnega doma, ob projekcijah filmov pa vrtela tudi propagandne filmčke.

Še danes je živ spomin na kino v dvorani hotela *Korotan*, kamor se je ta vrnil po vojni. Vodila sta ga Pogorevčnik in Barl, potem pa je v marcu 1952 bil ustanovljen *Mestni kino Slovenj Gradec*, katerega upravitelj je bil Abel Leštan. Leto dni kasneje so dvorano v *Korotanu* prenovili v takrat najsodobnejšo v državi, in sicer s 180-imi sedeži. Poleti so številni obiskovalci uživali na hotelskem vrtu v projekcijah na prostem vse tja do konca novembra.

L. 1956 je *Mestni kino* postal Kino podjetje Slovenj Gradec. V naslednjih letih so se odvijale tudi jugoslovanske premiere slovenskih filmov z gostujočimi ustvarjalci, vabilu so se največkrat odzvali režiser z ekipo glavnih igralcev pa tudi avtorji glasbe v filmu in še kdo. Včasih je bila dvorana celo premajhna, da bi sprejela vse željne udeležiti se takega svečanega dogodka, ki je pokazal, da filma v Slovenj Gradcu ne dojemajo

Obiskovalci na lesenih sedežih v stari slovenjgraški kinodvorani za hotelom Goll

Sokolski dom v Slovenj Gradcu

Prenova stavbe leta 1983

zgolj kot zabavo, pač pa bolj kot kulturo, umetnost.

Po Leštanovi smrti l. 1970 je vodstvo podjetja prevzel Tone Križovnik, čez nekaj let pa so ga priključili h *Kinematografu Prevalje – TOZD Kinematografi*, ko je vodja enote v Slovenj Gradcu, Mislinji, Podgorju in Doliču postal Franc Murko. Ta je Puncerju že kot 11-letni deček lahko pomagal v projekcijski kabini, kinooperaterstva pa se je priučil potem v Bihaču (Bosna in Hercegovina).

Tako je bilo do prelomnega leta 1983, ko je kino začel delovati v okviru *Zavoda za kulturo Slovenj Gradec – enota Kulturni dom*, in sicer v prenovljenem domu *TVD Partizan* na Francetovi 5 s kinodvorano z 299-imi + 18-imi sedeži, kjer je še danes. Vodil ga je Franjo Murko, za njim Mirko Vodovnik in Alojz Pikalo.

Kot samostojen javni zavod v času nastanka

»za organizacijo kulturno zabavnih in drugih prireditev« *Kulturni dom Slovenj Gradec* deluje od leta 1992, takrat so za direktorico imenovali Marjano Štalekar.

Ogled filmske projekcije je še danes kulturni dogodek in v *Kinu Slovenj Gradec* ga znajo popestriti z gostovanji avtorjev in strokovnimi predavanji v sklopu filmskih abonmajev. Ker jim je zelo mar za kakovost te vrste produkcije in vzgojo občinstva, so pred trinajstimi leti postali ustanovni člani *Združenja kinematografov in prikazovalcev kakovostnega in umetniškega filma Slovenije Art kino mreža*. *Kino Kulturnega doma Slovenj Gradec* je tudi člani male filmske mreže *Europa Cinemas*.

Število obiskovalcev filmskih projekcij je v 90. letih preteklega stoletja drastično padalo, dokler niso po desetih letih od ustanovitve kulturnega doma začeli s posodabljanjem zvočnih aparatov

Obiskovalci na prireditvi v slovenjgraškem kulturnem domu (Foto: arhiv kulturnega doma)

Kinoprojektor MEOPTA 5XB češke izdelave, letnik 1983, pred digitalizacijo (Foto: Nace Zavrl)

(stereo surround, dolby stereo), razpisali so tudi filmski abonma s strokovno vodenimi pogovori in obisk je zopet začel naraščati. Leta 2012 so skupaj z drugimi partnerskimi mesti sodelovali pri projektu *Evropska prestolnica kulture Maribor*. Digitalizacija kina v letu 2014 je pomenila slovo od 35-milimetrskega kinotraku in zagotovila boljša zvok in sliko, tudi v 3D-tehniko.

V letih od 2011 do 2019 sta Kulturni dom

Slovenj Gradec vodila Benjamin Pirnat in Davorin Horvat.

Sledila jima je Andreja Gologranc, ki je kmalu po prevzemu vodstvenega mesta v letu 2020 po dolгих letih od zadnjih obnovitvenih posegov v stavbi začela s prenovo in posodobitvijo dvorane in odra, tudi dotrajane elektroinštalacije, ogrevalnega sistema, namestili so novo pomično razsvetljavo v dvorani ter na odru in tehnično posodobili razsvetljavo s 14-imi novimi gledališkimi reflektorji, med drugim so bila zamenjana vrata v dvorano in na balkon, ustrezno zvočno izolacijska. V nadaljevanju so prenovili zaodrje, sejno sobo in pisarne.

»S posodobitvijo in prenovo so se pogoji dela in tehnična ustreznost naših prostorov za izvajanje različnih prireditev in dogodkov občutno izboljšali, tudi akustika prostora je boljša, izboljššan je sam izgled dvorane. S posodobitvijo lučne tehnike lahko na odru gostujejo tudi tehnično zahtevnejši dogodki. V nadaljevanju moramo nujno posodobiti še nekaj programske in kinoopreme,« še pojasnjuje Andreja Gologranc v želji, da bi že kmalu lahko pripravili tudi projekta za širitev odra in energetske sanacije objekta ter celotno tehnično posodobitev kinoopreme. Tudi letošnja jubileja proslavljajo delovno in v tem duhu želijo nadaljevati, privabljati obiskovalce na najrazličnejše dogodke z željo, da se bodo ti čim večkrat vrnili v našo dvorano in kino.

Ajda Prislan

Prenovljena kinodvorana v Kulturnem domu Slovenj Gradec (Foto: arhiv kulturnega doma)

STONE TURIČNIK

je videl dalj in več

KULTURA

Tone Turičnik
(1933–2005)

Letos bi Tone Turičnik dopolnil 90 let, ampak od konca njegove hoje (tako je človekovo nehanje poimenoval A. M. Slomšek) jih je minilo že osemnajst. Vendar – z delom, ki ga je zaživa opravil, je še vedno vpet v utrip njegovega in našega Mesta. Namreč – institucije, ki jih je ali zastavljala, jim načeloval, ali bil pomemben vzvod pri njihovi uveljavitvi, so še vedno prepoznaven soustvarjalec slovenjgraškega utripa: misliti je treba o njegovih literarnih in revijalnih zastavkah, srednjem šolstvu, radiu, galeriji ... Ob vseh poklicnih in ljubiteljskih dejavnostih pa je bil stalnica na okopih, od koder je dejavno skrbel za dostojanstvo posameznika, podobo mesta in, naj se sliši še tako bombastično ali pa ohlapno – tudi za utrip in podobo sveta.

Tonetu Turičniku je bilo s kraja jasno, da posameznih kot osamelec šteje komaj kaj. V svoji držbi in delovanju je sodeloval z vsakim dobronamernim slehernikom, pri prepoznavanju njihovih uspehov pa ni poznal zavisti. Nasprotno: če je le bilo mogoče, je izpostavljala njihovo delovanje in pomen njihovih dejanj. Prav temu delu njegovih videnj drugih je namenjen tukajšnji zapis.

V računalniško tipkopišni zapuščini Toneta Turičnika sta ostali dve delovni mapi: prva je

naslovljena *Za sinji cvet kulture* (Slovenj Gradec, 1998), druga *Izzivi in odzivi ali obrazi nekaterih zanesenjakov* (Slovenj Gradec, 2005). Gre za portrete Slovenjgradčanov, njegovih sopotnikov, ki so vsak na svoj način klesali podobo mesta, pri čemer je tudi avtor besedil v prepoznavni meri pomembno sodeloval.

Glede na strukturo zapisov in po sklepanju Turičnikovih uvodnih zapisov v obeh tipkopiših je mogoče trditi, da je bilo obsežno delo namenjeno ohranjanju mestnega spomina, s skoraj dvajsetletne distance pa je mogoč uvid, da je zapisano gotovo vredno knjižne edicije. Ne nazadnje: odgovoren in zavezujoč odnos avtorja do gradiva izpričujejo tudi njegovi rokopisni posegi (redakcija) v besedila/portrete, ki po svoje pritrjujejo in govorijo v prid prej navedeni pobudi o namembnosti zbranega gradiva.

Prva mapa, ki je rokopisno oštevilčena, šteje 244 strani (vendar v štirih delih strani manjkajo), a z gotovostjo je mogoče trditi, da so zapisi s teh preneseni v drugi sklop portretov. Vseh portretiranih oseb je (v prvi enajst, drugi sedem) skupaj osemnajst.

Prva mapa – *Za sinji cvet kulture* – je zastavljena z *Uvodom*, v katerem avtor v širokem zamahu naslika podobo kulturnega utripa Mesta v drugi polovici 20. stoletja. Ta je zastavljen kot nastavek za Turičnikov vstop v portretno pisno galerijo.

Za uvid v zbrano gradivo zapisujem imena predstavljenih oseb iz prvega dela:

- str. od 3 do 16 – *Uvod* (14 strani),
- od 17 do 25 – Mira Strmčnik Gulič, *Odkrivanje arheoloških skrivnosti* (8),
- od 26 do 33 – Niko R. Kolar, *S prodajno galerijo v tržno areno* (8),
- od 34 do 46 – Franček Lasbaher, Šolnik od A do Ž (12),
- od 47 do 57 – Jože Leskovar, *Wolfov rod* (11),
- od 58 do 69 – strani manjkajo,
- od 70 do 80 – Vinko Ošlak, *Vračanja v rodni kraj* (11),
- od 81 do 124 – strani manjkajo,
- od 125 do 134 – Jože Potočnik, *Na križiščih zgodovine domačega kraja* (10),
- od 135 do 144 – strani manjkajo,
- od 145 do 153 – Jože Tisnikar, *Vrček piva* (8),
- od 154 do 166 – Herta Turičnik, *Ljubezen do knjige* (13),
- od 167 do 177 – Silva Roncelli Vaupot, *Šola, bodi prijateljica* (11),

Uredniški odbor glasila Mislinjska dolina, 1959. T. Turičnik je bil odgovorni urednik od 5. številke do leta 1962. Na sliki z leve: Jože Zorman, Stane Hribernik (z očali), Stane Kanduč, T. T., Bogdan Žolnir, Ančka Konečnik in Tone Slapernik.

- od 178 do 188 – Marijana Vončina, *Za ugled knjižničarstva* (11),
- od 189 do 201 – strani manjkajo,
- od 202 do 213 – *Dodatek I, T. T.* (12),
- strani od 214 do 243 so naslovljene kot *Dodatek II* in naslovljene *Nekaj življenjepisnih podatkov portretirancev*, zadnja 244. stran pa vsebuje *Kazalo*, ki ga je avtor sam v mapi preložil na začetek.

Druga mapa je zastavljena podobno kot prva, vendar s to razliko, da so rokopisno oštevilčena posamezna besedila (z izjemo drugega), skupaj jo sestavlja 97 strani:

- *Namesto uvoda*, 1 stran,
- Vinko Cajnko, *Legenda telesne kulture* (11),
- Ivan Mihev, *S5 7 FS* (9),
- Karel Pečko, *Umetnik, vizionar, galerist in mentor* (16),
- Drago Plešivčnik, *S Hipokratom in kulturo – za življenje* (14),
- Bogdan Pogačnik, *Rezervni Slovenjgradčan* (12),
- Jakob Soklič, *S srcem za lepoto in zgodovino* (8),
- Jože Tisnikar, *Vrček piva* (14, razširjeno besedilo iz prve mape),
- Bogdan Žolnir, *Ohraniti zanamcem pričevanja* (12).

Leta 2005, ko je Tone Turičnik zaključil drugo mapo, je bila večina portretirancev še živih, zato velja podobe razumeti kot torzo – kot že omenjeno, jih je avtor v *Dodatku II* dopolnjeval – pač v skladu z njihovimi izpostavljenimi aktivnostmi v živici vsakdana.

Temu skromnemu pregledu prilagamo avtorjev avtoportret, ki ga je preprosto poimenoval *Dodatek*, temu pa rokopisno dodal pojasnilo: *T. T.* Zadnje omenjeno priča o visoki drži Toneta Turičnika, ki je objektivno, z enakimi vatli kot pri vseh predstavljenih, izmeril svojo vlogo v polstoletnem aktivnem sooblikovanju podobe Mesta in ljudi v njem.

DODATEK, T. T.

Zdi se, da bi razčlenjevanje ostalo nepopolno, če ne bi orisal tudi svojega deleža v slovenjgraškem kulturnem vrenju in hotenjih. Vedno me je navduševalo, kadar se je dogajalo več kakor običajno. Še bolj, kadar sem pomagal oblikovati dogodke in je bilo zmagoslavno.

Prva draž kulturnih spodbud je vzniknila že doma – oče in mati sta me navduševala za lepo knjigo – nadaljevalo se je na učiteljsišču v Mariboru: dijaki smo uprizorili Nušičevega *Analfabeta* – mladostno neugnano, igralsko okorno. Pa petje v šolskem zboru, recitacijski nastopi! Profesor Šilih je cepil zavest, da mora učitelj v kraju delovati tudi na kulturnem področju. Vse to se je prijelo! Režiserski tečaji ZKOS so mi odkrivali gledališke skrivnosti. Druge naloge so gledališko delo potisnile v drugi plan (čeprav smo gledališko dogajanje v Mislinjski dolini še spremljali Miro Pruš, Avgust Potušek in jaz). Sčasoma sem tako zalezal v jedro kulturnih dogajanj v kraju!

Človeka žene sla po spoznavanju, ob uspehu postane ponos in potreba, všečnost, veselje, volja tekmovalnega duha, dokazati se, kaj zmoreš, ljubezen do kulturnih dosežkov in kraja, v

Tridesetletnica Koroškega radia Slovenj Gradec (z leve): Ivan Uršič, Franc Beliš, Ivan Mihev in Tone Turičnik

katerem prebivaš rad in želiš, da bi ta imel ugled in – ne nazadnje – navdušenje nad novim. Za politiko nisem imel nikoli prave volje in smisla, čeprav so me vabili. Le za kulturne premike in razmerja, ki sva jih s slikarjem Pečkom premišljevala, največkrat tudi usmerjala. Rad sem imel in imam materino besedo, slovensko besedo. Pa šolo, optimizem mladih, njihova življenjska iskanja in cilje. In prireditve: tisto posebno ozračje! Vznemirjala me je javna beseda – dolžnostni nagovori, tudi ob krstah dragih in znanih. Le čas je tako kratek in minevanje tako neusmiljeno, da se stvari zmores le komaj dotakniti, do njih popolnosti – sploh prideš kdaj? Morda me je vabilo hkrati preveč stvari, a sive lise so tožile: zaostajanje ni ponos!

Ob napornem šolskem delu sem želel živeti še za kulturno dogajanje. Srečanja s profesorjem Pečkom in drugimi kulturnimi delavci, glasbeniki, Sokličem, Žolnirjem, Leštanom, Prušem in še kom so prepričevala, kaj zmoremo. Vsakdo je razvijal svoje naloge, a skupne so postajale prvinške, terjale so združene moči in vse več znanja: in kljub težavam, nasprotovanju vsevednih in nevoščljivih, nerganju malodušnih in spolitiziranih, je bilo veliko pomembnih dogodkov, ponosa, čestitk in priznanj.

V Slovenj Gradcu so ustanovili prvo srednjo šolo leta 1960, in sicer ekonomsko šolo: za ustanovitev sta postavila ugled in napore primarij Stane Strnad, ravnatelj bolnišnice, in Karel Pečko, ravnatelj Umetnostnega paviljona. Bil sem imenovan za prvega ravnatelja.

Učiteljevanje in ravnateljjevanje se je prepletalo z odločitvami, da zmora srednja šola stopati v strukturo mestnih kulturnih dogajanj z neobremenjeno mladostjo, in to v skladu s šolskimi obveznostmi. Mesto postaja srednješolsko središče in novi izzivi morajo postati stalnica. Modernizirajo se in širijo tudi druge družbe-

ne dejavnosti (bolnišnica, upravne službe), vse odmevnejše je delo kulturnih ustanov, znanilk novih programskih spodbud.

Kot ravnatelj srednje šole (prvič in drugič) sem prepričan: šola se ne sme zapreti med štiri stene na Vorančevem trgu, pozneje na Štibuhu, živeti mora s krajem in njeno mladost mora jo čutiti povsod. Navznoter mora imeti pedagoški obraz, učitelji in dijaki morajo spoštovati disciplino, resnost dela je prvi pogoj uspeha in ugleda, učiteljski zbor mora biti uigran *team*, kulturno delo na šoli je neobvezna širitev programa s humanistično neprecenljivimi nalogami, v drugem mandatu uveljavitev programa lesarstva, dogovarjanje za vpis po osnovnih šolah, razmišljanja o novih izobraževalnih možnostih, tedaj bolj iluzija kot možnost. Da o spodbujanju športnih tekmovalnih in drugih načrtih in njihovih dosežkih ne govorimo.

Po prvih generacijah dijakov so se zgledovale naslednje, hotenja so pomagali uresničevati mentorji in učitelji. Ugleden je bil mladinski klub OZN: tam se je porodila zamisel o mednarodnih razstavah v duhu idealov ZN, v literarnem krožku pobuda za ustanovitev Literarnega kluba in revije. Branko Gombač, slovenski režiser, je denimo pomagal postaviti na oder mladinsko idilo *Rdeče in modro* v mavrici (toda žirijske kuhinje so nam – na veliko žalost – preprečile nastop na republiški reviji). Rad se spominjam mentorskega dela z literarnim in recitacijskim krožkom in odmevnih nastopov. Člani literarnega krožka so dobili številne občinske, republiške in celo nagrado Jugoslovanske nacionalne komisije UNESCO.

Srednja šola je s tem, da je bila, in kulturnimi dejavnostmi in drugimi – predvsem s srednješolskimi srečanji – bistveno zaznamovala obraz mesta in tudi njegov razvoj.

Po Otu Štraserju, prvem uredniku časopisa

Med prijatelji, Galerija Mladinske knjige Slovenj Gradec, razstava Vere Trstenjak Jovičič

Mislinska dolina, sem prevzel uredništvo – list je izdajal občinski odbor SZDL Slovenj Gradec. Časopis je izhajal poredko, trimesečno ali še redkeje; veččin smo se učili iz izkušenj in sprotnih spoznanj.

Potem nas je obsedla misel o ustanovitvi radia Slovenj Gradec – usklajeno smo združili sile – seveda ob blagoslovu političnih dejavnikov – in vodili priprave: Franc Beliš politične, Ivan Mihev tehnične in jaz programske in uredniške – ob domala vsakodnevnih sprotnih dogovorih. In stikih z osrednjo radijsko hišo. Pa smo pripeljali zamisel do konca. Ustanovitev je bil velik dosežek v politično centraliziranih časih. Urednikovanje in priprava vsakonedeljskega programa sta postala tedenska delovna stalnica. Enako svetovanje piscem novic, poročil in napovedovalcem. Kljub neizkušenosti smo ustvarili kvaliteten program, upoštevali sprotne informacije, vrteli obvestila in čestitke itd. in dosegli raven, ki so jo cenili strokovni delavci Radia Ljubljana. Predvsem je veljala skrb za lep, stilistično prijazen in jasen in pravorečno izbrušen jezik, trudili smo se pripraviti razumljiva sporočila, privlačne prispevke (taki so bili prispevki primarija Staneta Strnada, ravnatelja bolnišnice, o zdravniških izkušnjah, in primarija Vlada Weingerla, ravnatelja Zdravstvenega doma, o splošnih zdravstvenih temah), pogovore, nastope domačinov. Radio je hitro zorel v pomembno ustanovo, postopoma razvijal obsežnejše informiranje in postal nepogrešljiv člen strukture družbenega dogajanja. Danes ima Koroški radio Slovenj Gradec po vztrajni kadrovski, tehnični in programski rasti ter preselitvi v nove prostore funkcijo osrednje hiše obveščanja v koroški krajini. Nezamenljivo vlogo je opravil v izrednih razmerah, v osamosvojitveni vojni, ob poplavah, drugih nesrečah ter hitrem sprotnem obveščanju o pomembnih dogodkih na Koroškem. Našega življenja si brez

njegove navzočnosti ne moremo več zamišljati.

Ne, o plačilu nismo spraševali, predvsem smo hoteli dokazati, da znamo kljubovati in premagovati, trmasto in dosledno, težave in preskočiti vsa polena, ki so jih nergači valili pod noge. Oblast je zelo pozorno spremljala naše delo, politika še bolj! Recimo: nekoč smo nekomu čestitali za »god«, pa je završalo – reči bi smeli za osebni praznik. Pa politični pritiski: denimo po odločbi GD Pameče so se štiri družine vselile v gasilski dom, občina si je lastila pravico do stanovanj. Radio naj bi srečne stanovalce – v sporu jih je zastopala odvetnica Ljuba Prennerjeva – diskreditiral, čemur smo se uprli. Nazadnje je obveljala naša opcija – enostavna objektivna informacija. Največji vihar je nastal, ko smo v skladu s postopki sveta radijske postaje odpravili prenos oddaje *Še pomnite, tovariši*: nekateri borci so bili prizadeti, čeprav smo pred mikrofone vabili naše veterane; terjali so vrnitev v spored vsakonedeljskega obreda! Ker se nisem sprijaznil s takim mešetarjenjem, se je spor zaostрил in nazadnje sem kot urednik odstopil. Kako leto kasneje so odločitev brez večjih pretresov uveljavili.

Ko se sprehajam po preteklosti in merim slovenjgraški cvetoči razmah, vzgon, zagon in prizadevnost, ki je mimo stroke segala ves čas tudi v kulturna dogajanja, bodisi v organih, ki so o kulturnem razvoju odločali – recimo vodenje Občinske kulturne skupnosti (najprej kot predsednik izvršilnega odbora, pozneje kot predsednik skupščine) – bodisi v skupinah, ki so uresničevale program, moram ugotoviti, da smo načrtovali dolgoročno in zavestno strukturirali kulturno področje.

A intimno je najsrčnejša uresničitev zamisli o literarnem gibanju v Slovenj Gradcu in na Koroškem. Iz skromnih začetkov in drobnega semena so zrastle – Literarni klub, Odsevi in *Odsevanja*, razgibana literarna srečanja, literarni

V Gaju miru (od leve) generalni sekretar OZN Pérez de Cuéllar, T. T., prevajalka, (neznani), Drago Plešivčnik (in neznani)

večeri, sodelovanje z drugimi literarnimi društvi in uredništvi. Volja je lebdela v zraku: ob preverjanju možnosti se je izkazalo, da so zasnova in cilji dosegljivi. Naložil sem si breme ustanovitvenih postopkov. Klub je dobil formalne pristojnosti, kmalu so zaživel *Odsevi*: skromna publikacija je bila velik dogodek, za svojo so jo najprej vzeli srednješolci: Vinko Ošlak, Drago Pečko, Marjan Pungartnik, Niko Kolar – vsaj med prvimi. Povabili smo tudi druge (recimo Ljubo Prennerjevo) in ljudske ustvarjalce. Klub in *Odsevi* so literarno razgibali koroško krajino, razširili možnosti objav, z denarjem je bilo sicer na tesno – kakor v kulturi nasploh. Drugačno razsežnost so oživele avtorske knjižice, podobno *Odsevanja*.

Po več ko dvajsetih so končno dozorele razmere za ustanovitev založb: založba Kolar (1988), Voranc na Ravnah (1992), Cerdonis (1995). Za slednjo sem zastavil pobudo v ZKO Slovenj Gradec: pomagala jo je udejanjiti, mladi ljudje so prevzeli odgovornost za uresničevanje programa. S prodajo je prešla v druge roke. Še neuveljavljenim avtorjem je lažje priti do prvencev, v nekaj letih je izšlo skoraj dvajset knjig.

Kako se ne bi prijazno oziral na te čase, ki pomenijo setev in žetev, uveljavljanje leposlovne besede, pesništva in pisateljstva, tiskanja knjig in njih poti med bralce!

Ko me pozdravljajo številni spomini, obujajoči pomembne mednarodne kulturne dogodke, se ustavljam ob skupnih nalogah in številnih ljudeh, ki so nosili organizacijska in druga bremena, kakor je razvidno iz zapisov. Name so odpadle tajniške naloge in vodenje programskih odborov. Poslovna korespondenca je bila občutljiva, name-

njena na številne naslove državnikov, politikov, umetnikov, različnih ustanov in posameznikov, v OZN, UNESCO in drugam. Veliko pisem je napisal Bogdan Pogačnik, novinar *Dela*, in jih potrdil z osebnimi obiski. Organizacijske priprave prireditve v letu 1975 so terjale, da sem za teden dni zapustil šolo in delal v galeriji – povezovalje in vodenje priprav za otvoritev razstave in proslave v počastitev Združenih narodov. Pač, kar taka protokolarna organizacija terja: recimo, natančno izpolnitev začrtanih priprav, evidenco najavljenih gostov – Bakarić, Tomšičeva; predstavnikov ZN in spremstva, umetnikov, sodelavcev televizijskih in radijskih ekip, ki so pripravljali prenos v živo, pa načrti policijske zaščite, delovanje komunalnih dejavnosti in skrb za ureditev kraja, pripravljenost gasilskih enot, ureditev dvorane, razporeditev sedežev itd. Kakšen mehanizem je takšna organizacija: bilo je utrudljivo, a nadvse poučno. Za vse je bil to velik, brez hudih napak izveden organizacijski projekt, ki je odmeval v slovenskem, jugoslovanskem in tudi širšem prostoru! Predvsem: za majhno mesto veliko dejanje!

Odmevno reprezentativno in vsebinsko vlogo so opravile delegacije, ki so lobirale za rešitve posameznih vsebinskih ali denarnih vprašanj ali pokroviteljstva, udeležbo na prireditvah itd. Na pot so odhajale v različnih sestavah! Nepozabna so bila srečanja s Perezom de Cuellarjem, generalnim sekretarjem OZN (najprej v Beogradu, Slovenj Gradcu, Zagrebu), pa Leopoldom S. Senghorjem, senegalskim predsednikom, v Ljubljani, Lazarjem Mojsovom v Beogradu, kjer smo se dogovarjali za obisk generalnega sekretarja OZN v Slovenj Gradcu in tudi za makedonsko

Zasluzni športnik Vinko Cajnko po sprejetju prestižne listine častnega občana Mestne občine Slovenj Gradec (27. junija 1992). Od leve: Jože Leskovar, glasbeni pedagog; Tinka Cajnko, nagrajenčeva soproga; Vinko Cajnko, slavljeneec; Jože Potočnik, profesor zgodovine in zemljepisa; Bogdan Žolnir, nekdanji ravnatelj Koroškega pokrajinskega muzeja, in Tone Turičnik, profesor slavist.

plastiko za park: oba dogodka sta se uresničila.

Ob obisku generalnega sekretarja Združenih narodov smo si naloge razdelili: primarij Drago Plešivčnik, ravnatelj Karel Pečko in rezervni Slovenjgradčan Bogdan Pogačnik so poročali o pripravah prireditve Mi za mir na posebni seji organizacijskega odbora, mene je zapadlo vodstvo po zasnutku parka. Vneto sem razlagal, kdo in kaj je kdaj podaril – od Titovega darila do hrvaškega, srbskega, vojvodinskega, črnogorskega splitskega, izrabil priložnost in zaprosil tudi njega za darilo, kakor smo se bili dogovorili. Mož nič ni rekel. Spraševal je, kaj pomeni D. ob Tršarjevem imenu. Dvakrat sem moral potrditi, da je to okrajšava za ime Drago; morda je menil, da je kakšen »de« – pritiklina s plemiškim oblačilom. Ko smo zapuščali prostor, se je ponovno ustavil ob Titovem darilu (Saboličevi plastiki Počitek) in ga s posebno pozornostjo ogledoval, kakor bi si hotel podobo posebej vtisniti v spomin ali pa molče sporočiti razmislek o darilu Združenih narodov ali morda celo generalnega sekretarja osebno. Moji zahvali za obisk je pridružil svojo in dodal, da je vesel, ker smo mu pokazali to zasnovo. Komaj spoznaven nasmeh je spreletel obraz in prej neizrazne, skoraj hladne oči so dobile svetlejši odblesk. Kakšna obvladnost pogleda, mimike in izraza! A o odgovoru nič!

Pri kosilu na letališču je v soseščini sedel eden izmed spremljevalcev: ta je nevsiljivo navezal pogovor in vprašal, češ generalnega sekretarja zanima, kako in kaj si predstavljamo darilo Združenih narodov. Torej si je mož vzel čas za premislek in uravnavo po diplomatski poti! Razčlenil sem zasnovo in kaj mislimo in kako!

To je bilo vse!

Pozneje smo odposlal preko Informativnega centra Združenih narodov v Beogradu pisno vlogo, a do uresničitve ni prišlo. Morda pa je bil prenesen odgovor na drugo raven – Perez de Cuellar je štiri leta pozneje v imenu Združenih narodov podelil Slovenj Gradcu častni naziv – mesto glasnik miru.

Vedeli smo, da brez informiranja ni uspehov ne odmevnosti! Pa se je nekoč mudil v Slovenj Gradcu urednik *Večera*, me povabil na pogovor in ogrel za poročanje o kulturnih dogodkih. Dogovorili smo se za poskušnjo. Potem sem več let pisal za ta list članke, poročila, komentarje, intervjuje: javno mnenje se je vse bolj odzivalo in poročanje pozitivno vrednotilo. Nazadnje sem zaradi nesporazumov odložil pero, razen zapisov za Koroški radio, *Prepih* in *Koroški tednik*. Nikakor pa ne truda za *Odsevanja*: tako s prispevki kot uredniško besedo sem pomagal oblikovati njih obraz in kontinuiteto.

Ko pretresam seštevke, ki so mi jemali čas zunaj šole, moram z veseljem omeniti prispevke kot urednik, sourednik in pisec besedil šolskih zbornikov, ki so zgodovina in izkaznica slovenjgraške srednje šole. In trud za še nekatere druge publikacije. In utemeljevanje predlogov za odlikovanja, nagrade in priznanja. A najzlahtnejše uredniško delo je bilo kronano z izidom obeh slovenjgraških monografij, ki sta ujeli podobo mesta in Mislinjske doline v razmiku nekaj let, druga vsekakor na zahtevnejši ravni, ob več znanja in izostrenih kriterijih: vedno bosta dostojno dokumentirali podobo našega kraja in življe-

Uredniški odbor revije za leposlovje in kulturo Odsevanja: Andrej Makuc, Blaž Prapotnik in T. T. na predstavitvi prenovljenih Odsevanj št. 31/32, v Knjižnici Ksaverja Meška v Slovenj Gradcu (20. 11. 1998)

nja ob koncu tisočletja. Javnost jih je sprejela s pohvalo in spoštovanjem!

Odgovornost za lepo podobo pisanega jezika je opazna, izražena z lektorskim delom: v zadnjem času si te naloge delimo s kolegi in kolegicami slavisti in slavistkami. Prijateljski prošnji (včasih pa tudi zadel kritičnih misli) nisem mogel reči – ne: navsezadnje je vredno hvale, če izdajatelji in avtorji vedo, da mora biti publikacija odeta v dostojno jezikovno obleko, več, da se zavedajo odgovornosti do jezikovne podobe tiskanega besedila!

Prijazno so odmevali jezikovni nastopi na

Tone Turičnik, Silvija Borovnik in Vinko Ošlak na literarni delavnici v Libučah (16. 9. 2000)

TV: Peter Ovsec, urednik jezikovnih oddaj na TV Ljubljana, je povprašal, češ bi razčlenil kakšno napako v oddaji, ki se trudi izboljšati jezik. Pritrdil sem! Spoznal sem, kaj je snemanje in koliko iznajdljivosti in naporov terja! A gledalci so pouk, zaviti v šalo, dobro sprejeli. Še več naporov je terjalo sodelovanje pri snemanju TV-filma ob Pečkovi 60-letnici in pred leti filma o Ksaverju Mešku.

Naj ne zveni neskomno, da sem se v šoli z veliko voljo in ljubeznijo pri svojem predmetu in v različnih krožkih (recitacijskem in literarnem) trudil oblikovati prijazen in spoštljiv odnos do slovenskega jezika, materinega jezika, zaklada naših staršev, babic in dedov, pa stilistike, pravopisa in slovnice, še posebej do jasnega in sporočilnega izražanja sploh: po odzivih po več desetletjih sklepam, da se je marsikoga, zdaj že abrahamovca in čez, marsikaj za zmeraj prijelo. Pa tudi to, da so radi jemali v roke leposlovno knjigo in uživali ob branju. Nagrada čez vse.

Čeprav nenavadno, je lepo, če želi kdo izvedeti pravopisno določilo, boljši izraz, ali obliko kar po telefonu ali na cesti! Vse več teh nalog prevzemajo mlajši kolegi!

Tudi to je spoštovanje naših dedov in njihov pokončnosti in naše samozavesti – za boljši, razumnejši in razumevajoči svet!

In intimno doživetje: v domačem kraju pri domači založbi in s Tisnikarjevo opremo je izšla knjiga treh mojih literarnih besedil, ki sem jih pisal s spoštljivo resnostjo in življenjskim optimizmom – *Bili so*.

Izid knjige *Jurija Lasbaherja* *Kulturne, politične in gospodarske vezi mesta Slovenj Gradec (Mestna občina Slovenj Gradec, 1999)*, ki je dopolnjeno avtorjevo diplomsko delo na družboslovni fakulteti ljubljanske univerze. Predstavitve knjige sta v mestni knjižnici vodila profesorja *Jože Potočnik* in *Tone Turičnik*. Na sliki: desno od *Frančka Lasbaherja* ravnateljica knjižnice *Alenka Valtl*, avtor *Jurij*, med obema profesorjema pa je *Milena Lasbaher*.

Tako so se volja in energije, nemir in vrenje, vzgon in zagon za kulturno delo prepletali, bogatili, se prenašali in dopolnjevali med nosilci idejnih zasnov in izvajalci, ustvarjalci in poustvarjalci in vsemi, ki smo kakor koli delali za cilje in uspehe, pomembne za prijaznejše življenjsko ozračje, več svobode in odgovornosti. Vse bolj velja prepričanje, da ugled posameznika, ustanove, kraja ni odvisen od njegove velikosti, pač pa od dela, ustvarjalnih in poustvarjalnih dosežkov, ki so zanje ljudje žrtvovali čas in trud.

Pomisel na Cankarja: morda pa se bo komu kdaj pa kdaj utrnula kakšna prijazna misel na vse, ki smo z ljubeznijo, neomajno voljo in širokim srcem oblikovali svojo podobo in podobo kraja v ta naš begotni in minevajoči čas. Naj bo spodbudna! In blag spomin!

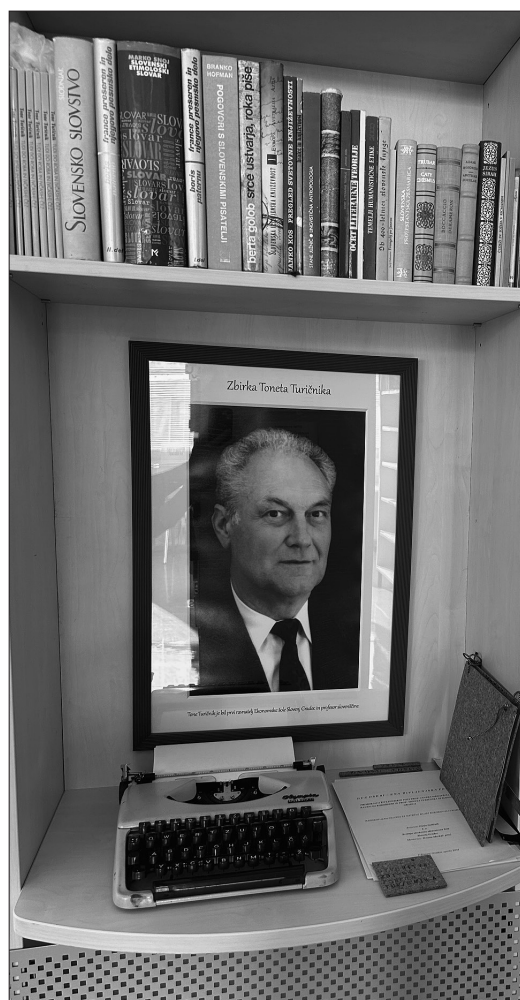
Tone Turičnik

Pod črto je treba dodati, da je bil Tone Turičnik vsa leta, od ustanovitve revije Odsevanja (1979), njen neutrudni sodelavec. Pa ne samo to: bil je med njenimi ustanovitelji, njen urednik, sourednik, lektor, avtor ... predvsem pa silna energija, ki ji v tem razmerju nikoli nista pošli vera in zagnanost pri njenem obstoju, pa naj so bili tu pa tam časi še tako čudni in nerodni.

S Tonetom Turičnikom korakati je bilo vzpodbudneje in priti do ciljev hitreje in zanesljiveje.

Uredništvo Odsevanj

(Foto: arhiv družine Turičnik, Knjižnice Ksaverja Meška Slovenj Gradec in revije Odsevanja - Odsevanja 31/32, jesen 1998)

Knjižnica Toneta Turičnika v prostorih slovenjgraškega šolskega centra na Štibuhi

MOJE ŽIVLJENJE JE ROMANJE

Jakob Soklič (1893–1972)

KULTURA

Ob jubilejnem letu duhovnika in kulturnega delavca Jakoba Sokliča

**Jakob Soklič
(1893–1972)
130 let**

Meseca maja je minilo 130 let od rojstva nekdanjega mestnega župnika, zavzetega pastoralnega delavca, zbiratelja starin in umetnin, raziskovalca mestne zgodovine, muzealca, varuha in promotorja premične in nepremične kulturne dediščine Jakoba Sokliča, ki je mestu in dolini zapustil bogato dediščino. Pred desetletjem je bila njegova zbirka zaradi reorganizacije v pastoralnem delu po 76-ih letih iz župnišča premeščena v muzejsko razstavišče *Koroškega pokrajinskega muzeja*. Glede na to, da so predtem potekale številne polemike o (ne)ustreznosti umikanja zbirke 'in situ' v druge prostore, je naposled prevladala tehtna odločitev muzejske stroke, ki jo lahko po desetletju ocenimo za smotno in v dani situaciji najbolj ustrezno, njen premik pa za vzorno opravljeno strokovno delo. Z zahtevnim prenosom 1900 predmetov, ki je terjal aktivno sodelovanje vseh strokovnih muzejskih služb, se je pričelo tudi sistematično vrednotenje in proučevanje zbirke, predvsem pa se je s sodobno muzejsko postavitvijo nadgradilo z vpogledom v življenje in delovanje njenega ustanovitelja, ki velja za prvega muzealca v mestu. Jakob Soklič je s svojo prezenco in zavzetim delovanjem ne le v pastoralnem, pač pa tudi v družbenokulturnem oziru, ustvaril zavidanja vredno sodelovanje z osrednjimi muzejskimi institucijami, takratno konservatorsko stroko ter številnimi umetniki. S tem je tlakoval pot vsem nadaljnjim muzejsko galerijskim službam v mestu, nekdanja zasebna zbirka pa je postala ena od osrednjih stalnih postavitev mestnega muzeja, kar je bila že davnega 1951. leta tudi Sokličeva volja.

Sokličeva mladost in začetki njegove duhovniške poti

Jakob Soklič se je rodil 7. maja 1893 v vasi Mlino pri Bledu kot prvorojenec staršem Jakobu Sokliču in Mariji, roj. Mandelc. Imel je brata Janeza in sestro Reziko. Po očetovi smrti naj bi se družina preselila na materino domačijo k Recevim na Mlinem. Osnovno šolo je obiskoval na Bledu, gimnazijo pa v Škofovih zavodih (danes *Zavod sv. Stanislava*) v Šentvidu v Ljubljani, kjer

Nestor slovenjgraške muzejsko-galerijske dejavnosti v Sokličevem muzeju

je maturiral poleti 1914. Istega leta je pričel s študijem teologije v Gorici, v tržaško-koprski škofiji, ki jo je takrat vodil škof dr. Andrej Karlin, v drugem letniku pa je študij nadaljeval v Ljubljani, saj je avstrijska vojska zaradi bližine fronte in vstopa Italije v I. svetovno vojno tja evakuirala vse študente. Tam je prejel tudi subdiakoniat in diakonat, zadnji stopnji pred duhovništvom, medtem ko je četrti letnik kot semeniški duhovnik preživel v Stični, kjer so se zbrali tudi vsi drugi semeniščniki iz centralnega semenišča v Gorici. 10. junija 1917 ga je škof Karlin posvetil za tržaško-koprsko škofijo, novo mašo pa je obhajal 17. junija na Bledu, kjer je pridigal sorodnik po materini strani Janez Piber, takrat župnik v Šenčurju.

Skupinski posnetek z novomašnikom na Bledu leta 1917

Soklič in Istra

Prva leta duhovništva je preživel v Istri, kjer je deloval od leta 1918 pa vse do izгона fašističnih oblasti leta 1928. V času velikega nasprotovanja Slovencem, slovenski kulturi in jeziku se je kot mladi duhovnik znašel v zelo zahtevnih razmerah in vršil pomembno vlogo pri ohranjanju ter krepitvi narodne zavesti. O tem burnem obdobju svojega življenja je napisal knjižico *Istra kliče* (1928), nekakšen dnevnik in pomemben dokument o takratnih razmerah na Primorskem ter preganjanju duhovščine, ki velja za prvo tovrstno delo pri nas, sočasno pa tudi vpogled skozi svoj vsakdan v času delovanja na Primorskem. Njegovo prvo službeno mesto je bilo v manjši brkinski vasi Hrušica pri Podgradu, kamor je bil po dekretu škofa dr. Andreja Karlina nameščen za kaplana 15. julija 1918. Gospodinjstvo mu je do leta 1922 vodila sestra Rezika (por. Tabernik) z možem, ki je bil mizarški mojster. Soklič je tukaj dočakal dolgo pričakovani dogodek, in sicer konec I. svetovne vojne in zemetke gradnje nove skupne domovine. To so bili za Istro srečni časi, a medtem ko se je avstrijska vojska umikala, so vsako vas nenadoma zasegli Italijani. Izgnali so številne duhovnike, v šolah uvedli italijanski jezik in izločili veroučne ure, ki so bile za kateheta še posebej težavne, saj so bili ves čas pod strogim nadzorom italijanskih orožnikov in tarče njihovih zbadljivk. Če se je kateri od duhovnikov pritožil nad njihovim početjem, je bil hitro izgnan. Za tako mladega in neizkušenega duhovnika, ki je že pred koncem prve vojne v Hrušici ustanovil deklški in otroški tamburaški zbor, ob pastoralih torej skrbel tudi za umetniško podstat župljanov, so bile to izredno zahtevne razmere, ki jim je Soklič znal kljubovati. Marca 1922 je moral zapustiti zavedne Brkine in oditi na novo delovno mesto v Škedenj pri Trstu. Mesto svoje prve službe je zapustil s težkim srcem, saj je bilo ob vseh težkih trenutkih »tudi dosti lepih in veselih ur z dobrimi ljudmi«. Škedenj (Servola) pri Trstu, danes tržaška zgodovinska mestna četrt, nekaj kilometrov oddaljena od Trsta, je pomenila drugo Sokličevo postojanko službovanja v Istri. Svoj čas je bil Škedenj znana slovenska trdnjava, ki je dolgo kljubovala italijanskim napadom, saj so bili tukajšnji ljudje zelo zavedni Slovenci, kar se je posebej kazalo na slovenski mestni šoli, kjer je Soklič ob dušnopastirskem delu prevzel katehetsko mesto. Tukaj se je odvijalo bogato kulturno-umetniško življenje, prirejali so razne prireditve, umetniške večere, ki so bili Sokliču še posebej pri srcu, tam so delovali tudi dobro obiskana zasebna glasbena šola prof. Srečka Kumarja pa dramski krožek in pevski zbor.

Med bogoslužjem v Klanecu v Istri, kamor se je vračal tudi kot slovenjgraški mestni župnik.

Toda jeseni 1922, ko nastopi znana fašistična revolucija, so za slovensko narodno manjšino v Italiji natopili težki časi. Od leta 1923 so pričeli s postopnim uvajanjem italijanskih razredov in opuščanjem slovenskih, dovoljene so bile le posebne ure za materni jezik, a brez učbenikov in zvezkov. Fašisti so pričeli preganjati tudi slovenske duhovnike in nastavljeni italijanske. Sokliča so obtožili, da pod krinko vere agitira za Jugoslavijo, ker je bila cerkev ob slovenskem bogoslužju za razliko od skromno obiskanega bogoslužja v italijanščini nabit polna. Pritiski so se stopnjevali tako zelo, da je bil v tržaškem fašističnem časopisu *Popolo di Trieste (Tržačani)*, objavljen članek o Sokliču z obtožbami o slovenizaciji celotnega Škedenja. Njegov položaj se je zelo poslabšal, označen je bil za sovražnika Italijanov. Vsa zadeva je prišla celo pred cerkveno sodišče in se končala tako, da je bil začetnik te gonje Don Lionardo Cantoni premeščen. Tudi Soklič je bil kmalu zatem, 11. decembra 1924, premeščen v župnijo Klanec v Istri (Klanec pri Kozini), ki je bila še ena v vrsti izpraznjenih župnij znotraj tržaško-koprske škofije, od koder je morala večina duhovnikov oditi, saj niso dobili državljanstva. To je bila ob koncu Sokličevega delovanja na Primorskem tudi njegova usoda. Na njegovi zadnji istrski postojanki so ga slovesno sprejeli predstavniki vseh okoliških vasi. Med govorniki je bil tudi fašist Peter Chiurcio, ki mu je obljubil vso pomoč in dobro sodelovanje ter nazdravil slogi med Slovenci in Italijani. Ljudje so bili navdušeni in hkrati zaupljivi do teh besed, ampak vse gorje in nesreče so imele vzrok prav v zaupljivosti do Italijanov. Soklič v dnevniku *Istra kliče* med drugim opisuje, da je bilo v Klanecu lepo, da sta vladala mir in sloga, podporo pa je imel tudi od občine in celo italijanskih orožnikov. Začeli so z obnovo župnišča in urejanjem okolja, vendar so se razmere hitro spremenile in Sokliču, ki je oskrboval šest podružnic in učil na štirih šolah, se je začelo zapletati, saj so mu vselej sproti zavračali italijansko državljanstvo.

Začelo se je tudi poitalijančevanje priimkov in vsi so morali podpisati izjavo, da to storijo prostovoljno. Preostalo ni veliko možnosti, saj nisi mogel dobiti službe, če je tvoj priimek le malo zvenel slovensko. Leta 1927 je Sokliču, ki se je večkrat pritožil za zavrženo državljanstvo, puljska prefektura poslala izgonni akt, v katerem je mrgolelo laži, zato se je Soklič pritožil v Rim. Pol leta kasneje se je na škofijo v Trstu oglašil tajni svetnik notranjega ministrstva in zahteval, da se mora Soklič v treh dneh izseliti iz Italije, češ da je nevaren element. Na škofiji so izpogajali dvajsetdnevni rok za izselitev in tako je moral Soklič 20. marca 1928 zapustiti Klanec. Od njega se je poslavljala velika množica ljudi, kar kaže na njegovo izjemno vlogo. Istrane je vseskozi bodril, da zastavijo vse svoje moči za rešitev te zemlje in ljudi ter podprejo njeno osvoboditev. Istra je gospodarsko umirala, visoki davki, skrajno slabe letine in večne dajatve nenasitnim fašističnim fondom so jo popolnoma obubožale. Z mirovno pogodbo so jo Italijani sicer iztrgali iz naročja domovine, a vendar je v srcih ljudi ostala za vedno. Kot še piše Soklič, je bila Istra prepojena s slovensko krvjo in znojem, saj si jo je slovenski narod v svoj pečat vtisnil že pred mnogimi leti. Soklič se je za nekaj časa umaknil v Ljubljano, nato pa je bil inkardiniran v lavantinsko škofijo za župnijskega upravitelja pri Sv. Vidu pri Ptujju (Videm), kjer je služboval pet let in pričel z aktivnim zbirateljstvom, ki je kasneje preraslo v pravo muzejsko dejavnost.

Inkardinacija v lavantinsko škofijo

12. novembra 1928 je škof dr. Andrej Soklič pričel z delom duhovnika v župniji Sv. Vid (na Vidmu) pri Ptujju, kjer še danes deluje minoritski red, zato je bil med letoma 1928 in 1933 v

Razglednica s Slomškovim domom iz leta 1929, pri gradnji katerega je sodeloval tudi Soklič

pomoč bratom minoritom, saj ti takrat niso imeli duhovnika iz svojega reda in so morali zanj zaprositi. Soklič je bil zaposlen kot župnijski upravitelj, zadolžen za pastoralno delo, saj so ostalo delo opravljali bratje redovniki. Tam se je počutil dobro in imel veliko načrtov. Nekatere od teh je uspel uresničiti, odprl je mestno hranilnico za pomoč kmetom in pomagal pri gradnji *Kulturnega doma Antona Martina Slomška*, ki so jo močno ovirali ptujski nemškutarji, ki naj bi dvakrat razstrelili temelje. Sicer pa o Sokliču iz videmske župnijske kronike ni mogoče ugotoviti veliko, saj Soklič sam vanjo ni zapisal ničesar, kar je pravzaprav zelo nenavadno. Prav tako na Ptujju ni kakšnih dokumentov, ki bi povedali kaj več o njegovem življenju in delu v tem kraju. Dejstvo je, da je tu začel z zbiranjem muzealij, ki naj bi jih pridobival večinoma v Halozah od preprostih ljudi. Nekatere naj bi odkupil, druge dobil v dar. Pogled na Sokliča je pri Sv. Vidu pri Ptujju drugačen od pogleda nanj v Slovenj Gradcu. Tam je deloval le pet let, pa še to le kot župnijski upravitelj, pristojen zgolj za pastoralo in podrejen določilom minoritskega reda, kar je bilo prav gotovo povod za manj svobode v kreativnosti in uresničevanje idej kot kasneje v Slovenj Gradcu, kjer je bil mestni župnik, samostojen, kolikor toliko svoboden in odgovoren krajevnemu škofu. Jakob Soklič je skozi svoje življenje, ki ga je imenoval kar romanje, vseskozi puščal odtis, in sicer tako v prizadevanju za ohranjanje in vzpodbujanje narodove identitete in njegove dediščine kakor tudi kulturno-umetniške dejavnosti. Kratkima obdobjema na Primorskem in Štajerskem, ki sta z vso intenzivnostjo vplivala na delo in življenje tega mladega duhovnika, so sledila štiri desetletja delovanja na Koroškem, kjer je Sokličevo 'romanje' nedvomno zapustilo najmočnejši odtis.

Štiri desetletja v Slovenj Gradcu

Leta 1933 je bil Soklič imenovan za župnika v Slovenj Gradcu. Po smrti mestnega župnika Alojza Čizka je bila namreč župnija prosta, zato je zanj zaprosil sam, tja pa ga je z dekretom nastavil škof dr. Ivan Jožef Tomažič, naslednik pokojnega škofa Karlina. V Slovenj Gradec je prispel 15. avgusta 1933, kjer so ga slovesno sprejeli, in tukaj ostal vse do smrti leta 1972. S svojim delom je pričel zelo zavzeto in se ob pastoralni ukvarjal tudi z raziskovanjem mestne zgodovine. Vseskozi je dopolnjeval svojo zbirko in z odprtjem Sokličevega muzeja v prvem nadstropju župnišča leta 1937 tlakoval pot kasnejšemu razvoju muzejsko-galerijske dejavnosti v mestu.

Sredi avgusta leta 1933 so Slovenjgradčani pripravili slovesen sprejem za novega mestnega župnika.

Zasebna zbirka postane muzej in kulturno srce mesta

Svojo zbirko je Soklič pravzaprav pričel snovati že v času službovanja v Istri, saj je imel že tam »stene polne slik in lepih reči«, ampak se mu je zaradi fašističnih pritiskov in preganjanja marsikaj izgubilo. Zato je z zbiranjem nadaljeval na Ptujskem in zbirko nato s prihodom v mesto z bogato kulturno-umetniško dediščino vseskozi nadgrajeval. In to do te mere, da njegova zbirka danes predstavlja osrednjo zbirko v slovenjgraški enoti *Koroškega pokrajinskega muzeja*. Tudi sicer velja Sokličeva zbirka poleg prve največje **zasebne zbirke pri nas**, Sadnikarjeve zbirke starin in umetnin v Kamniku, za edinstveno te vrste. Temu je prav gotovo botrovala Sokličeva širokoglednost in predvsem nesebičnost, saj je bil namen njegove zbirke ohraniti mestu vse, kar je bilo v njem kulturnega in zgodovinskega pomena. Sprva je zbiral predvsem umetnine in knjige, po letu 1937, ko je v prvem nadstropju župnišča odprl Sokličev muzej, pa je pričel dodajati tudi druge muzejske predmete, ki jih je pridobil na različne načine. Del predmetov je bilo že v župnišču in v lasti cerkve (predvsem liturgični predmeti), precej predmetov, večinoma po vojni, so mu podarili posamezniki, veliko večino pa je pridobival z aktivnim zbiranjem, ki se mu je obrestovalo tudi s poznanstvi v osrednjih kulturno-umetniških krogih in s podporo umetnikom, saj je z njihovimi deli bogatil likovni del zbirke. Sokličev muzej je bil primer zakladne sobe, kot so nastajali muzeji od 16. stoletja dalje. Zbiratelj je predmete umestil v svoje bivalne in delovne prostore ter z njimi živel. Tudi kot takšna je njegova zbirka predstavljala redkost v slo-

venskem in tudi v širšem prostoru, s postavitvijo v prvem nadstropju mestnega župnišča pa je na specifičen način prikazovala lokalno zgodovino in bila atraktivna točka v sestavnem delu turistične ponudbe mesta. Ob pomanjkanju ustrezne infrastrukture je Sokličev muzej postajal tudi vse bolj priljubljeno kulturno središče, kjer so se srečevale razne delegacije, se zbirali gostje ob domačih proslavah, prihajali številni umetniki, zato je bil Soklič eden od pobudnikov za ureditev ustreznih prireditvenih prostorov, in to kar na mestu nekdanje *Okrajne ljudske hranilnice* (danes prostori *Nove Ljubljanske banke*). Kot njen gerent je spremljal prezidavo, a je te načrte, kakor tudi izdajo monografije o mestu, prekrizala druga svetovna vojna, ki ga je iz Slovenj Gradca iztrgala za cela štiri leta. Z večino takratne duhovščine ljubljanske in lavantinske škofije jih je preživel v izgnanstvu v cistercijanskem samostanu v Stični in to obdobje opisal v spisu *Moji doživljaji v letih 1941–1945*, kjer zelo doživeto predstavi svoje spomine na krutost preganjanja in ravnanja takratnega nemškega okupatorja.

Igralci filma Vesna na obisku v Sokličevem muzeju

Izgnanec in begunec

Sokliča je nemška vojska aretirala 18. aprila 1941. Najprej so ga odpeljali v župnišče v Šmartno, nato v Maribor in Brestanico, 5. julija pa je prišel v Zagreb, kjer se je obrnil na prijatelja Janka Raznožnika, profesorja na škofijski gimnaziji v Zagrebu. Kmalu zatem je bil od opata dr. Avgušтина Kostelca povabljen v Stično, kjer so patri cistercijanskega samostana uredili poseben trakt za duhovnike begunce ljubljanske in lavantinske škofije. Soklič se je tja napotil 10. julija in že kmalu so ga soglasno izvolili za vodjo prebeglih duhovnikov. V bližnji vasi Draga

je v podružnični cerkvi uvedel redno bogoslužje in nekaj časa tam tudi prebival, saj je njegovo sobo v samostanu zadela bomba. V tem času je dobil prepustnico za Ljubljano, zato se je vpisal na Filozofsko fakulteto na predavanja iz umetnostne zgodovine pri profesorjih dr. Francetu Stelētu, dr. Francetu Mesesnelu, dr. Vojeslavu Molētu in dr. Rajku Ložarju. Od predavanj se je moral kmalu posloviti, saj so mu Italijani vzeli prepustnico, svoje dotedanje znanje pa je lahko nadgrajeval s študijem bogate literature, ki mu jo je nudila knjižnica stiškega samostana. Iz pregnanstva se je vrnil 15. junija 1945. Kot piše Soklič v svojih spominih na ‚doživljaje‘ v letih izgnanstva, so se begunci iz samostana prepeljali z vprežnim vozom v Litijo, nato z vlakom do Šoštanja, naprej pa vlak ni vozil, zato je Soklič najel voz. Ob vrnitvi v Slovenj Gradec je prostore župnišča še naseljevala Ljudska milica, zato se je začasno naselil v bolnišnici, župnijsko kuhinjo in večino predmetov v muzeju pa je medtem uspelo obdržati gospodinji Jerici Kežar.

Jakob Soklič leta 1942, v času ujetništva v cistercijskem samostanu v Stični

Aktivno povojno obdobje

Pastoralno delo po vojni ni bilo lahko, večino duhovnikov je zadevalo omejevanje delovanja, vendar se je Soklič znal prilagajati času in razmeram v njem. Na zunaj ni imel posebnih težav z oblastjo, ki je sicer leta 1949 ustanovila Ciril-metodijsko društvo (CMD) kot prvo stanovsko društvo duhovnikov v Jugoslaviji, katerega član je bil tudi Soklič, in je kot Slovensko duhovniško društvo delovalo vse do leta 1990. Ne nazadnje je bil Soklič takrat mož, ki je že prestopil pet desetletij svojega življenja z veliko dobrega dela za narodov blagor vse dotlej, po naravi pošten in ne izzivajoč, skratka človek širokega uma in duha. Že kmalu po vrnitvi iz ujetništva je beležil stanje poškodovanih kulturnih spomenikov in navedel seznam gradiva, ki so ga med zavzetjem Slovenj Gradca odpeljali (in tudi uničili?) Nemci ter poročilo posredoval po vojni reformiranemu, Zavodu za zaščito kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Ljudske Republike Slovenije (nadalje zavod). Med navedenim gradivom je bil ves arhiv mestne župnije, pomembne listine oglejskih patriarhov, avstrijskih cesarjev in mestnih županov od leta 1410 do obdobja Marije Terezije, urbarji od leta 1400 dalje ter vse matrice med letoma 1624 in 1941. Navedel je tudi uničenje dragocene knjige bratovščine sv. Rešnjega telesa od leta 1650 z lastnoročnimi podpisi velikašev in meščanov, lastnoročnega zapisnika škofa Tomaža Hrena o gradnji cerkve na Uršlji gori in dekretov Marije Terezije. To in gotovo tudi njegov status – ne le kot spoštovanega mestnega župnika, pač pa tudi kot zbiratelja in velikega poznavalca umetnostne zgodovine in odgovornega skrbnika premične in nepremične kulturne dediščine – sta bila vzrok, da ga je zavod že januarja 1946 pooblastil za svojega častnega zaupnika za okraj Slovenj Gradec. Soklič je moral zavod seznaniti z najpomembnejšimi kulturnimi spomeniki svojega območja (dekanija Stari trg), saj so leta 1948 pripravljali izdajo spomeniških pravilnikov za večje mestne naselbine, spomenike pa nameravali opremiti z zaščitnimi napisi – tablami. Takrat, nemara prvi v mestu, je Soklič pripravil seznam objektov, ki naj bi dobili spomeniško zaščito in se ob bok pastoralnemu delu ter skrbi za zbirko angažiral tudi kot varuh in promotor nepremične kulturne dediščine. Ta njegova dejavnost ga je pravzaprav spremljala na poti skozi vse življenje, v največji meri pa se odraža prav med bivanjem v Slovenj Gradcu. S pooblastili zavoda je Soklič vse do konca življenja opravljal strokovni nadzor nad pomembnimi spomeniki mestnega jedra in okolice ter prispeval znaten delež k njihovi ohranitvi

Sokličev muzej ob desetletnici njegove ustanovitve leta 1947

in prezentaciji v času in prostoru, vsem nadaljnjim generacijam pa zapustil veliko odgovornost nadaljevanja svojega dela.

Priljubljen dušni pastir in katehet

Če je po vojni lepo nadgrajeval svojo zbirko in upravljal lasten muzej, pa njegovo delo dušnega pastirja ni bilo tako lahko, še zlasti ne katehetsko delo. Po vojni se je ob skrbi za župnijo Slovenj Gradec posvečal še drugim župnijam v dekaniji. Delo mu je olajševalo dejstvo, da je imel kurata v bolnišnici in so mu bili v pomoč tudi župniki v vseh manjših okoliških župnijah. Leta 1948 so ga imenovali za prodekana, leta 1961 je sprejel soupravo župnije sv. Miklavža, pridružil se mu je tudi prvi kaplan Vinko Kraljič, ki mu je prepustil tudi večji del veroučnih ur, za njim pa so prihajali tudi drugi: Peter Grobelnik leta 1965, Polde Sečan leta 1967 in Jože Gider, ki je postal Sokličev naslednik. Katehetsko delo je bilo pred vojno v mariborski škofiji in Sloveniji nasploh zelo živo. Veliko se je razpravljalo o programih in učbenikih, verouk je bil utečen kot predmet v šoli. V slovenjgraški je potekal le še do svečnice leta 1952, nato pa v cerkvi in šele po letu 1961 tudi v drugih, za verouk, primernih prostorih. Tako je Soklič v učilnico predelal nekdanji hlev, a tudi ta prostor je postal premajhen,

saj je k verouku prihajalo po 100 veroučencev hkrati. Začasno rešitev je pomenila nekdanja špitalska kapela, dokler niso aprila 1972 pridobili nove veroučne učilnice v Elizabetinem domu. Se je pa pri pridobitvi dovoljenja za te nove namenske prostore toliko zapletlo, da je Sokliču pošlo potrpljenje, kar je razvidno iz pripisa na darilni listini iz leta 1951, da predmeti iz Sokličevega muzeja ostanejo v župnišču. Sredi šestdesetih let se je spremenila tudi liturgija, uvedena je bila maša v slovenščini, česar se je Soklič kot zaveden Slovenec še posebej razveselil, dejal je: »Silno sem bil tega vesel, da je včasih tako preganjani slovenski jezik dobil potrdilo pri oltarju.« Prva božja služba na ta način je bila v Starem trgu 24. februarja 1965, kjer so se zbrali vsi duhovniki dekanije. Dve leti zatem je Soklič postal tudi prvi in do sedaj tudi edini zlatomašnik v Slovenj Gradcu, odkar obstaja župnija. Leta 1968 ga je počastila tudi škofija, saj je postal častni kanonik stolnega kapitlja, leta 1971 pa je prevzel naziv častni dekan, dekanijo pa prepustil Jožetu Gidru. Žal ni dočakal svoje 80. obletnice rojstva, saj je umrl v slovenjgraški bolnišnici 21. decembra 1972. Njegov grob se nahaja na starotrškem pokopališču.

Leta 1965 je bilo uvedeno bogoslužje v slovenskem jeziku, dve leti zatem postane Soklič prvi zlatomašnik v mestu, odkar obstaja župnija.

Varuh in promotor nepremične kulturne dediščine

Sokličeve vezi in prijateljstva, ki jih je stkal med kratkim študijem umetnostne zgodovine na *Filozofski fakulteti* v Ljubljani, ko je med drugim poslušal predavanja profesorja dr. Franceta Stelèta, staroste slovenskega konservatorstva, s katerim je Soklič ves čas gojil zelo prijateljski odnos, o čemer priča njuna korespondenca, so

obrodile veliko sadov. Med študenti je bil tudi Marijan Zadnikar, kasneje konservator, odgovoren za Koroško, ki je v sodelovanju s Sokličem uspešno obnavljal sakralne objekte v mestu in okolici, kar je omenil tudi v svojih spominih *Z mojih poti* (1991). Dr. Zadnikar, ki je pripravljala umetnostno topografijo takratnega slovenjgraškega okraja od leta 1953, je z ekipo na cerkvi sv. Pankracija na Gradu nad Starim trgom leta 1957 odkril lepo ohranjen gotski portal, zazidan v času barokizacije cerkve. Kako velik pomen ima ta objekt za Mislinjsko dolino in širše, priča tudi njegov komentar v enem od pisem Sokliču, da se za ta objekt, ki je ključen za razumevanje razvoja te arhitekturne skupine (t. i. dvoranske cerkve) v srednji Evropi, zanima eden najvidnejših nemških strokovnjakov. Zanimiva je tudi Zadnikarjeva anekdota o novih lesenih vratih za portal te cerkve, za katere naj bi mu sam Soklič svetoval, naj denar zanje zbira kar sam, od vrat do vrat. Nekdanja študijska kolega sta moči združila tudi v mestnem jedru, in sicer pri obnovitvenih delih na župnijski in špitalski cerkvi, kjer je sodeloval tudi njun nekdanji profesor Stelè. Posebno mesto je imela župnijska cerkev sv. Elizabete, ki jo je Soklič rad imenoval za svojo nevesto in jo še posebej slovesno počastil ob 700. obletnici posvetitve leta 1951 in nato sredi šestdesetih let, ko so pričeli z njeno celostno obnovo

Pri obnovi mestne župnijske cerkve v začetku šestdesetih let so sodelovali tudi meščani.

in jo z velikim angažmajem domačinov izvedli v pičlih sedmih tednih. Bogati baročni opremljena je bila dodana tudi moderna notranja cerkvena oprema (lesteneč, orgelski nastavek), pri čemer je Soklič sodeloval predvsem z bratoma iz ljubljanske umetniške družine Pengov, arhitektom Ivanom in kiparjem Božom, pomočnikom arhitekta Plečnika. Sokličevo načelo, da je treba ohraniti vse obstoječe oz. rešiti, kar se še rešiti da, je pripomoglo, da se je leta 1949 ob drenaži območja ohranil del drevesnega parka med bolnišnico in današnja *Gimnazijo Slovenj Gradec*. Le pri širitvi ceste mimo župnijske cerkve v Šmartnem pri Slovenj Gradcu leta 1954 mu ni uspelo prepričati odločevalcev o ohranitvi grobne kapele med cerkvijo in posestvom Brezovnik, ki jo je dal leta 1739 zgraditi nadžupnik in opat Jožef Jurij Schrekinger. Kot mnogo drugih vedut in podob objektov se je tudi ta baročna kapela ohranila na enem od mnogih Sokličevih posnetkov, ki v njegovem bogatem fotografskem arhivu pomenijo dragocen vir ter dokumentirajo zgodbo kraja in doline.

Od Sokličevega muzeja do osrednje muzejske zbirke v mestu

»Moja zbirka je skromna privatna zbirka, ki je pomnožena z nekaterimi predmeti, ki so last narodne imovine. Zbirka obsega največ slik, nekaj kipov, nekaj pohištva in starinskega orožja. Prevladujejo slike. Namen moje zbirke je ohraniti Slovenj Gradcu vse, kar je bilo v mestu kulturnega in zgodovinskega pomena. Največ stvari je moja osebna last. Obiskovalci so večinoma dijaki in tujci, ki pridejo v Sl. Gr.« (Jakob Soklič, 1948)

Poleti leta 1946, desetletje po odprtju Sokličevega muzeja, je Soklič od zavoda prejel tudi potrdilo za zaščito svoje zbirke oz. *Sokličevega muzeja*, in sicer kot »javno dostopne muzejske zbirke v dveh sobah v prvem nadstropju župnišča, za katero veljajo vse določbe zakona o spomeniškem varstvu«. S statusom zavodovega častnega zaupnika in z uradnim priznanjem zbirke je imel tudi možnost dopolnitve lastne zbirke s predmeti narodne imovine, ki so jih po drugi svetovni vojni zasegli osebam nemške narodnosti. Te je Soklič evidentiral in vestno označil s kratico n. i. Sledila so leta dopolnjevanja zbirke, muzej pa je postajal pravo središče kulturnega dogajanja, saj v mestu še ni bilo ustrezne infrastrukture. Kot prvi muzealec je bil prepoznan tudi njen skrbnik, ki je kot ljubiteljski umetnostni zgodovinar in vneti raziskovalec preteklosti v svoji zbirki nanizal dobrih 1900 predmetov arhe-

ološke, zgodovinske, kulturno-zgodovinske in etnološke kulturne dediščine, dragocene liturgične predmete, pohištvo in bogato zbirko sodobne likovne umetnosti.

Ob Sokličevi zbirki še danes nosita velik pomen spominska soba duhovnika in pisatelja Franca Ksaverja Meška, ki jo je Soklič ob bok zbirke uredil v župnišču in postumno postal tudi skrbnik njegove bogate knjižnice s preko 6000 knjižnimi enotami, ter nekaj ohranjenih predmetov iz rojstne hiše Huga Wolfa, ki jih je obvaroval pozabe in v svoji zbirki že kmalu po vojni uredil kot *Wolfov kotiček*. Da se je ohranila skromna zapuščina Wolfvih vse do danes, ko v mestu že dobro desetletje ponosno odpiramo vrata rojstne hiše velikega skladatelja, ni tako samoumevno. To je bila zasluga Sokličevega pogumnega angažmaja in zavedanja o pomembnosti ohranitve spomina in zapuščine Wolfvih. V skladateljevi rojstni hiši sta namreč ena od zadnjih lastnikov hiše, brata Woschnagg iz daljnega Wolfovega sorodstva iz Šoštanja, leta 1933 uredila spominski muzej, ki je bil po vojni razpuščen, veliko dragocenega muzejskega gradiva pa izgubljenega. Leta 1943 je hišo odkupila nacistična oblast, ki je v spominskem muzeju uredila koncertno dvorano in uvedla delovanje glasbene šole, ki jo je nova oblast po končani vojni ukinila. Česar niso Nemci odnesli s sabo, je skrivoma uspel rešiti Jakob Soklič in ob poverilu, da zavaruje spomeniško znamenite reči, v varstvo prejel nekaj predmetov in jih vključil v svojo muzejsko zbirko. Glede tega je moral spomeniškem zavodu tudi pisno odgovoriti, kateri predmeti iz nekdanjega Wolfovega muzeja se nahajajo v njegovem muzeju. Med temi posebej navaja skladateljevo spominsko ploščo, ki so jo v letu Wolfove smrti, 6. septembra, leta 1903 na pročelju skladateljeve rojstne hiše odkrili člani *Društva Huga Wolfa*, s pročelja pa so jo novi oblastniki sneli po končani vojni 2. junija 1945. Zatem se je plošča nahajala v prostorih *Mestnega ljudskega odbora (MLO)*, zato Soklič v tem dopisu doda mnenje, da bi jo bilo treba vzdati nazaj. To se je zgodilo ob zadnji prenovi stavbe leta 2012. Prav tako so se po Sokličevi zaslugi ohranile tri nagrobne plošče Wolfvih, danes vzdane v steno atrija hiše, po vsej verjetnosti pa tudi votivni napis na slikanem oknu v župnijski cerkvi, ki ga je svojemu sinu leta 1903 v slovo posvetila Katarina Wolf.

Vsaj toliko kot zbirka sama je torej vreden tudi Sokličev pristop do prezentacije predmetov v zbirki in njegova vizija, kako naj bi se razvijala muzejska dejavnost v mestu. Tudi zato je želel svoji zbirki le najboljše in jo 30. aprila 1951, na dan praznovanja 700. obletnice posvetitve župnijske cerkve, z darilno listino podaril v trajno

last tej cerkvi, pri čemer naj bi se: »[...] zgodovinski in umetnostni predmeti oddali v mestni muzej, ko bi bil ustanovljen [...]« Do ustanovitve splošnega muzeja za časa njegovega življenja žal ni prišlo, je pa zato toliko bolj aktivno in navdušeno spremljal delovanje 1957. leta ustanovljenega *Umetnostnega paviljona*, kjer se je med drugim tudi z njegovim angažmajem realizirala retrospektivna razstava slovenjgraških baročnih slikarjev Straussov, kar je bila veliko predtem tudi Sokličeva ideja.

Po dobrih sedmih desetletjih je zasebna zbirka, ki jo je *in situ* (v Sokličevem muzeju) v 80. letih preuredila že dr. Marjetica Simoniti, postala ena od osrednjih zbirk *Koroškega pokrajinskega muzeja* in naposled le našla svoje mesto v mestnem muzeju, Soklič pa ostal zaslužni muzealec in galerist, ki je že nekoč krojil zamisel o ustanovitvi osrednjih muzejskih ustanov v Slovenj Gradcu.

Sokličev muzej pred selitvijo zbirke leta 2013

Ljubiteljski umetnostni zgodovinar in nestor muzejsko-galerijske dejavnosti

Bogata zbirka likovne umetnosti v sestavnem delu Sokličeve zbirke, ki vsebuje preko 500 umetniških del starejše in moderne umetnosti, dokazuje, kako blizu je bila Jakobu Sokliču zgodovina umetnosti v širšem pomenu in ne le kot del zbirateljske strasti, saj se je ob vsem pastoralnem delu v danem času in prostoru zavzelo ukvarjal tudi z raziskovanjem mestne preteklosti in objavljanjem izsledkov. Tudi kot ponosen upravitelj dveh srednjeveških arhitekturnih biserov v mestnem jedru, njemu ljube župnijske cerkve sv. Elizabete ter njene podružnice, cerkve sv. Duha, kapele nekdanjega meščanskega špitala,

ki je bila ob prihodu prava ropotarnica, vseskozi zagovarjal spomeniško načelo, da ‚naj bo hiša očuvana‘. Tudi zato je v omenjenem ambientu, ki ga je imenoval ‚vele zanimiva cerkev‘, že takrat uvidel več namembnost prostora in v petdesetih letih pripravil razstavo srednjeveške plastike ter razmišljal o retrospektivi baročnih slikarjev Straussov. S pomočjo župnijskega arhivskega gradiva je odstiral tančice preteklih stoletij, odkrival umetniška imena in jih umeščal v čas in prostor, svoja dognanja pa, tudi kot član mariborskega *Zgodovinskega društva*, objavljaj v strokovnih zbornikih, s čimer je utrjeval svoj ugled in vezi s stroko. Objavil je raziskave o po vojni izgubljeni knjigi bratovščine sv. Rešnjega telesa, katere vsebina je pomenila dragoceni vir bogate evidence o življenju in delu slovenjgraških umetnikov, odkrival imena pozabljenih slovenjgraških slikarjev (Mihael Scobl), pridajal nova dognanja o dotlej anonimnih delih slovenjgraškega baročnega slikarja Janeza Andreja Straussa in njegovega sodelavca, iz Rogatca priseljenega, kiparja Janeza Jurija Mersija, ki sta sredi 18. stoletja v mestnem jedru vodila osrednji umetniški delavnici in vršila številna naročila. Velika večina Sokličevih dognanj je pridala pomemben pečat in postala nepogrešljiv vir umetnostnozgodovinski stroki pri nadaljnjih obravnavah. Vsestranska angažiranost in dobro ime zbirke, ki je prerasla v mestni muzej, so Sokliču ustvarila ugleden položaj in omogočila sodelovanje ne le z osrednjimi galerijsko-muzejskimi ustanovami, pač pa tudi protagonisti sodobne likovne scene (B. Jakac, G. Anton Kos, M. Maleš), o čemer pričata tako zbirka umetniških del kot tudi bogata korespondenca. V zbirki se denimo nahaja tudi Sokličev portret, ki ga je leta 1937 naslikal mednarodno priznani slikar, grafik in risar Zoran Mušič v zahvalo za nekaj prodanih del. Pomemben je bil tudi Sokličev prispevek na področju podpo-

Soklič v pogovoru s slikarjem Božidarjem Jakcem in konservatorjem dr. Francetom Stelètom

re mladim umetnikom. Spremljal je nadarjenega Prevalčana, med vojno tragično preminulega slikarja, grafika in restavratorja Franja Goloba, v začetku 50-ih let prejšnjega stoletja je gostil Tinco Stegovec, mlado diplomantko ljubljanske akademije, kasneje priznano slovensko slikarko in grafičarko, ki je v zbirki zapustila svoja štiri dela. Tudi na tak način je Soklič dopolnjeval zbirko in utrjeval vezi z umetniškimi prijatelji. V maniri odgovornega skrbnika je že takrat poskrbel za celostno grafično podobo tako Sokličevega muzeja kot župnije, naročil izdelavo lastnega ekslibrisa (knjižna oznaka) in pri tem sodeloval s prej omenjenim arhitektom Ivanom Pengovom. V Sokličevem arhivu je ohranjeno tudi pismo arhitekta Jožeta Plečnika kot opravičilo za izvršitev nekega naročila, domnevno osrednjega lestenca, ki ga je ob sedemstoletnici posvetitve župnijske cerkve nato izvedel Pengov. Soklič je imel jasno vizijo, kako naj bi se razvijala muzejska dejavnost v mestu, in se zavedal, da opravlja temeljno muzejsko poslanstvo. Njegova zbirka je na podlagi strokovnega Njegova zbirka je prerasla status zasebne zbirke in postala prava muzejska institucija, aktivna vloga promotorja lokalne kulturne dediščine in in zbiratelja ter mecena sodobnih ustvarjalcev pa je tlakovala tudi pot ustanovitvi *Umetnostnega paviljona* leta 1957, ki je bil nestorju slovenjgraške galerijske dejavnosti v velik ponos in potrditev. Ob deseti razstavi *Umetnostnega paviljona* je Soklič ponosno zapisal, da kljub vsem začetnim pomislekom o ustreznosti velikih umetniških razstav v tako majhnem delavskem mestu Slovenjgradčani niso odnehali in je ‚njihov trud rodil lep sad‘, saj ‚gre umetnost med ljudstvo‘.

Spomini na Jakoba Sokliča

Slaba štiri desetletja Sokličevega delovanja na Koroškem so v lokalnem okolju v primerjavi z veliko krajšima obdobjema na Primorskem in Štajerskem pustila močan pečat, ne le s Sokličevo materialno in intelektualno zapuščino, pač pa tudi preko trdnih vezi s someščani, s katerimi je vseskozi gojil pristne odnose. Številni se še danes spominjajo njegovih edinstvenih in doživetih vodenj po zbirki ali drugačnega verouka in poučnih pridig, ki jih je izvajal v njemu tako ljubi župnijski cerkvi. S svojo blagostjo, delavnostjo in humorjem je ustvarjal posebno vzdušje, bil vpet v življenje Slovenjgradčanov na mnogovrstnih področjih in imel znanice v različnih družbenih krogih. O tem pričajo še vedno živi spomini nanj. Nekaj smo jih zbrali in uredili tudi v *Koroškem pokrajinskem muzeju*, saj smo v

V družbi veroučencev

letu 2013 pripravili dva pripovedovalska večera, da bi obudili spomine na Jakoba Sokliča kot pomembno osebnost slovenjgraške polpretekle zgodovine. Spregovorilo je dvajset pripovedovalcev, zapisanih pa je bilo 67 pripovedi (anekdot in spominov). Zgodbe so v celoti objavljene v katalogu *Sokličeve zbirke, Jakob Soklič in etnologija* (2017), zapisane po magnetofonskem posnetku, kot so bile povedane. Tako zapisane pripovedi razkrivajo ne samo vsebine, ampak tudi lastnosti pripovedovalca, tako ali drugače neposredno povezanega s Sokličem. Iz pripovedi začitimo vpliv skromnega, poštenega, družabnega in priljubljenega duhovnika na življenje in delo ljudi, ne glede na njihov svetovni nazor ter spoštovanje govorcev do izjemne osebnosti odprtega intelekta in globokega duha, ki je s svojim delom močno presegel takratna čas in prostor.

Sokličeva zbirka danes

Sokličev muzej je deloval še štiri desetletja po smrti svojega ustanovitelja, saj sta odlično delo skrbnikov opravila mestna župnika Albert Bohorč (1973–1993) in Peter Leskovar (1994–2012). Prvi je bil dober varuh zbirke, ki je utrdil pozicijo *Sokličevega muzeja* kot institucije in nespremenjeno stanje zbirke ohranil do konca svojega župnikovanja, ko je tudi odnos do Sokličeve zapuščine prenesel na svojega naslednika. Peter Leskovar je ob Sokličevi 25. obletnici smrti organiziral Sokličeve dneve, na katerih je sodelovala tudi muzejska stroka. Ena od tem je bila aktualna problematika *Sokličevega muzeja*, ki je nastajala zaradi prostorske stiske novoorganiziranega pastoralnega dela. *KPM* je bil naprošen za strokovno pomoč in z natančnejšim

vpogledom v nastalo situacijo ter seznanitvijo z gradivom zbirke je stroka zavzela stališče, ki je takrat stopilo v bran zbranim predmetom in njegovega prvega lastnika. Že Soklič je imel vizijo, kako naj bi se razvijala muzejska dejavnost v mestu, in se zavedal, da opravlja temeljno muzejsko poslanstvo. Še vedno je trebapoudariti, da je s Sokličevo raziskovalno dejavnostjo, organizacijo razstav, posojanjem muzealij drugim ustanovam ter restavriranjem predmetov njegova zbirka prerasla status zasebne zbirke in postala prava muzejska institucija (B. Rajšter, 1997). Takrat so bila različna mnenja o selitvi zbirke razumljiva, saj je Sokličev muzej kot tak predstavljal prav poseben kulturni biser v ponudbi lokalnih znamenitosti. Toda če velja staro reklo, da je vse za nekaj prav, potemtakem lahko sklenemo, da je bilo tudi leta 2013, ko je v soglasju z Župnijskim pastoralnim svetom in *Mariborsko nadškofijo* dozorela odločitev, da se zbirko začasno prenese v prenovljene muzejske prostore, več kot le za nekaj prav. Odtlej je zbirka (kot taka) prešla v strokovno obravnavo, izšle so publikacije o zbranih predmetih, posebno mesto pa je namenjeno tudi Sokliču kot snovalcu in lastniku zbirke ter zaslužnemu muzejskemu delavcu.

Ob izteku jubilejnega leta in desetletnici premika zbirke v muzejsko razstavišče smo v *KPM* predvideli osvežitev Sokličeve zbirke s sodobnejšimi muzeološkimi pristopi, s katerimi želimo vzpodbuditi zanimanje mlajših generacij in k obisku znova pritegniti tiste, ki zbirko že poznajo. S tem bomo prispevali k osnovnemu namenu nekdanj skromne zasebne zbirke, in sicer 'ohraniti Slovenj Gradcu vse, kar je bilo v mestu kulturnega in zgodovinskega pomena'.

Foto 14: Sokličeva zbirka kot osrednja muzejska postavitev v prostorih Koroškega pokrajinskega muzeja

Aleksandra Čas

Viri in literatura:

- Arhiv KPM, arhiv Jakoba Sokliča, škatle 1, 16, 17, 18, 19, 20, 21 in 22
- Zadnikar, Marijan: *Z mojih poti*, DZS, Ljubljana 1991
- Jakob Soklič (1893–1972), *Zbornik ob 25. obletnici Sokličeve smrti*, Slovenj Gradec 1997
- *Katalog Sokličeve zbirke*, Egipčanski predmeti iz Sokličeve zbirke, Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec 2014
- *Katalog Sokličeve zbirke*, »Tu mam pa ilirskega poglavarja«. Arheologija in numizmatika, Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec 2015
- *Katalog Sokličeve zbirke*, Jakob Soklič in etnologija, Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec 2017
- *Katalog Sokličeve zbirke*, Aleksandra Čas, Naj bo hiša očuvana, Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec 2018

Dnevnik Marjana Kolarja iz Laškega (1976)

KULTURA

Med pregledom družinskega arhiva sem naletel na obledel stenogramski blok s prazno naslovnico, ki pa na drugi strani nosi posvetilo, namenjeno meni. Za ta blok doslej nisem vedel. Videl sem ga prvič in ga tudi z zanimanjem prebral.

Vsebuje skupno 38 na roko popisanih strani z osemnajstimi datiranimi dnevniškimi zapisi iz obdobja dvajsetih dni od 18. februarja do 9. marca 1976, nastalimi med očetovim okrevanjem v zdravilišču v Laškem po težki prometni nesreči poleti leta 1975.

Vsi dnevniški zapisi so napisani zame - njegovemu sinu, takrat staremu devet let - in obravnavajo zelo različne teme. Nekatera opisujejo zdravljenje, spet druga misli in napotke za moje odraščanje in šolanje, tista, ki so me med branjem najbolj pritegnila, pa se lotevajo globokih življenjskih vprašanj, ki seveda prese-gajo pisanje devetletnemu otroku.

Gre za razmišljanja o življenju, smrti, veri in znanosti, strahu in pogumu, o veselju in neskončnosti, o ljudeh in njihovih značajih, knjigah, pravljicah in še o marsičem. Med pisanjem se je oče seveda zavedal globine vprašanj, ki jih je odpiral in tudi ni pričakoval, da bi jih takrat že vse razumel (kot pravi sam v zapisu 1. marca: »[n]aj bo zapisano za takrat, ko boš potreboval.«

Čeprav mi teh beležk ni dal, niti jih ni nikoli omenil, so njihove globlje vsebine odsevale v mnogih pogovorih med nama skozi leta, tudi še v njegovi pozni starosti. Branje teh zapisov skoraj 50 let po njihovem nastanku je bilo posebno doživetje, ki postavlja dodaten miselni okvir tudi očetovemu pisateljskemu delu v času, ko je že nastajal roman Zvezde in križi (izšel leta 1979).

Patrik Kolar

Marjan Kolar Dnevniški zapisi iz Laškega (izbor)

23. 2. 1976

Ko sem bil toliko star kot zdaj, ti pa še veliko let pozneje, sem strašansko veliko razmišljal o Bogu, smrti, nebesih, peklju, Jezusku, škrtatih, vilah in o veselju. Pri nas doma smo bili zelo verni kristjani in moja mama je bila stroga glede vseh teh stvari. Morali smo veliko moliti in jaz sem takrat rad molil.

Molitev mi je pomagala, če me je bilo strah teme, če sem bil žalosten, posebno pa med vojsko v času nevarnosti. Pa nisem molil samo sam zase. Tudi za strica Adija in teto Nino, da bi ostala živa, sploh za vse nas.

Po vojski so v naših šolah začeli učiti, da boga ni in da je vsaka vera neumnost. Kdo je že kdaj videl boga, kdo od mrtvih se je že vrnil na svet in povedal, da so kje nebesa ali pekel? Nihče.

Res je samo, kar človek vidi, sliši, otipa, vonja. Vse čudne stvari na svetu lahko razložijo znanost. V znanosti pa ni prostora za boga.

Vidiš, tako sem tudi jaz nehal moliti. A nikoli se nisem norčeval iz tistih, ki verujejo. In dosti let pozneje, ko sem bil večkrat zelo sam in prav tako bolan kot zdaj, sem se včasih zalotil pri tem, da ponavljam stare besede molitve - pa čeprav nisem verjel. Ali pa sem si izmislil svoje besede. Včasih me je to pomirilo. Včasih sem potem srečal dobrega človeka, ki mi je na kak način pomagal. Ali je prišlo veselo sporočilo, da bo kakšna moja zgodba objavljena, ko sem že izgubil upanje, da bo. Ali pa se je zdravje začelo boljšati.

Da bi bila molitev pomagala, mi takrat še na misel ni prišlo. Če me je le pomirila, sem bil že vesel.

Kako pa gledam danes na vse te stvari in še posebno zdajle, ko ti moram povedati samo resnico?

Opazil si, da sem večkrat uporabil besedo »pomiriti«, »potolažiti«. Prav to je tista stvar, ki jo ljudje tako potrebujemo. Ni važno, kako se tisto nevidno bitje, ki ga molimo, imenuje: Bog, Alah, Jezusek, dedek Mraz, angel Varuh, hišni škrtat, Usoda, Veliki Molk ali kako drugače. Važno je, da nas naredi mirne.

Pravijo, da so naši možgani čudovit oddajnik nevidnih valov. Če človek močno misli na neko

stvar ali osebo, se bo tista oseba spomnila nanj.

Mogoče so bile tvoje misli in želje v spanju pri meni, ko se je zgodila nesreča in so mi kako nevidno pomagale. Mogoče so bile tvoje misli, ko si se utapljal v blatu, tako močne, da jih je ženica čutila in je morala obrniti glavo. Mogoče so te moje misli kdaj iztrgale iz igre in te prej privedle domov. Saj veš – za misli ni zidov in daljav.

Da pa takšni prenosi misli so, je resnica, in da nam večkrat pomagajo, je res. Da vsako iskreno ponavljanje močnih besed molitev pomaga, je tudi res.

Da človek, ki strašno močno hoče ozdraveti, prej ozdravi, kot tisti, ki samo stoka, je tudi res.

Da nas nekaj tako pogreje pri srcu, kadar naredimo komu kaj dobrega in lepega, sam dobro veš. Kako pa peče in boli, če si naredil kaj slabega, si tudi okusil.

Pa vendar nič ne vidimo, kaj je to – ali je vest, ali kak angel, ali le živci? Ne vemo, je pa res.

Znanost je res imenitna stvar in pravi znanstveniki so skromni, nič domišljavi ljudje. Sami dobro vejo, kaj se da odkriti in česa ne.

Znanstveniki so začeli prodirati v vesolje. Prvi korak je bil do Lune, naslednji bodo še dalje. Kako je vesolje nastalo, znanost približno ve. Zakaj je nastalo in od kod, ne ve. Kako je nastal človek, vemo. Zakaj, pa ne. In kakšen smisel ima življenje, znanost ne ve.

Znanost odkriva nešteto zdravil v boju proti boleznim, a bolnikov in starcev potolažiti ne zna in ne more.

Vera pa to zna.

Zato se trudim biti previden in ne domišljam pri teh stvareh. Veš, tudi v pravljicah je veliko resničnega, samo skrito je. Všeč so nam pa zato, ker pravica v njih tako hitro zmaga, medtem ko v življenju včasih tako dolgo ne.

1. 3. 1976

Končno sem uvidel, da imaš mogoče čisto napačno predstavo o tem, kaj ti pravzaprav pišem v tem bloku. Morda pričakuješ zabavne pogovore, kot npr. pri Karlu Mayu. V resnici pa obravnavam resne stvari. Večinoma takšne, ki se jih ljudje bojijo ali pa jim je ob njih vsaj tesno.

Nič zato, če zdaj še ne boš vsega razumel. Pač drugo leto ali še pozneje. Vem pa, da o takšnih stvareh razmišljaš. Naj pač bo napisano za takrat, ko boš potreboval.

In naj bo tokrat smrt in drugič vesolje. Obe ti stvari vsaka na svoj način vzbujata človeku grozo. Branimo se ju le na ta način, da počemo razmišljati o nju in ju tiščimo od sebe. Ubežimo

pa jima ne.

Toliko sem bil star kot ti, ko sem se nekoč zagledal v zvezdnato nebo. Vedel sem že za razdalje med zvezdami, ki se merijo v svetlobnih letih, in za bleščeč mrz vesolja. Ko sem si poskušal predstavljati te strane daljave, ogromnost vesolja in majhnost samega sebe, se mi je zvrtilo v glavi.

Čeprav so bili domači čisto blizu, sem se počutil tako osamljenega, da se nisem mogel ganiti. Zakaj je tako, nisem vedel. Kdo je ustvaril zvezde, nisem vedel in ne vem. Nastale naj bi iz plinov. A kdo je ustvaril pline? Ni odgovora. Kakšen smisel ima vesolje? Nihče na svetu ne ve. Ali so se tudi drugje planeti, kot je Zemlja? Lahko bi bili, a tega še ne vemo.

In tako nočno nebo človeka zmeraj znova premaga, ker pač lahko veliko ve o njem, ne more pa ga razumeti. Zato je toliko pravljic o njem in toliko čudežnih, fantastičnih knjig, ki si izmišljajo potovanja med zvezdami in ugibajo, ali so kje pametnejša bitja od ljudi, ki nimajo vojn in se ne bojijo smrti.

Ne razrešimo pa te uganke nikoli.

4. 3. 1976

Zdaj ko sva odpravila skoraj vse težke stvari, so nama ostale bolj prijetne. Najprej to, da si zdrav in razumen fant, ki raste proti 9. letu, pa je ves svet in vse življenje pred teboj, vse knjige, vsa umetnost in znanost.

Ko se tako z lahkoto učiš, da ti ostane veliko časa za igre, v resnici skoraj igraje prodiraš v svet znanosti in si nabiraš znanje – a pri tem vendarle ostajaš otrok. In zdaj bi ti rad povedal, zakaj si želim, da bi čim bolj dolgo ostal otrok ter si ne bi preveč želel, da bi že bil enkrat velik.

Skoraj vsi odrasli se pač najraje spominjamo svojih otroških let in si kdaj nespametno želimo, da bi bili še enkrat otroci.

Za to je veliko vzrokov. Najprej je to prečudna moč otrokovega – tvojega – predstavljanja. Ko se igraš z ladjami ali vojaki, to niso več nobene plastične igrače, ampak jambori zares kripajo v vetru, morje res buči in v boju zares poka orožje, vojaki pa so resnično eni junaki in drugi strahopetci. In tako je z vsemi stvarmi.

Zato tudi nimajo prav tisti, ki pravijo, da so pravljice izmišljene. Niso. V vsaki od njih je košček življenja in resnice, le da je prikazano bolj preprosto.

Kaj pa končno delamo z branjem vseh knjig (ne samo pravljic) drugega, kot da lupimo in luščimo iz njih lepoto in resnico kot pomaranče iz olupkov? Kaj boš nazadnje obdržal v spominu

iz dveh knjig letošnje matematike drugega kot poštevanke, množenje in deljenje – jedro. Vse drugo je le olup in pot do tega znanja.

Pa tudi narava ti je zdaj zelo blizu. Tako ti nikoli ne bo več. Ne vem, ali tudi tebi kdaj drevesa kaj povejo ali rože in veter in dež. Meni so pred davnimi leti. Veš, dobro je, da človek ni gluha za to govorico. Prav pride, ko si sam.

V izolski bolnici sem ponoči poslušal šumenje cipres, v slovenjegraški dež, v Laškem včasih Savinjo. Vsaka od teh stvari me je na poseben način pomirila kot nekakšno zibanje, kot uspavanka narave. Kdor zna tako poslušati naravo, tudi brez živih prijateljev le nikoli ni čisto sam.

In če se spomniš mojih besed o molitvi, zdaj pa dodaj še naravo, igre in knjige, si dejansko že pri osmih letih oborožen za vsak primer. Kajti ti prijatelji te ne bodo nikoli izdali.

5. 3. 1976

Danes bi čisto malo pokukala v veliko poglavje, ki se mu reče LJUDJE. Z njimi se že srečuješ in se boš vse življenje.

To poglavje je zelo veliko in težko. A če ga ne poznaš, si lahko zelo pogosto nesrečen po nepotrebem, posebno, če si občutljiv.

Zelo veliko se lahko naučiš o ljudeh, če jih primerjaš s samim seboj. Kar imaš ti rad, imajo tudi oni:

- dobro hrano, lepo obleko, druge predmete,
- povsod bi radi bili prvi – eni zlepa, drugi zgrda,
- radi so dobre volje, a so tudi hitro užaljeni,
- raje imajo brezdelje kot delo.

Če boš razmislil, boš videl, da je večinoma res tako.

In naprej jih boš lahko razumel, če boš vedel, da ljudje v glavnem delajo, kar pač delajo, iz tehle vzrokov:

- zaradi denarja (in tega, kar lahko z njim kupiš),
- zaradi želje po moči in oblasti nad drugimi ljudmi,
- zaradi strahu,
- zaradi ljubezni ali sovraštva.

Noben človek ni samo dober ali samo slab, čeprav so tudi izjeme. Veinoma smo pač mešanica dobrega in slabega – eni imamo več enega, drugi več drugega. Zato ravnamo enkrat lepo in drugič grdo. Za najlepša in najboljša dela dobimo včasih kako nagrado, priznanje ali medaljo, za najslabša – kazen, ki je lahko tudi zapor od nekaj mesecev do dvajset let.

Imamo celo vrsto zakonov, ki se jih moramo držati. Če se jih ne, smo kaznovani.

Marsikaj od tega, kar sem ti napisal prej, zdaj še ne moreš razumeti, veliko pa že. Najprej in najbolj mogoče še to o denarju.

Veš, da vsi ljudje hodimo na delo zato, da zaslužimo za življenje, starši razen zase še za svoje otroke. S tem pa stvar še ni končana. Saj veš, da lahko jemo boljše ali slabše, dražje ali bolj poceni, kupujemo cenejše ali dražje obleke, fičke ali mercedese, stanujemo v blokih ali v svojih hišah, si lahko privoščimo počitnice v dragih hotelih ali počitniških domovih, ali ostanemo sploh samo doma.

To pa nas deli na bolj in manj premožne, na bolj in manj zadovoljne, zato tudi na bolj glasne in bolj tihe.

Nekdo se nauči biti zadovoljen z manj dragimi stvarmi, drugi je požrešen in nima nikoli dovolj.

Takoj ko boš znal šteti in računati do 100.000 in milijona, si boš vse to lažje predstavljal in potem tudi razumel.

Vidiš, tudi zato, ker ti še dolgo ne bo treba skrbeti za to, kako in koliko boš zaslužil, je lepo biti otrok. Te skrbi namreč stanejo odrasle veliko časa in živcev.

8. 3. 1976

Prelistal sem te svoje beležke in videl, da ti dolgujem zapis o *Bibliji* ali *Svetem pismu* – zakaj je to velika knjiga modrosti tudi za nevernike.

Čeprav danes vemo, da noben bog ni ustvaril sveta, ljudi in živali v šestih dneh, kot piše tam, pa je vseeno več kot čudno, kako so pisatelji *Biblije* pred tri tisoč leti mogli uganiti to, kar je odkrila znanost komaj pred sto leti – namreč natančni vrstni red, kako in kdaj je kaj nastalo.

V *Bibliji* so zapisane božje zapovedi, ki so še danes osnova vseh kazenskih zakonov po svetu:

Ne ubijaj ne kradi, živi pošteno itd.

Potem je v *Bibliji* zgodba o zlatem teletu. Kako se je Bog razjezil, ko so Judje ulili kip zlatega teleta in ga molili namesto pravega Boga.

V resnici to pomeni, kako slabo je, če ljudje častijo samo zlato – denar – in pri tem postanejo slepi in gluhi za vse dobro in lepo v življenju.

Tudi zelo kruta zapoved »*Oko za oko, zob za zob, kri za kri*« je še danes dokaz, kako globoko je v nas prastara sila krvnega maščevanja.

Zato (in ker je tega veliko) je vredno vzeti kdaj v roke to knjigo, ko je človek že dovolj odrasel, da jo razume.

VČASIH SE NEBO SPUSTI NIŽJE –

Festival mlade literature Urška 2023

Letos smo se zbrali na podstrešju stare vojašnice, na prepihu, v ringu, poletje je v enem samem večeru prešlo v zimo.

Človek potrebuje prostor, kjer se bori, kjer zaplahuta s krili, zamrmra ali zakriči, kjer je slišan, viden, s sojem svetlobe na obrazu.

Tokrat je v nas vstopilo sedem pesnic.

Alja Adam, državna selektorica, jih je lepo orisala, po njenem videnju se s pomočjo literature vpenjajo v širše prostore bivanja, so v procesu »izostritve zavedanja«. Vstopajo v prostore ljubezni, ki je prostor življenja. Obračajo se k vitalnosti ustvarjalne energije. Prisotni sta erotika in domišljija.

V vsakodnevem življenju kot da ni možnosti za odnose, sočutje, transcendenco, boga. Preko pisanja iščejo odziv na okolico, kot se rastlina odziva na veter.

Je veter prispodoba za svobodo ali za omejitvev?

Na kaj se pravzaprav odzivamo, ko nastavljamo lice svojega bivanja neštetim zunanjim dejavnikom in smo del neizprosnihih okoliščin?

Veter namreč tuli, se zaganja, žvižga, šumi. Lahko nas dotolče, uniči ali spet drugič privzdigne bližje nebu (ali spusti nebo k nam), k sebi, k vdihu.

FEFERON

*Ksenija Šešerko,
RADA BI ...*

Rada bi vstala

*in vdihnila zrak ... brez primesi ponorelega sveta.
Brez nenehnih alarmov in razdiralnih raket,
brez žalostnih seznamov in svežih grobov,
brez primesi krivulj in čakalnih vrst,
brez zlorabe oblasti in pokvarjenih politikov,
brez pedofilskega klera in čaščenja denarja,
brez lačnih v Etiopiji in ponižanih doma,
brez osamljenih Amalij in osirotelih Vid,
brez piromanskih požarov in ponavljajočih poplav,
brez pepelnatih vulkanov in uničujočih potresov,
brez mogočnih orkanov in talečih ledenikov,
brez rib, napihnutih od plastike in kovin,
brez galebov, prizemljenih od teže odplak,
brez zlorabljenih žensk in poteptanih otrok,
brez nemega krika potapljajoče deklice.*

Rada bi vstala

in vdihnila zrak ... brez primesi ponorelega sveta.

Pa ne morem.

Teža vsakdanjosti je prevelika.

Pokajo rebra in krvavijo pljuča.

Rada bi vstala in vdihnila.

Samo vdihnila.

FEFERON

*Bernarda Mrak Kosel,
BREŽIČNO OMREŽEN*

*brežično omrežen
brežično omrežen
hlapčevič četrti
s tresočo roko odpre odgovor
na svojo prošnjo po svobodi
prebere zavrnitev
prebere utemeljitev
Liberté je zastarel slogan
ki ni več v rabi
brežično omrežen
hlapčevič četrti
procesiran, kodiran, klasificiran
čaka na hodniku digitalizacije
izmučeno dvigne glavo
v zadnji protest
in dahne
da je še vedno človek
brežično omrežen
hlapčevič četrti
z digitalizirano kožo
pod radovedno kamero
na ulici, v postelji
na operacijski mizi
shranjen v arhive
izgublja samega sebe
skrčen v podatkovni niz
se zgrudi pod oblakom
vseobsegajočim in gluhim*

*Srečko Kosovel, Rodovnik

Band zaigra obredno, kot so se nekoč združevala plemena, Plemeniti glas, ki se nikoli ne bo znašel v arhivih, »s svojo prošnjo po svobodi«.

Tudi ko bodo pokala rebra in krvavela pljuča, bo dahnil, »da je še vedno človek«. In samo vdihnil.

»Liberte« nikoli ne bo zastaran slogan, sploh ne bo slogan, bo pojem v gibanju.

KULTURA

1. ZIGI OMERZEL

Krokar

Najprej, prosim, predpostavite, da sem ptič. Nisem, namreč. Človek sem in gojim globoko zamero do tistega, kar mi je dodelilo to obliko. Vse skupaj prinese le nevěščnosti. Poleg tega pa se mi zdi, da nisem bil storjen za človeka. Življenje je lažje, ko spoznaš, da ti nekatere reči preprosto ne gredo od rok in se z

njimi pač nehaš baviti. Lahko se trudiš in trpiš leta in leta, nekega dne pa se ti vse poruši in tedaj končno spoznaš, kako jalov je tvoj trud. Meni se je to posvetilo na vrhu stolpnice. Trenutka se dobro spominjam, čeprav nerad. Pravzaprav je bil kaj slikovit – pred menoj Ljubljana, ožarjena z rdečim zahajajočim soncem. Bil je septembrski večer in hladen veter, ki je napovedoval konec toplih dni, je rezal skozi rabljen volneni pulover, ki sem ga nosil. Čudno, kako se človek spomni takih podrobnosti. Tisti hrapav, rabljeni pulover bo zame zmeraj predstavljal ta trenutek. Vonj je imel po vlažni volni, pozabljeni na dnu omare, s pridihom sivke, ki pa je deloval zatohlo in celo

moteče. Spomnim se tudi, kako hrapav je bil beton ograde, na kateri sem sedel, in tega, da so bile moje dlani že otrple od mraza, in tega, da mi je bilo vseeno. Strmel sem v mesto, in čeprav zdaj vem povedati, kako je žarelo v rdečem zahodu, ga tisti trenutek nisem resnično videl. Moje srce je bilo votlo in um mi je prekrivala megla. Tam sem sedel dolgo, dovolj dolgo, da so me obstopili krokarji. Najprej so skušali privabiti mojo pozornost, ki so je bili navajeni, a ko se nisem zgani, so tudi sami spoznali, da gre za poseben trenutek. Obstali so in čakali. Tedaj me je prešinilo in sem spoznal; imam dve možnosti. Ali se ta trenutek vržem z ograde ali pa postanem Krokarij.

Zato bi se, preden začnemo, rad dogovoril, da me pojmujeate kot ptiča. Tako bo za vse lažje.

...

Deklice so si spele lase v drobne glave letalcev in s posmehljivimi zamahi obkrožile hrepeče nemočne fante. Sladka past. Ptič te vabi v nebo, nebo, ki se včasih dviga višje.

Človek bi se rad dogovarjal s svojo usodo.

Stremenje za krili, stran od raskavosti robov zemlje.

Dodeljevanje oblike!

Vlažna volna namesto iridescence.

Očaranost nad svetlobo, nad mehurčki, školjkami, metulji in pavi.

Ta svetlikanja perja!

Votlosrčni, podrobnomiseln, otrplodlani.

Krokarji v čakanju!

Je svobodnejš še svoboden, če zatira s porogom kril?

2. MARIJA KISILAK

brzotvorje

*breztvorje
gnati se naprej
ustvarjati
smer je določena
smerokazov ni
dreves ni
neba ni
je hoja
okoli
okoli iztolčenih smeri.
smo kot kamenje
ki ga pere dež
kremen
neuničljiv
udariš ga in se raztroši
na še več kremena
na sedem ostrih rezil
z namenom
z namenom brez smisla.
biti kamen.
biti prah.*

...

včasih se nebo

*moje ptice so vrane
včasih se nebo spusti nižje
skoraj do gležnjev
zvezde pritiskajo ob tla
kot težki atomi
svinca in bakra
ki jih uporabljáš
za razrešeni fazni problem.
bi jih.
tvoja barva je siva
pronica v organske sisteme
v fotokopije
platnice nastajanja
so črnobe
popisane z alkoholcem
ki umira.
rojevaš atome
aminokislinske sekvence
in celične smrti.
si mater minevanja
si mater črtanja.
tvoje roke krvave.
moje ptice so vrane
moje vrtnice šipki
moji otoki atoli
za testiranje jedrskega orožja.
moji atomi so tuji
odhajajo drugam.*

...

Včasih se nebo spusti nižje, skoraj do gležnjev.
In ko te kamniti kompas privede do železnice, zaihtiš.

Kapljaš na vse zvezde, ki so se pritiskale ob tla, sprva ne veš niti zakaj.

Je zvočnost postaje. Je pot.

Spet bo pokrajina tekla mimo tebe, ne ti mimo nje.

In kljub temu da so smeri iztolčene, je smer določena.

Ustvarjati.

KULTURA

3. KARMEN PETRIC

REZIDENCA

Minuto do osme zjutraj so odjeknili kriki s stranišča pisateljske Rezidence na Kukavičji 5. Prva jih je zaslišala oskrbnica in šla preverit, kaj se je zgodilo. Za tem je stekla do stacionarnega telefona. Po klicu sta se na naslovu zglasili kriminalistična inšpektorica Rosa in kriminalistka Pikl s PP Ribnica.

V konferenčni dvorani ju je pričakala skupina osumljencev in v stranišču moško truplo. Mrlič s spuščeni hlačami je sedel na školjki. Ob pregledu prizorišča je inšpektorica ugotovila, da gre za umor in naročila Pikl, naj pokliče tehnike. Zaradi debeline zidov je postala edina povezava z zunanjim svetom stacionarni telefon. Snežni metej je upočasnil prihod preiskovalnega sodnika in sodnomoedicinskih tehnikov. Na srečo je sneg zaprl pot tudi čistilnemu servisu in sobaricam še ni uspelo pospraviti Rezidence. Tako so ostali dokazi nedotaknjeni. Inšpektorica je zavarovala mesto zločina in začela z zasliševanjem prisotnih.

Truplo so vsi identificirali kot pisatelja Vatroslava Vatreng Lazarevića. Ta naj bi zadnje dva dni vodil delavnico kreativnega pisanja, ki so se je udeležili preostali peti gostje Rezidence. Inšpektorica ugotovi, da so poleg delavničarjev osumljenci tudi oskrbnica rezidence, kuharica in receptor Mičo, ki ga Rosa pozna še iz gimnazije.

Zasliševanja začnejo razkrivati vedno nove

sledi in povezave. Pred prihodom tehnikov in preiskovalnega sodnika izgine najmlajša osumljenka Brina Stenin. Strah se naseli v vse prisotne, saj je storilec še vedno med njimi. Po prihodu okrepitev začne inšpektorica preiskovati sobe osumljencev in povezovati sledi v smiselno celoto. Vse kaže, da je zločinka literarna kritičarka Ženja Žust, vendar inšpektorica Rosa ni zadovoljna z izidom.

Ženja je namreč zelo suhljata in inšpektorica ne najde pojasnila, kako naj bi prenesla težko truplo pisatelja s primarnega kraja zločina v spodnje toaletne prostore. V kleti najdejo zavezano Brino, ki trdi, da jo je tja zaprl moški. Videla ga ni, ker ji je prekril oči, vendar je zaradi globokega dihanja in surove moči storilca, prepričana, da je ni ugrabila ženska. Brinino pričanje utrdi inšpektoričin sum.

S kriminalistko Pikel se Rosa posvetuje in ponovno razstavi časovnico, ki sta jo oblikovali z zaslišanji. Ko skorajda obupata in pokličeta na Upravo kriminalistične policije v Ljubljano, Rosa v žepu začuti zamašek, ki ga je našla ob prihodu. Ta poveže celotno zgodbo, ki privede do ugotovitve resničnega morilca. Pred soočenjem morilca profesorja Hudadlaka Rosa postavi pred dejstva tudi Ženjo, ki je kljub nedolžnosti imela resen motiv za umor. V obrambo ji, kot je inšpektorica predvidevala, stopi profesor. Rosa v spremstvu Pikel predstavi primer pred vsemi navzočimi. Soočenje vodi do končnega soočenja s Silvestrom Hudadlaka, ki je prepoznan za krivega.

Kreativno pisanje je razkošna rezidenca duha, kreativno pisanje je nevarno početje. **Kdo ima resen motiv?**

4. ANA KUMPERGER

odšla si

*kot listi v pozni jeseni poniknejo v zemljo
posušeni in zgubani se uprejo stebli
ki jih s sebičnimi rokami vleče k sebi
odšla si
počasi si padala z javorjeve veje
nekoč je bila nanjo privezana lesena gugalnica
na kateri si poleti v mraku
lovila zadnje koprneče glasove vrabcev
odšla si
zdaj si last trav, korenin in žuželk
do srca ne morejo
varuje ga pozlačen okvir
odšla si
ker četudi listi želijo viseti dalje
se pecelj enkrat vseeno prelomi
ker nekega dne popustimo
sprostimo oprijem
dokončno
odšla si
prepustila si se sapici vetra
ki te je vzel v svoje naročje
in te položil v zemljino zibel
odšla si
javorji s koreninami srkajo
tvoje zgodbe o drugi svetovni vojni
ki si nam jih rada pripovedovala
kako bogate bodo nekega dne njihove krošnje*

...

Ležati v zibelki, odprto dlan imaš, telo revno, prepuščeno zadnjemu času.

Oprimem ohlapnost tvojih prstov. Mrmram tolažbo, pogum, kot sem počela pri rojstvu svojih otrok.

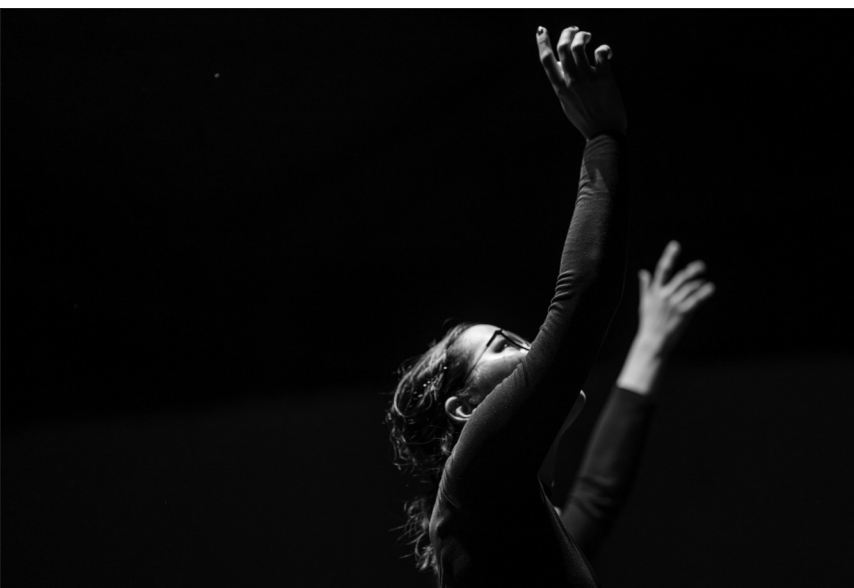
KULTURA

Krč popušča in dopušča – zaupanje.

Tvoja pot (ki je pot vseh nas) se mi prvič izrisuje kot nekaj presežnega, vzvišenega.

Te nedojemljive, nedosegljive razdalje, obzorja, po katerih duh hrepeni celo življenje.

Zelo kmalu dosežeš svoj „v daleč vse vidim“, celosten prav, ki je vedno v obliki kroga, tvoj ponik v korenino je sočasen dvigu v krošnjo.

5. ANA ŠTULAR

PESNIKU

*Pesnik si,
nikoli ne boš srečen.
Tvoje hrepenenje po nedostopnem ni greh,
temveč le prostovoljni skok na tilnik.
Do konca življenja boš suženj svoje izbirčnosti,
žrtev svoje trmoglavosti.
Vsi vemo, da ne čutiš veselja, a vemo tudi,
da je tvoja žalost le ena od mnogih
sebičnih strategij tvoje manipulacije.
Pesnik, nisi boljši od ostalih.
Razstreli svoj ego, ti pametno dopovedujemo,
a ti iz invalidskega vozička
sedemnajstič skočiš v preplitko vodo.
Hrepeniš po izmišljenem, pesnik naiven,
perfekcija nikoli ni obstajala.
Po vsakem soncu pride dež in
vsakega nasmeha je enkrat konec.
Pesnik, ne! Ne pusti sreči v svojo dušo,
radi gledamo tvojo igro tveganja. Ne,
ne pusti sreči v svojo dušo,
všeč nam je, kako ti nikoli ne uspe.
Tvoje življenje je za nas drugorazredna komedija.
Radi se naslajamo ob tvoji bolečini
in tvoja kri preganja naš dolgčas.
Steguj roke po nedostopnem,
Skoči, skoči, skoči!
Vsakič ko skočiš, skrivaj upamo,
da je ta skok zadnji,
da bomo lahko prijateljem povedali anekdoto,
prigodo,
zgodbo o **TEBI!**
Slišiš? Tvoje ime bo vendarle poznano,
ljudje bodo vedeli, kdo si bil
in morda se boš komu celo
zasmilil.
Pesnik si.
Nikoli ne boš srečen.*

*Tvoje solze pijemo
v zmernih odmerkih
in tvoji krvi se nasmihamo
iz varne distance.
Pesnik si.*

Provokacija, ki besno kliče po upor in nestri-
njanju – nič od tega ne drži!

Ne stegujem svojih rok zaman in v naivnem.

Nisem sebični komedijant, ne prostovoljnež,
niti samomorilec, še najmanj pa suženj.

Krvav sem in živ!

In sreča? Pod blazinicami jo čutim, izrisuje
se v besedo.

*»Svoboda je manj in je več od zakona
Svoboda je glas, na smrt ranjen in gol.
Svoboda je glagol, svoboda je glagol«*

(Boris A. Novak)

Pesniti/peti je domnevno, prvotno pomenilo *»pojiti boga, ogenj«*. Pesnimo nemara vsi, ki nastavljamo svoje prsi dobremu in lepemu, svoj govor k dialogu, svoje misli v čudenje.

S tem bojem iztrgamo iz sebe *»hlapčeviča«*.

In s to *»molitvijo«* si soočimo minljivost. Smo goli, svobodni. Vsaj za hip. Mnogo teh.

Besedilo in fotografije:
Nika Höcl

ABONMA JAZZ RAVNE

KULTURA

Četrtek, 28. 9. 2023, ob 20.00, KMKC Kompleks

LAKIKO (CH/BIH)

Lana Kostić LAKIKO – vokal, violončelo, elektronika

Četrtek, 9. 11. 2023, ob 20.00, KMKC Kompleks

BORUT BUČAR: ČUDOVITI IZDIH

Borut Bučar – klarinet, Primož Grašič – kitara, Blaž Jurjevčič – klavir, Aleš Avbelj – bas, Bruno Domiter – bobni

Četrtek, 23. 11. 2023, ob 20.00, KMKC Kompleks

JORT TERWIJN: ÖNDER (NL)

Jort Terwijn – kontrabas, portugalska kitara; Federico Calcagno – bas klarinet, Hristo Goleminov – bas klarinet, Alessandro Mazzieri – bas kitara, elektronika; Nick Thessalonikefs – bobni

Koncert je del programa Footprints, ki ga podpira Ustvarjalna Evropa in v sklopu koncertnega cikla Sogodbe, ki ga organizira Zavod Druga godba.

Torek, 5. 12. 2023, ob 20.00, KMKC Kompleks

NINA VIRANT VIRA (SLO, NOR)

Nina Virant – vokal, klaviature, avtorica projekta, glasbe in besedil; Veronika Kumar – vokal, živa elektronika; Gard Nilssen – bobni, tolkala

Četrtek, 14. 12. 2023, ob 20.00, KMKC Kompleks

MAJA MANNILA TRIO (FIN)

Maja Mannila – vokal, klavir; Severi Sorjonen – bobni, Johannes Granroth – bas

Četrtek, 25. 1. 2024, ob 20.00, KMKC Kompleks

MIHAEL HRUSTELJ TRIO

Mihael Hrustelj – kitara, vokal; Ilj Pušnik – kontrabas, Matic Črešnik – bobni

Sreda, 7. 2. 2024, ob 20.00, Kulturni center Ravne

MAMADOU DIABATE & PERCUSSION MANIA (BFA, COL, SLO)

Mamadou Diabate – balafon, vokal; Yacouba Konate – balafon, vokal; Igor Bezget – kitara, Seidou Dao – djembe, Hamidou Koita – bobni, tolkala; Bayron Cortes – bas kitara

Četrtek, 7. 3. 2024, ob 20.00, KMKC Kompleks

IGOR LUMPERT & CODETAKERS (ARG, USA, SLO)

Igor Lumpert – tenorski in soprano saxofon; Leo Genovese – klavir, Drew Gress – kontrabas, Damion Reid – bobni

Četrtek, 28. 3. 2024, ob 20.00, KMKC Kompleks

VIA AD AETERNA (COL, GBR, SLO)

Timotej Kotnik – trobenta, kompozicija; Vid Jamnik – vibrafon, xyloynth; Jure Praper – kitara, efekti; Marko Čepak – kitara, efekti; Miha Koren – bas, efekti; Sebastian Laverde – tolkala, efekti; Joshua Wheatley – bobni

Četrtek, 4. 4. 2024, ob 20.00, KMKC Kompleks

Nepotrjeno: E# & MINGUS (USA)

Eric Mingus – vokal, besedila; Elliott Sharp – kitara, kompozicija

Sreda, 22. 5. 2024, ob 20.00, KMKC Kompleks

ŠALAMON, ANDERSEN, HÉRAL TRIO (SLO, NOR, FRA)

Samo Šalamon – kitara, Arild Andersen – kontrabas, Patrice Héral – bobni

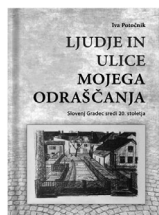
Več informacij na
www.JazzRavne.si

Rezervacije na
JazzRavne@gmail.com

Vpis Abonmaja Jazz Ravne
za sezono 2023/2024
od 1. 9. 2023 dalje.

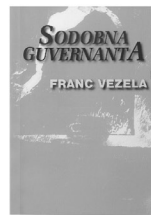
PONUDBA ZALOŽBE CERDONIS

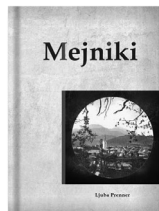
Iva Potočnik
LJUDJE IN ULICE MOJEGA ODRAŠČANJA
Zbirka etnoloških pripovedi
Urednik: Andrej Makuc
Obseg: 520 strani
Format: 14,0 cm x 21,0 cm
Oprema: trda vezava
Leto izdaje: 2018
Redna cena: 30,00 €

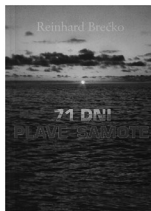
Andrej Makuc
ŠOLSKE OBUJENE
Kratke zgodbe
Obseg: 230 strani
Format: 16,4 cm x 23,5 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2017
Redna cena: 20,00 €

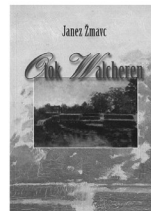
Franc Vezela - Zlatko Verzelak
SODOBNA GUVERNANTA / TENORIST
Roman
Obseg: 218 strani
Format: 14,5 cm x 20,4 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2007
Redna cena: 10,00 €

Ljuba Prenner
MEJNIKI
Roman
Urednica: Karla Zajc Brzelak
Spremno besedilo: Karla Zajc Brzelak in Marko Košan
Obseg: 236 strani
Format: 14,0 cm x 21,0 cm
Oprema: trda vezava
Leto izdaje: 2017
Redna cena: 20,00 €

Reinhard Brečko
71 DNI PLAVE SAMOTE
Dnevnik
Obseg: 192 strani
Format: 16,2 cm x 23 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2004
Redna cena: 10,00 €

Janez Žmavc
OTOK WALCHEREN
Spomini
Obseg: 201 stran
Format: 16 cm x 23 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2005
Redna cena: 10,00 €

Ljuba Prenner
ŽIVLJENJE ZA HRBTOM
Roman
Urednica: Karla Zajc Brzelak
Spremno besedilo: Karla Zajc Brzelak in Marko Košan
Obseg: 224 strani
Format: 14,0 cm x 21,0 cm
Oprema: trda vezava
Leto izdaje: 2017
Redna cena: 20,00 €

Peter Petrovič
NAVADNE STVARI
Kratke zgodbe
Obseg: 120 strani
Format: 14,5 cm x 20,5 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2007
Redna cena: 10,00 €

Janez Žmavc
V ISKANJU IZGUBLJENEGA MIRU
Prozno delo
Obseg: 72 strani
Format: 16 cm x 23,5 cm
Oprema: trda vezava
Leto izdaje: 2017
Redna cena: 10,00 €

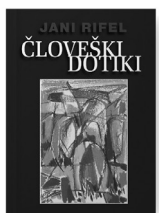
Ljuba Prenner
BRUC
Roman
Urednik: Andrej Makuc
Obseg: 298 strani
Format: 14,8 cm x 20,6 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2006
Redna cena: 10,00 €

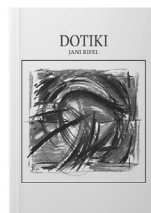
Primož Mlačnik
ŠARM
Kratke zgodbe
Obseg: 190 strani
Format: 16,4 cm x 23,5 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2017
Redna cena: 20,00 €

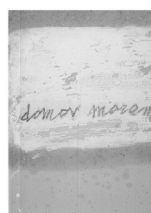
Janez Žmavc
JASLICE
Spomini
Obseg: 40 strani
Format: 16,2 cm x 22,7 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2019
Redna cena: 16,00 €

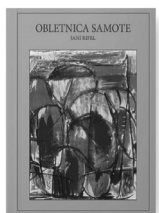
Jani Rifel
ČLOVEŠKI DOTIKI
Kratke zgodbe
Obseg: 118 strani
Format: 14,6 cm x 20,5 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2006
Redna cena: 10,00 €

Jani Rifel
DOTIKI
Kratke zgodbe
Obseg: 112 strani
Format: 15,2 cm x 21,0 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2018
Redna cena: 20,00 €

Janez Bernik
SLIKARJEVA HIŠA
Monografija
Urednica: Breda Ilič Klančnik
Obseg: 144 strani
Format: 23,5 cm x 30,0 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2008
Redna cena: 20,00 €

Jani Rifel
OBLETNICA SAMOTE
Kratke zgodbe
Obseg: 120 strani
Format: 13,5 cm x 20,7 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2011
Redna cena: 20,00 €

Blaž Praprotnik
MED SONČNE KROGE SEDEM
7 zgodb s poezijo (hibrid)
Obseg: 64 strani
Format: 15,5 x 20,5 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2021
Redna cena: 20,00 €

Doroteja Omahen
KUHARIJA PO KOROŠKO
Kuharska knjiga
Obseg: 124 strani
Format: 19,7 cm x 25,5 cm
Oprema: trda vezava
Leto izdaje: 2022
Redna cena: 24,90 €

Jani Rifel
RAZGLEDNICE
Kratke zgodbe
Obseg: 108 strani
Format: 15,2 cm x 22,0 cm
Oprema: mehka vezava
Leto izdaje: 2014
Redna cena: 20,00 €

CERDONIS
Z A L O Ž B A

Mestna občina Slovenj Gradec

THE SLOVENE LITERARY FESTIVAL
FOR YOUNG AUTHORS URŠKA

**Festival
mlade
literature
Urška**

www.jskd.si

Epigraf

Vsebinam urejamo obliko

**GRAFIČNO OBLIKOVANJE
UREDNIŠTVO
PRODUKCIJA TISKOVIN**

041 512 758
info@epigraf.si
www.epigraf.si

jskd

JAVNI SKLAD REPUBLIKE SLOVENIJE
ZA KULTURNE DEJAVNOSTI

kultura za vsake čas

OBMOČNA IZPOSTAVA SLOVENJ GRADEC

Francetova 5, 2380 Slovenj Gradec
tel.: +386 (0)2 881 24 60 / fax: +386 (0)2 881 24 61
e-pošta: oi.slovenj.gradec@slkd.si

ODSEVANJA – revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelja in založnika: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec, revija izhaja s finančno pomočjo Mestne občine Slovenj Gradec in JSKD

Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni urednik), Blaž Prapótnik (izvršni in tehnični urednik), Marko Košan (likovna umetnost), Maja Martinc in Tatjana Knapp

Izdajateljski svet: Andrej Makuc, Niko R. Kolar, Blaž Prapótnik, Jani Rifel, Martina Šisernik in Ivan Karner; nadzorni odbor: Franjo Murko (predsednik), članici Andreja Gologranc in Draga Ropič

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Ivan Karner in Marijana Vončina

Lektoriranje: Tonja Jelen

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec

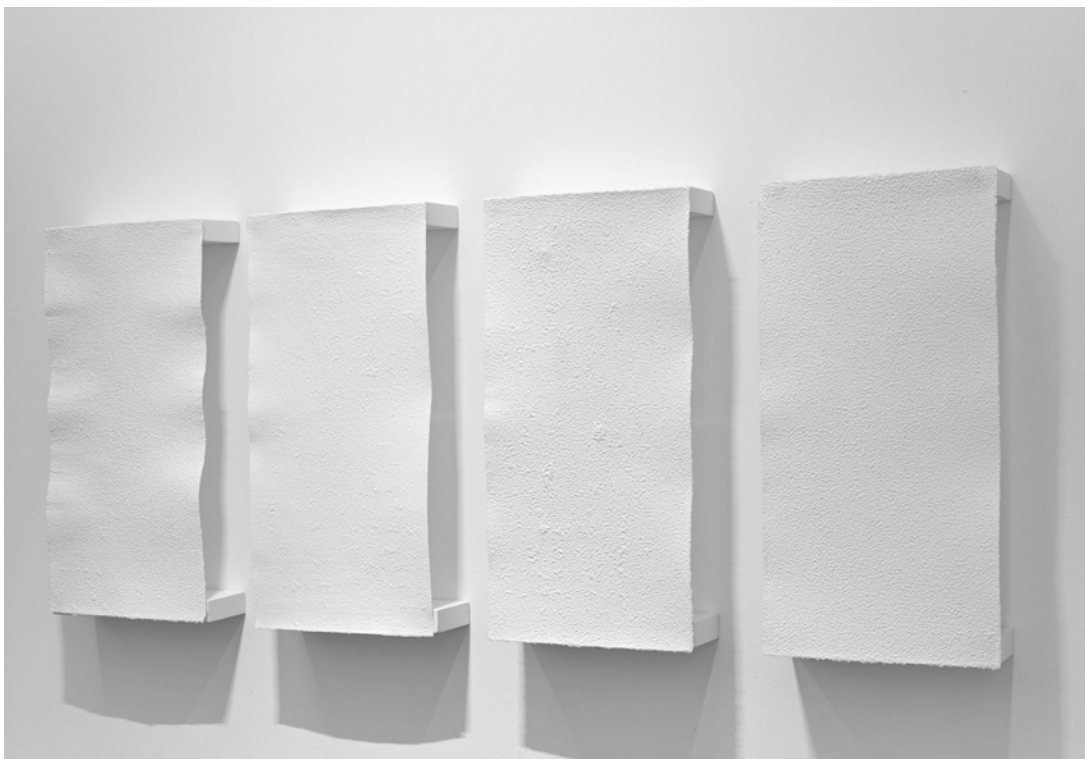
Fotografije: Nika Hölbl Praper, Tomo Jeseničnik, Primož Podjavoršek, stalni sodelavci in arhiv *Odsevanj*

Grafično oblikovanje: Epigraf, Blaž Prapótnik, s. p., tel.: 041 512 758, info@epigraf.si

Distribucija: Cerdonis, d. o. o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: 059 010 576, info@cerdonis.si

Produkcija: Epigraf

Naklada: 400 izvodov, november 2023 **Cena:** 7 EUR

Maja Pučl, *Dežne risbe*, dež na ročno izdelanem papirju, 2023, 30 x 70 cm

NA PLATNICAH

Zadnja stran:
Maja Pučl,
Škržati strižejo,
cinkovo belilo na
platnu, 2011, 200
x 200 cm

Maja Pučl, *Dežne risbe*, dež na ročno izdelanem papirju, 2023, 30 x 70 cm

